

TÜRK KLÂSİKLERİ : 34

EVLİYA ÇELEBİ

HAYATI
SANATI
ESERLERİ

Hazırlayan:
CAFER ERKİLİÇ

edebiyat öğretmeni

VARLIK YAYINEVİ
Ankara caddesi, İstanbul

MERHUM
A. RACİP AKYAVAŞ

Varlık Yayınları, sayı : 237
İstanbulda Yeni Matbaada basılmıştır
Şubat, 1954

EVLIYA ÇELEBİ

On yedinci yüzyılda yaşayan büyük bir Türk seyyahıdır. Türkiye içinde ve yabancı ülkelerde çok yer dolaşmış, görüp işittiklerini kaleme alarak vücuda getirdiği on büyük ciltlik "Seyahatname" si ile memleket sınırlarını çok aşan bir şöhrete erişmiştir. Hayatı hakkında bütün bildiklerimizi onun bıraktığı bu eserin sayfaları içinden toplayarak edinmiş oluyoruz.

Evliye Çelebi, 10 muharrem 1020 [25 Mart 1611] de İstanbul'da Unkapanında — Sağrıcılar çarşısını da içerisine alan — bir mahallede doğmuştur. Bugün bu mahallenin adı "Yavuz Sinan" dır. Mahallenin aynı adı taşıyan bir camii vardır; buna vaktiyle "Sağrıcılar" camii de denirmiş. Camii yaptıran, Fatih Sultan Mehmedin kapıcılarından veya "Mir-i alem" lerinden Yavuz Er Sinan, Evliya Çelebinin dördüncü göbekte büyük babasıdır (1). Camiine gelir sağlıyacak yüz dükkânla birlikte mahallede kendisine de iki ev yaptırmıştır. Evliya işte bu evlerin birinde dünyaya gelmiş bulunuyor. Evliya'nın daha hayatında yanıp yeniden yaptırdığı bu evlerin bulunduğu mahalleye Atatürk bulvarının Yemiş'e sapan köşesinden biraz ilerleyince sağ tarafta rastlıyabiliriz. İçlerinde, Evliya'nın, yüz işçi çalıştığını söylediği 13 sağrıcı dükkânından biri kalmıyan çarşı şimdi "Sağrıcılar sokağı" adını taşımaktadır.

Seyyahımızın asıl ismi Evliya'dır: Kuran'ı ezberlemiş.

(1) Hadikatülcevami, Yavuz Er Sinan'ın Seyahatnamedeki kayıt hilâfına, yaptırdığı camii avlusunda gömülü olduğunu yazar. Burada bulunan taşın tarihi 758 dir. Fetih'ten bir asır önceye aittir. Yazısı ise ondan çok sonraları hatırlatır. Bu itibarla onun bir dua taşı olarak sonradan buraya dikilmiş olması ihtimalini hatırlayarak, Hadikatülcevami'in herhalde bu taş delâletiyle verdiği anlaşılan malûmatına da pek güvenememekteyiz.

olduğu için ismine “hafız” lık; kuyumcubaşı oğlu veya Enderunlu oluşundan ötürü bir de “Çelebi” lik takılarak böylece Hafız Evliya Çelebi suretinde adı tamamlanmıştır. Kendisi her ne kadar bu şöhretle yetinirse de buna bir de Mehmet adını ekleyenler bulunur. Doğumunda, evlerinde yapılan ad verme töreninde. Türk ve İslâm geleneği veçhile sağ kulağına ezan okuyarak kendisine Evliya adını veren Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi olmuş; ancak meclise sonradan katılan Giysûdar Mehmet Efendi namında, umumun hürmetini kazanmış bir zat da Evliya'nın kundağını kucağına alarak onun sol kulağına ikinci bir ezan okumuştur. Birinci ezanda aldığı Evliya adından sonra diğer kulağına ikinci bir ezan okunması ikinci bir adın verilmesi ile mânalandırılabilir. Kendisine Mehmet adını yakıştırmış olanlar böyle bir mülâhazayı gözetmiş olsalar gerektir.

Babası, Derviş Mehmet Zillî'dir. Kanunî Süleyman'dan itibaren dokuz padişah devri gören bu zat 117 yaşında iken İstanbul'da ölmüştür. Kanunî'ye nedimlik ve musahiplik gibi hizmetlerden başlayıp ikinci Selimin Edirne'deki camiinde temel müezzinliği yapan güzel sesli ve hoşsohbet Mehmet Zillî, aynı zamanda sanatkâr bir adam olduğu için ikinci Selim'e kuyumcubaşı olmuş ve bundan sonra da sanatının geçebileceği birtakım işlerde kendisinden faydalanılmıştır. Ayrıca Unkapanı'nda kuyumcu dükkanları işleten bu zatın elinden çıkmış pek çok eser vardır: Üçüncü Mehmet'in yüzüğüne güzel bir saat taktığı gibi Sultan Ahmet Camiinin işlemeli harem kapısı, eşsiz bir halde onun elinden çıkmış: Hicaz'a götürüp yerine taktığı altın oluğu, Mısır'da “Kadem-i Nebi” için bir kantar gümüşle meydana gelen dolabı, Estergon'daki cami dolabının musanna kapılarını hep o yapmıştır. Mihrap ve çeşme kitabeleri ile minber işlemleri gibi daha birçok işler de Evliya'nın gezip dolaştığı yerlerde sık sık karşılaştığı baba yadigârlarıdır. Onun için babasının hâtıraları ile, Evliya, pek doludur. Onun bıraktığı eserleri görmek, sağlığında anlatıldığı hikâyelere giren birtakım yerlerde bulun-

mak kendisine daima babasından bol bol bahsetmek fırsatını vermiştir.

Unkapanı'nda, Kütahya'da bazı çeşmeler tarihler düşürecek derecede edebiyat ile de ilgili bulduğumuz Derviş Mehmet Zillî'nin, kendisi gibi gün görmüş, yaşlı adamlarla konuşup “Süleyman Hanlı ihtiyar ve lâzım-ül-itibar kimseler” le sık sık toplantılar yapmayı, ev itiyadı haline getirmiş olduğu da görülmektedir.

“Derviş” kelimesi Mehmet Zillî'nin bir tarike olan intisabını pekâlâ hatırlatabilir: çünkü kendisi devrin meşhur şeyhlerinden Aziz Mahmut Hüdaî'nin tekkesine müdavimdir. Evliya'yı da, küçük yaşından itibaren buraya götürmüş ve âyinlerine iştirak ettirdiği bu tekkenin ünlü mürsidine mânevî evlât olarak kabul ettirmiştir. Evliya'nın gençliğinde daima “dervişan-i dilrîşan” ile sohbet ettiğini söylemesi, uzun seyahatlerinde kendisine yol arkadaşlığı edenlerin mizaç ve meşrepleri ile ziyaret ettiği mahallerde tarikat erbabına karşı onun gösterdiği yakınlıklar ve nihayet Mora'daki Maniya kalesinin ikinci defa zaptında Padişah ve başkaları namına yapılan hayrat arasında onun da bir Halvetî tekkesi yaptırıp buna üç de dükkan vakfetmesi gösterir ki kendisi de tarikatle olan alâkasını hiç kesmemiştir.

Evliya'nın baba cihetinden soyu meşhur Türk mutasavvıfı Hoca Ahmet Yesevî'ye bağlanır. Bu silsile şu suretle sıralanmıştır:

1 — Derviş Mehmet Zillî, 2 — Kara Ahmet, 3 — Demirci zade şehit Kara Mustafa, 4 — Durhan bey, 5 — Yavuz Er Sinan, 6 — Eve Yakup, 7 — Allahverdi Akay, 8 — Mehmet Keremî, 9 — Ahmet Yesevî.

Orta Asyadan hicret etmiş bir aile efradından bulunan Evliya'nın, ısrarla bağlandığını gördüğümüz bu nisbeti hayatı hakkında edindiğimiz malûmatı hep kendi söylediklerine istinat ettirdiğimize göre kabul etmemiye de bir sebep yoktur.

Ertuğrul Gazi ile Mahan'dan gelen ve Demircioğulları şöhretini taşıyan aile efradı, önce Kütahya'da Zereğen

mahallesinde yerleşir; sonraları Bergama'da ve Bursa'da (İnebey mahallesinde) birer evle Sandıklı'da çiftlik edinirler. İstanbul'un fethinden sonra buraya nakletmiş olmakla beraber dışarıdaki râbâtalarını da büsbütün kesmiş değillerdir.

Evliya'nın adını hiç zikretmediği annesi, Kafkasya'dan gelme bir Abaza kızıdır. Devrin vezirlerinden olup bir aralık sadrazamlık da eden Melek Ahmet Paşanın teyzesi veya teyzesi kızıdır. İstanbul'da Tophane'de doğup terbiye edilmek üzere süt anası ile Kafkasya'ya gönderilen Melek Ahmet'in 14 - 15 yaşlarında İstanbul'a dönüşünde beraberinde getirilen bu kadın kuyumcubaşı Derviş Mehmet Zilli ile evlendirilmiştir. Ana tarafından, bu suretle, Melek Ahmet Paşaya yakınlığı bulunan Evliya, Paşa ölünceye kadar onun ve dolayısıyla eşi, Dördüncü Murat'ın kızı, Esmahan Kaya Sultanın himayesini görmüştür. Bu yüzden kendisine "Melek Ahmet Paşalı Evliya" da derler. Defterdar-zade Mehmet ve İbşir paşalarla da karabeti vardır; İbşir'in ona "Hafız Evliya'm" diye hitabı, Defterdar-zade'nin gittiği yerlere maiyetinde onu da götürmesi hep bu sebeptendir.

Babasından pek çok bahsettiği halde, Evliya, annesini ancak bir iki vesile ile hatırlamaktadır: Bir kere küçükken anasının topuklarındaki kınayı görerek hoşlandığını: bir yerde de onun bezler üzerine makrama, çarşaf, yastık, ve peşkirler işlemekle meşgul olduğunu söyler.

III. Murat sikkelerinden çeyrek dirhem kıymetinde kırk - elli altını büyük annesinin yanında görmüş olması aile notları arasında yer bulan hâtıralardandır. Bazan, üvey annesi olduğunu da kaydettiğine göre, Evliya'nın, ne zaman öldüğünü bildirmediği anasını herhalde küçük yaşında kaybettiği anlaşılıyor.

Mahmut isminde bir erkek, birkaç da kız kardeşi vardır.

Bunlardan biri ablasıdır; adı da İnal'dır. Dördüncü Murat zamanında isyan edip ele geçirilerek Çengelköy sarayı içinde idam edilmiş olan Kel İlyas Paşa (Solakoğlu)

Kütahyayı bastığı vakit İnal'ı buradan zorla alıp götürerek kendisine nikâhlamıştır. Kocasının ölümünden sonra bunun çok yaşamadığı anlaşılıyor. Öteki kardeşlerinden birisinin Kaya Sultanın sarayında olduğunu, Melek Ahmet Paşanın bir rüya münasebetiyle eşi Kaya Sultana, "Eline yüz lira verilerek kendisinin bir Müslümana tevzi ile çırağ eylemesini" tavsiye etmiş olmasından ve bu yüzden kızın da zengin olmuş gösterilmesinden öğreniyorsak da bundan başka kız kardeşlerine dair bir şey bilmiyoruz.

Osman adında bir dayısı ile amcalarından - ki bunların biri belki Şair Molla Fırakî'dir - ve yine akrabasından Kuloğlu Mehmet Çelebi adlı birisinden bahsettiği gibi hayatta olmıyanlardan Şerifi mahlâsı ile şiirler yazan Germiyanlı İbrahim Çelebi ile Alimlerden Molla Mehmet bin Yakup'un ve Birinci Selim devrinde Salimî mahlâsiyle mu'tasavvifane şiirleri bulunan Salim Beyin kendisine akraba olduklarını da birer vesile ile kaydetmiştir.

Hısım ve akrabasının bir kısmı Kütahya'da Zereğen mahallesindeki evlerinin karşısında olan mezarlıkta; bir kısmı da İstanbul; Galata kulesi yakınında bulunan sahada gömülüdür. İstanbul'daki aill mezarlığı birtakım ihtimallerle yol açmıştır: Evliya, çoğu defa Tersane ardında diye gösterdiği bu mezarlığı bir yerde Kulekapı mevlevihanesi kabristanı olarak zikretmiş ve Meyyitzade civarında göstermiştir; Meyyitzade'nin yine kendi kaydı veçhile, Yazıcı Camii ile Şehkulu camii arasında bir süffa teşkil ettiğine göre aşağı yukarı aile mezarlığının bulunduğu yer de belirtilmiş oluyor. Bu saha bugün Beyoğlu kaymakamlığı ile Galata kulesi arasına çekilecek bir hattın yukarısına düşer. Sıkı bir tahdit ile sahayı, Kule - Yazıcı ve Şahkulu camileri üçgeni içinde göstermek de mümkündür. Buraları kâmilten binalarla örtülmüş ve Evliya'nın ayan beyan gösterdiğini söylediği aile mezarlarından ortada bir eser kalmamıştır. Evliya, esasen, Galata kulesinin kara yönündeki Meyyit kapısından ta Tophane kapısına kadar derin bir hendek olup bunun kenarlarının baştanbaşa mezarlık olduğunu, ancak deniz tarafında çarşı, pazar yerleri bulun-

duğunu söylemektedir ki bizim kabul ettiğimiz ihtimal bu bakımdan isabetlidir sanırsız.

Eserindeki dağınık kayıtlardan edindiğimiz intibaa göre, biraz başı büyük olan Evliya şahsen oldukça sevimlidir. Böyle olmasa Dördüncü Murat ölen nedimi Musa Çelebi yerine onu musahipliğine namzet göstermezdi. Mirgüne Hanın Belh baykuşuna benzetmesi gözlerinin saat rakkası gibi oynamasındandır. Bundan anlaşıyor ki bakışlarında enerjisini aksettiren bir hal vardır. Pek iri yapılı, güçlü kuvvetli olmadığı, merakla takip ettiği güreşlere katılmamasından belli. Bununla beraber bünyesinin oldukça zayıflığına rağmen çevik bir bedene malikdir. Sarık sarıdığı gibi, saraya intisabında Tatar-misal bir samur kalpakla İstanbul içinde dolaştığı da çok olmuştur. Kırım taraflarında seyahat ettiği zamanlarda onu, başında taşıdığı bu kalpakla görürüz. Seyahatlerinde ayağına bir çizme giyirebilir ve beline de bir divit sokabilirsiniz. Uzun müddet sakal koyvermemiştir. Melek Ahmet Paşa'nın azline sebep olan vakada traşlı oluşundan faydalanarak kendini kurtarabilmiştir. Güle kalesinden çıkıp kendini uğur tutmak isteyen gazilere verdiği cevap da onun sakalını uzun zaman kestğini gösterir (1). Ejderhan şehrinin mütaassıplarının, maiyetindeki kimselerden birkaçını tıraşlı görüp, başlarındaki sarıklara rağmen, "Bu adamlar kâfirlerden midir?" diye ettikleri tarizin kendisi dışında kalışından anlaşıyor ki sonraları sakal koyvermiş bulunuyor. Parmagında yüzük bulundurmağa meraklıdır; bunun da oldukça kıymetlisini taşır: İstanbul'da vezirlerin mühürlerini kazan üç usta mühürçünün biri olan "Ferit" yazısı ile "Seyyah-i âlem Evliya" yazılı mühürü damlalı zümrütten-dir.

(1) «Beni uğur koman! Ben uğursuz bir adamım. Zira kırk altı yıldır saçım, sakalım tıraş idüp cüllafi ışığa döndüm.»

Kendisini bulunduğu muhite sevdiren bir mizacı vardır. Gayet hoşsohbetir; güzel konuşur, tatlı hikâyeler anlatır. Taklidi sever; hazırcevap ve nüktedandır. Zekâsının bütün pırıltılarını aksettiren birtakım hususiyetlere malik görülmektedir. "Cenab-i Bâri, hakire ol kadar kelâm-i arifâne ve talâkat-i lisanîye ihsan etmişti ki bilbedahe nice tımtırlıklı elfaz kendi ihtirâ'mdan günâgün lâife-âmiz kelâmlar, fikrimden bıkır mazmunlar sâdır olurdu. Bir kere aldığım kelâmı tekrar etmezdim" demesi gösteriyor ki onun hem muhayyilesi renkli; hem de hâfızası pek kuvvetlidir. Yaradılıştan ciddilikten fazla mizaha yatkındır; en acıklı vakaları anlatırken de onu bu temayülünden vazgeçmemiş buluruz. Meselâ: Eniştesi İlyas Paşa âsi olduğu için ele geçirilerek İstavroz bahçesinde Dördüncü Murat'ın huzuruna çıkartılıyor; Padişah da Evliya'nın babasının, kayınpederlik gayretiyle, yaptığı şefaate bakmıyarak Paşanın idamına hükmediyor ve kellesini derhal oracıkta uçurtuveriyor. Bedenden ayrılan baş, cellâdın Paşayı çökerttiği taş üzerine düşünce, Evliya, İlyas Paşanın kelliğini hatırlıyarak: "Meğer hakikaten kel imiş" demekle seyrinden pek elem duyduğu bir sahneyi kapatmış oluyor.

Evliya Çelebi otuz yaşına gelinceye kadar çocukluğunu ve ilk gençliğini "her canibi mesiregâh ve teferrücgâh-lardır" diye vasıflandırdığı İstanbul'da geçirmiştir. Şehrin gezilip görülecek yerlerini birer birer dolaşmış, hânende ve sâzendeler başta gelmek üzere "cemi" esnaf ile ihtilât edüp ahvallerine vâkıf olmak" hevesine kapılmaktan kendini alamamıştır. Bu arada, devrinin meyhaneleri ile buralarda satılan ve kullanılan içkiler hakkında da etraflı malûmat edindiği görülmektedir. Bu kadrodaki geniş alâka ve vukufuna rağmen kendisinin — Elli yaşında iken söylediğine göre — o ana kadar haram ve keyif verici şeylerden hiçbirine alışmadığını, "ağzına kutu bozası, sübye, maksume, ve bal şerbetinden — o da ramazanlarda kuvayı

beden için bunları nûş iden eimme, hutaba ve meşayiha uyararak içtiklerinden — başka bir şey almadığını” öğreniyoruz.

Böyle olduğu halde kitabında saydıklarından başka daha üç yüz çeşidinin bulunduğunu söylediği mükeyyifatı, “ben ahpab canlıyım; dost hatırı için hane-i bîminnetimde hazır eylerim: ânın için ism ü resminden haberdarım” diyen Evliya’nın içki kullanma bahsinde bütün söylediklerini bize doğru kabul ettirecek samimî bir tek itirafı vardır: gene kendinden öğreniyoruz ki bu arada o da “Dilber lebi macunu” kullanırmış. Halis gümüş bir hokkadan “Deva-yi inşirah-i sadr için gâh gâh kimsenin haber ve agâhı yok iken isti’mal” ettiğini ilâve etmekle itiyadına girdiğini ve dolayısıyla babasının da kullandığını öğrendiğimiz bu macun — epeyce araştırmalar neticesinde elde ettiğimiz kayda göre — esrar ile şekerden mürekkep bir maddedir.

“Dilber lebi” keyif veren bir macunun adı olmakla beraber, bu terkibi lûgat mânası ile de gözden kaçırmıyan şairlerimiz her iki anlamı hesaba katarak düşürdükleri mazmunlarda onu bir sanat maddesi haline sokmayı ihmal etmemişlerdir:

Dilber lebine mâilüz amma bulmazuz

Ansız tabiatın şekere iştihası yok

diyen Figâni ile,

Meylim cihanda bâde-i gülgüner benim

Macun olursa bâri lebi-i dilber isterim

beytini söyleyen Bâki ve daha başkaları bu yoldaki tasarrufları ile bu macunun devirlerindeki şöretini de ayrıca göstermiş oluyorlar demektir.

Şimdiye kadar hiçbir müellifin üzerinde durmadığı bu iptilâ —mahiyetine nazaran— herhalde Evliya’nın muhayyilesine mukadder olan inkişafı vermiş: mübalâgaların son haddine varan bazı rivayet ve hikâyelerinin teşekküllü ile birtakım zühullerinde ehemmiyetli rol almıştır kanaatindeyiz.

MUHİTİ:

Doğduğu semtin bazı hususiyetlerinden de haber veren Evliya’ya göre “Unkapanı’nın çamuru içre meşhurdur”. Burada “Ekmekçi Ali Çelebi” nin bir fırını var. Sinan ve Memo adlı bozacıların sattığı bozaları, hamallar bahis tutarak içiyorlar. Yakınlarında satılan “Hacı Hasan yogurdu ise acaibattandır.”

Kendilerinin kuyumcu dükkânları da burada. Dördüncü Murat’ın muhteşem tahtını yapan Laz Ali, babasının yetiştirmesi olduğu gibi Simon adında bir işçi de dükkânlarında çalışmaktadır. Bu adam okumaya meraklı; Yanuvan tarihini Evliyaya da okur. Buna karşı Evliya’nın ona Şahidî lûgatı ezberlettiğini de görürüz.

Sarı pirinçten boru yapan buradaki tek dükkânın sahibi “Kiryazi” sanatının kaidesini oğluna bile öğretmekten çekinen, çok müteassıp bir ustadır. Simitçi oğlu Mihail, Ermeni Haçatur gibi kalemkâr ustaların da çalıştıklarını öğrendiğimiz bu semtte, Sultan Süleyman şehzadeliğinde Trabzonda iken ona ustalık eden, “kuyumcu Rum Kostantin” de bir dükkân işletmektedir. Bu kadarcık malûmat da gösteriyor ki Unkapanı o devirde aşağı yukarı birtakım sanatkârların toplandığı bir muhittir.

Bazı evlerin içinden geçen Kırk Çeşme suyunun ayağı, kışın kuvvetli aktığı zaman bu evlerin su değirmenleri işlettiği olurmuş; İstanbul halkının hiç bilmediğini ve yalnız muayyen ev sahiplerinin faydalandığını söylediği bu değirmenleri de, Evliya, çok kere görmüştür. İstanbul’da iki tane olan güreşçiler tekkesinden faal olanı kendi semtindedir; içinde 300 pehlivan barınır: Evliya’nın zaman zaman buraya gidip güreşleri seyrettiği ve güreşen pehlivanları salevatladığı da vâkidir.

Aşık Paşa, Papasoğlu; Ali Cemali, Ağakapısı adını taşıyan sıbyan mektepleri mahallenin çevresinde yer almış ilkokullardır.

TAHSİLİ VE BİLGİSİ:

Evliya’nın ilk tahsilini civar mekteplerden Ağakapısı

mektebinde görmüş olmasına ihtimal verilebilir. Zira üstadımız diye bahsettiği Hüseyin Efendi bu mektebin hocasıdır. Daha sonra Unkapanı yakınında Fil yokuşunda — bugün Kâtip Çelebi ilkokulunun aşağısında, yokuşun Bulvarla birleşen kögesinde enkazından pek azı mevcut — Şeyhülislâm Hamit Efendi medresesine girmiş; Müderris Ahfeş Efendiden yedi sene ders almıştır. Azami 16 - 18 yıl süren medrese tahsili normal olarak 14-15 yıl kabul edildiğine göre Evliya'nın buradaki tahsili yarıda kalmış oluyor.

Enderuna girdikten sonra yazı ile birlikte Arapça ve Farsçayı okumaya devam suretiyle eksik kalan tahsilini ilerlettiği; Arabi tarihler düşürecek ve Arapça dualar tertipliyecek kadar Arapçayı; Gülistan'dan ve Mesnevi'den bazı beyitler nakletmek suretiyle faydalandığına göre de Farsiyi oldukça sökmüş olduğunu görmekteyiz.

Medresede iken meşhur Cinci Hoca ile arkadaşlığı vardır. O zaman, Şeyhzade Hüseyin Efendi henüz Cinci şöhretini almamış bir softadır. Evliya'nın "hakir, Molla Cami okuduğum vakit bu, kibab-ı izzî okurdu" demesine bakılırsa — medrese programları gereğince — Cinci'nin kendisinden bir, iki yıl geri olduğu anlaşılıyor. Araya giren uzun bir fâsıladan sonra Evliya, seyahatlerinin birinden dönüştü, Cinci'nin yaptırdığı muhteşem bir konakta, kendisi ile karşılaşır; Cinci'nin, ilim berakâtıyla bu sarayı ve Üsküdar'da ve nice yerlerdeki çiftlikleri, Allahın kendisine ihsan ettiğini söylemesine karşı Evliya'nın sarfettiği cümle hazır-cevaplılığının güzel bir örneğini teşkil eder: "İnşaallah sultanım, ilim tilâvet etmede şerik idim, devletinizde dünyalık ile dahi şerik oluruz."

Evliya'yı medresede okuduğu, oradan sonra da okumaya devam ettiği derslerden "kafiye" ile şerhinin pek yıldırılmış olduğuna hükmedebiliriz: zira her iki eserden bahsederken bunların birini demirden leblâbiye benzettiği gibi: ötekinin de okuyanların şerha şerha yağın erittiğini söyler.

"Hane-i biminnetinde gencine-i kitaba da malik" oldu-

ğunu bildiren Evliya'nın bu zengin kütüphane içinde şüphe yok ki bildiğini söylediği Yunan ve Lâtin dilleriyle yazılı tarih ve coğrafyaya ait kitaplarla birtakım haritalar da bulunuyordu.

Evliya uzun müddet gayretini, ezberlediği Kuran'ın muhtelif tarzda okunmasını, yani "seb'a" ve "aşere" kıraatlerine çalışmakta göstermiştir, arzusu Kurra hafızı olmaktır. Sultan imamı Evliya Efendinin, Ayasofya camiindeki hünkâr kapısının iç yüzünde "soğuk pencere" denilen yerde, verdiği derslere devam ettiği gibi, Fatih Küçük Karaman'da Sadızade darülkurrasında (bugün yıkılmamış haldedir) da on bir sene bu kıraatleri öğrenmeğe çalışmıştır. Şazze kıraatinden bahsetmediğine göre aşere ile iktifa ettiği anlaşılıyor.

Hafta başlarında evlerine baba dostlarından Şeyh Ahmet Sultan isminde bir zatın gelerek Evliya'nın derslerini Kuran-i Kerim'i ve Molla Cami'yi dinlediğini de yine kendisinden öğreniyoruz.

Evliya hıfza çalışırken bir yandan sesinin güzelliğine bir düzen vermek ve ona muhtaç bulunduğu ahengi katmaktan da geri kalmamış; musiki ile de çok yakından ilgilenmiştir. Hafızlığının bir icabı gibi kabul edebileceğimiz bu alâka onda pek fazladır. "Hoş-âvaz âlem-i ervah sadasıdır" diye güzel seste bulunduğu ilâhî değeri "cümle saz ve makamlarda ruha gıda vardır" sözü ile şümullendiren Evliya'yı "Dehreyab olduğu birçok maârifin" biri olan musiki — dinî ve din dışı tarzlarıyla — kendine sıkı sıkı bağlamıştır. "Cemi" hanende ve sâzendeler" le düşüp kalkarak saz ve sözler öğrendiğini ıftiharla nakleder. Bu arada bir zamanlar kendinin "tel ehli" geçindiğini ve her hangi bir sazı kullandığını bilmiyoruz. Yalnız meclislerde onun eline bir daire alarak fasıllara karıştığı görülmektedir. Hânende Karaoğlu, Kemhacızade ile birlikte bulunmuş; devrin sayılı şöhretlerinden; Kazancılar hatibi Zâkiri, imamzade Yusuf, nihayet sarayın hânendebaşısı Tokatlı derviş Ömer Gülşenî'den hayli şeyler öğrenmiştir. Sarayın meşkhanesinde ve Sultan Murad'ın huzurunda yapılan fa-

sıllar Evliya'yı iyiden iyiye yetiştirilmiş olarak içlerine almış olacaktırlar.

"Saz, suz-i sevdâyı def" ederek mahv-i gam eyler" yolundaki hükema kavline:

"Gönül eğlencesi saz ü safadır

Safa sür ki bu dünya bîvefadır

Kişî zevk ile olıser ferahnak

Heman zevkeyle cânım olma gamnâk

demişler, hakka ki şeker yemişler." sözünü ekliyerek telâkkisini belirtmiş olur. Tab'ının mizaha fazla düşkünlüğünden olacak: Evliya; bazı aletlerle hayvanların çıkardığı sesleri de birer makama bağlamaktan kendini alamamıştır.

Evliya, musikiye olduğu kadar yazıya da meraklıdır. Yazıda ünlü bir tarz yaratan meşhur Karahisari Şemsettin Ahmet (ölümü: 963 H.) çırgında yürümüştür. Bu üslûptaki yazılarından "harem-i has"ta pek çok yadigarı bulunduğunu bildirir. Bundan başka bazı yerlerde daha, Celi hatlarla meydana getirilmiş eserleri vardır. Öyle görülüyor ki o, "Pederden kalma yadigar" olarak tanıttığı hâk (maden ve ağaç üzerine oyma) sanatını da yazı ile birlikte ilerletmiş ve kendisine her iki sanattaki melekesi "her vardığı yerde, kura ve kasabatlarda bir cemiyet-i kübra olacak yerlerde âsâr tahrir etmek de'b-i kadîmini" telkin etmiştir. Öyvar ve, Kandiye camilerindeki kitabelerine karşı el emeği olarak Fazıl Ahmet Paşadan hayli altınlar aldığı ithiharla nakleder. Birtakım saray, türbe ve mesçit duvarlarına itiyat sevkıyla yazdıklarının yekünü epeyce dir. Cami ve türbe duvarlarından başka; birtakım boy atmış ser-vi ve çınarların da merakının hedefi olmaktan kurtulamadıkları görülür. Venedik - Balıbadra'da, yedi kölesi ile kucaklıyabildiği, servinin bir dalına ipe çıkıp ağacın kabuğunu oyarak "Seyyah-i âlem Evliya ruhu için Elfatiha" yazdığı gibi, İstanköy'deki çınar ağacına kazdığından âlâ olduğunu ilâve ederek, bu yazısının "ilâ inkıraz-ı deveran" müebbet olmasını istediği de olmuştur ki bu temenni Evli-

ya'nın ağzına yakışabilecek dualardandır.

"İki kere seyyad-i Çin elinden reha bulmuş Çin ahu-su" na benzettiği Anapoli'deki Fethiye camii'nin 65 ayak minaresine; Yanya'da 80 ayaklı Arslan Paşa minaresine çıkıp "şehrin tarz ve eşkâl-i esasın bir ve dört tabaka islâm-bol kâğıdlarına resm ü tahrir" etmesi; hele Maina'daki bir kale suretini "Elvan boyalarla bir frenk-pesend kale" haline sokmuş olması onun resme karşı da bir temayülü gösterdiğini pek iyi belirtmektedir. Avrupa saraylarında ve din müesseselerinde seyrine daldığı tabloları pek canlı tasvirlerle bağlar; bunları okurken Evliya'nın bu kabil eserler-karşısında edindiği haz ve heyecanı duymamak kabil değildir. "Hakka ki frenk tasvire geldikte Hind ü Aceme galibdir" sözü, herhalde kendisinde minyatür sınırını aşan bir zevk ve anlayışın bulunduğu delâlet eder.

"İlm-i mimarî ve kâr-i mühendisiden sehil haberdar" olduğu için gittiği yerlerin "ibret-nümun âsar" ını her şeyden önce "alâkader-il-ımkân mükemmelce" beyan etmek ister. Temasından hoşlandığı eserleri tekrar tekrar ziyaret ettiği görülmüştür. Sinan'ın himmetine pek meftundur. Yer yer onun eserleriyle karşılaşmadan duyduğu minnet ve heyecanla: "Cenab-i Allah meâbid-i islâmiyye ve mederis-i ilmiyye ve mesacid-i şerife binasında bu derece gayret ve işgüzarlık gösteren şu zat-i celil-üs-sıfatı rahmet ve gufrana müstağrak eyliye, âmin" demekten de kendini alamadığı olmuştur.

Edebî bilgisi, tahsilinin sağladığı çerçeve hududunu pek geçmemişe benzer. Manzumelerinde daima kuru bir eda hâkimdir. Nesrindeki Evliya'yı bu yazılarla bulamayız. Ölen kölesine söylediği bir mersiye ile Mısır'da yazdığından bahsettiği "Tahtekuru-name" gibi mizahî manzumeleri olsa da o, daha ziyade edebiyatın tarih nev'i ile ilgilenmiştir. Konak, cami, türbe ve çeşmelerde bazı olaylara düşürdüğü tarihler — Arapçaları da dahil olarak — kitabında fazla yer alır. Âli, Fuzulî, Baki, Ruhi, Haletî, Sehî ve Necati... vs. gibi şairlerden muhtelif münasebetlerle nakledilmiş beyitlere de zaman zaman tesadüf olunmaktadır. Bun-

ların delâletiyle kendisinin edebî zevkini aşağı yukarı tâyin etmek de mümkündür. Gezip dolaştığı yerlerin hayatta bulunan şairlerinden bahsederken basmakalıp sözlerle ve birtakım isimler sıralamakla iktifa edişi “tezkire-i şuara” lar kadar olsun eserinden bir fayda sağlamayı gidermiş bulunuyor. Amcası kadar yakın bildiği Şair Firakî'nin tek beytine bile burada raslıyamıyoruz. Sarayda ihtimal birçok defa karşılaştığı, devrinin en büyük şöhreti Nefî bile Evliya'nın dünyayı karıştıran kaleminde şu güdük hüviyete bürünmüş kalmıştır: “Hasankale: ab ü havasının le-tafetinden zekiy-üttabı” kimseleri vardır; hususâ sultan-i şuara Nefî Efendi bu hak-i anber-âsada tevellüd etmiş; Nefiden ise nice zevat nefî' görüp tek mil - fûnun etmiştir.”

Sanat zevk ve heyecanları içinde taassubunu eritebilen Evliya'nın heykel ve âbidelere karşı da kayıtsız kalmadığı görülür. Bunları “ceseden bina olunmuştur; yohsa kâğıd ve kırtasa kalem karma, yazma değildir” tarifine bağladığı gibi, eğer varsa, halk dilinde dolaşan birtakım efsaneleriyle kaydetmekten de geri kalmaz. Avrupa seyahatinde hemen sık sık karşılaştığı bu neviden eserlerin ona telkin ettiği büyük haz, hayranlığında toplanmıştır. Bu hayranlık ona “amma ol asrın kavmına hezâr ahsentü dir kim kırmızı somaki, sengin taşı kendulere müsahhar edüp penbe gibi oyup bir münakkaş edüp bu mertebe sanatları icra ederlermiş! zehî sanat-i kâmil! sad gez ve lek barekâllah!” takdirini sarfettirmiş bulunur. Arkeolojik mahsullerle olan ülfet ve aşinalığının İstanbul'da kendisine bu sahada küçük bir hizmet sağladığı da olmuştur. Melek Ahmet Paşa'nın sadaretinde Silivri yakınlarındaki Kumburgaz kilisesinde meydana çıkan mermer bir sandukanın keşif ve tahririne memur edildiği görülüyor. Gidip yerinde tetkik ettiği bu lâhdin içinden “ter ü taze, penbe-misâl gözü yüzü, burnu, kulak ve giysuları yerinde olan bir naiş çıktığını” kaydederek Paşaya iaabeden raporu verdiğini de yine kendisi söyler. Bu itibarla Evliya'yı 1 numaralı müze memuru saymak yanlış olmayacaktır.

Evliya, güzel sanatlar dışında kalan bütün sınaî faaliyetlere de büyük alâka gösterir. Her memleketin ticaret alanında yer almış meşhur imalâtı da gözünden kaçmamıştır. Verdiği çeşitli malûmat sayesinde on yedinci yüzyılın endüstri âlemini de aşağı yukarı tanımış oluyoruz.

Evliya, sanata düşkün olduğu kadar spora da büyük alâka gösterir. Hemen hemen sporun her çeşidi ile meşgul olmuştur. Güreşi “şâir-i İslâmiyye” den sayar; kanaatince “feta olanlara silâhşorluk, küştigirlik elzem-i levazımdandır.” Her halde vücut yapısı bu işe pek elverişli bulunmadığından olacak bizzat güreştiği olmamıştır; amma yapılan güreşleri takip ettiği anlaşılıyor. Anlattığına göre İstanbul'da iki güreşçiler tekkesi var; bunların ikisi de mahallesine yakın; biri kapalı; diğeri, içinde barınan üç yüz pehlivanı ile faaliyettedir. O, bu tekkedeki güreşlerle; Süleymaniye'deki Pehlivan Demir meydanında yapılan gösterilerde bulunarak elense eden pehlivanları salevatlamak tan çok zevk almaktadır. Dördüncü Murat'ın, Melek Ahmet, Deli Hüseyin, Hattat Hasan vs. paşalarla olan güreşlerinde; Baki, Seydi Ahmet vs. paşaların kendi aralarında yaptıkları tutuşmalarda hep onun aynı işle, yani mübarizleri salâvatlamakla görevlendirildiğini görüyoruz. Güreşler vesilesiyle verdiği dağınık malûmat bize devrinin bu sahadaki faaliyetlerini çok iyi belirtmekle beraber Evliya'nın da bu yönden oldukça nazarı bilgiye sahip bulunduğunu pek güzel anlatmaktadır.

Biniciliğe gelince: bu onun hemen hemen temel meşgalesidir. “Her yiğite bir küheylan lâzımdır” demekle atı değerlendirdiği gibi, “bizler, at sırtına geldikten sonra can, baş oynatır bir alay garibleriz” sözü ile yiğitliğin binicilikten alacağı hızı da belirtmiş oluyor. Soyunu Allahın kâh Kâbe çamurundan; kâh rüzgârdan halk ettiğini söylediği atlara karşı muhabbeti derindir: “Bu hakir, atları sevüp elli bir yıldan beru beş, on reis atsız olamamışım” cümlesi bunu gayet açık göstermektedir. Hayat boyu sergüzeşterlerine daima atın karıştığını, seyahatlerini atsız yapamadığını görüyoruz. Adalar'a geçtiği zamanlarda bile atını

beraberinde nakletmiştir. Girit savaşında adaya geçirdiği bir atın — buradaki at kıtlığı sebebiyle elinden alınıp kendisine bir eşek verildiğini anlatırken “har-süvar” lığn ne güzel tehzilini yapar.

Ok atmaya da rağbeti fazladır. Bunun sünnet-i şerife olduğunu zikreder. Tatil günlerinde İstanbul ahalisinin gittiği Ok Meydanındaki atıcılar tekkesi ile At Meydanı'nda bulunan Yeniçeri talimhanesinde yapılan ok müsabakalarını büyük alâka ile takip ettiği anlaşıyor. Ok ve okçuluğa dair yazılmış eserler arasında bulunan Ağazade Namî'nin “Okname” sindeki bir kayda göre: Evliya'nın, ayak taşı Hasköy tarafında, baş tarafı Kâğıthane yoluna olmak üzere dikilmiş küçük beyaz mermerden bir menzil taşı varmış ve bu taşa onun kendinden evvelki rekoru 9 kezle kırarak atışını 896 keze ulaştırdığı yazılı bulunmakta imiş. Ünlü atıcılardan Benli Karagöz'ün 1161 le başlayıp Tozko-paran'la 1281 kezde değişmez kararını bulan atışlara bakılınca Evliya'nın atıcılıktaki değerini tâyin etmek kolaylaşır. Esasen kendisinin kitabında böyle bir taşı olduğundan hiç bahsetmemesi başardığı işe kendisinin de pek ehemmiyet vermediğine delâlet eder gibidir. Maamafih uzun mesafelere götürmediği oku çok iyi kullandığı belli oluyor. Seyahat hâtıralarında at kadar okun da yeri fazladır. Başta Dördüncü Murat olmak üzere birçok atıcıların menkıbelerine; ok ve yay yapışlarına ait bilgilere kitabında sık sık raslamaktayız.

Harblerde faydası görülür düşüncesiyle kullanılan cirit ile de ülfeti vardır. İstanbul'da “tersane bahçesi” içindeki has ahırdan küheylân atlara binilip bağlar şimalinde olan Ok Meydanına çıkılarak orada cirit, çevgân oyunları yapıldığından bahsettiği gibi gezdiği birçok yerlerdeki cirit meydanlarıyla de alâkalanmıştır. Maiyetinde Erzurum'a gittiği Defterdarzade Mehmet Paşanın saray meydanında daima cirit oynandığını; Seydi Ahmet Paşanın cirit atmakta eşsiz mehareti bulunduğunu söylemekle beraber bu sahada başına gelenleri de tatlı tatlı anlatır. Seydi Ahmet Paşanın attığı hışt ile dört dişi kırılmış; bu yüzden Kuran'ı

okurken bazı harflerin hakkını kemaliyle veremediğine üzülür. Öyvar kalesinde Kibleli Mustafa Paşanın attıkları da üç dişini yerinden oynatmıştır; bunlar Viyana'da sağlamlaştırılır. Alasonya'da cirit oynarken saati kaybolmuş; Erzurum'da Egerlidağ eteğinde yaptığı oyunda attan düşmüştür. Bu arada atının “kandesin Egerlidağ” deyip kendisinden uzaklaştığını söylemesi hoştur. Bütün bu kayıtlardan anlaşıyor ki o, bu spor kolunda da hayli emek harcamıştır.

Van'da iken Murtaza Paşanın adamlarından matrakbazlık, şemşirbazlık, ve kemandarlık oyunlarından beş, on hane görmüş olmasını spor faaliyetleri arasına katabiliriz.

Evliya'nın nihayet yüzücülükte, kendi tâbiriyle “şınaverlikte de sehil mehareti” bulunduğu anlaşıyor. Kadıköy bağları — ki 600 kadardır, içlerinde Evliyanın da bir bağı vardır — ile Fenerbahçe arasındaki körfezde kumsal bir bahir olan Kalamış burnunda ve İstanbulun diğer semtlerinde bulunan deniz banyoları onu yüzmeğe alıştırmış olacak; tedricen edindiği maharetten seyahatlerinde faydalandığı olmuştur. Yüzücülüğüne rağmen deniz yolculuklarından bizardır. Kızılırmak'ta kolayca atlattığı bir kazadan başka Karadenizde karşılaştığı badire ve nihayet Hazer denizinden bunlara katılan felâket onu “Evvel âhır derya seferinden haz etmem” dedirtecek hale getirmiştir.

Seyahatlerinin devamı boyunca elde ettiği vakit ve imkân nisbetinde avcılıktan da geri kalmadığı görülüyor. Dördüncü Mehmet'e avcı kuşlar ve köpekler getirdiği gibi kendinin de doğan, toygun vs. kuşlarla oklar ve kol tüfekleriyle yapageldiği birçok avlanmaları olmuştur. Av yemekleriyle kendine çektiği ziyafetleri lezzetle anlatır durur.

Spor ve sanatla uğraşan Evliya'nın gönül işlerine de yabancı kalmadığını öğreniyoruz. Başından iki aşk vakası geçmişe benzer. Bunların biri İstanbul'da; diğeri “garib-ül-diyar bir kimse gelip bir iki gün mihman olsa elbette âşık olması mukarrerdir” diye vasıflandırdığı Uşşak'tadır. Bu-

rada bir "duhter-i zer" e ihtilâsını söyler. İstanbul'dakinin oldukça buhranlı geçtiği anlaşıyor: "Âlem-i aşkta iken Hasköy'de Rum taifesinin ziyaret ettiği İneayazma'ya yakın bulunan Yahudi mezarlığı içinde bir cumartesi gecesi, gel talim gel! deyu nida ettiğimde bir div-i gul-i beyabanî zâhir oldu; havfimden Ya Hafız! ismiyle firar edüp bu ayazmada pinhan ve bihuş oldum" demesi, halini takdire yarayacak itiraflar cümlesindendir. Ayazmada geçirdiği serencamı mahallinde yazacağını bildirdiği halde sözünü yerine getirmemiş yani bu serencama seyahatnamesinin başka sayfalarında bir daha temas edilmemiştir. Bu iki sergüzeşte, kıyafet değiştirilerek yapılmış bir kız kaçırma vakası da eklenebilir.

Maceralarına rağmen onu hiç evlenmemiş görmekteyiz. Bu hal; daima seyahatte geçen kararsız bir hayatın tabii icabı olabileceği gibi, onu, uğradığı bir hastalığın elim zaruretine atfetmek de mümkündür, zira kendisi yirmi yedi yıl süren ve kısırılık tevhit eden hastalıktan o, zamanlar Mısırdaki yılda bir kere hazırlanıp Saraya ve bazı ricale gönderilen "Tiryak-i Faruk" adlı bir macun sayesinde kurtulduğunu ve vücutta topladığını söyler. Bu tarih Evliyanın yaşlılık zamanıdır. Tekrar evlenme konusunda, onun koşturğuna raslamıyoruz. Kaldı ki "dânesiz mürğ-i bineva" kalmaktan; yani çocuksuz geçen bir hayattan ayrıca şikâyeti vardır. Duygusundaki samimiyet de meselâ, sıbyan mekteplerinin geçit alaylarını anlatırken "bu tıfl-i nazeninlerin alay-i valâlarını temaşa etmek cümleden ziyade meserret-bahş-i derun oluyor. Nasıl olmasın ki ru'y-i dilâraları nur-i ismetle mâli bir alay mâsum-i pâktirler" yolu ve benzeri ifadelerle çocuğa karşı gösterdiği içli ve temiz alâkadan belli olmaktadır.

Terbiye görmüş güzel bir sese malik olup Kuran'ı vücut ile okuyan, saz ve sözden hakkiyle dem vuran Evliya, tab'ındaki canlılık ve sevimliliğe, bu meziyetlerini de katmak suretiyle vüzera ve vükelânın kendilerine nedim ve müşahip olacaklarda aradıkları bütün vasıfları nefsinde toplamış bir adam oluyor. Babası ile beraber gidip geldik-

leri konaklardaki muâşeret usullerini de tamamen kavradığı yirmi yaş, onu artık bu muhitlere rahat rahat sevk edebilecektir. Nitekim meşhur şair Şeyhülislâm Yahya Efendinin konağı onun için ön safta gelen bir feyiz ocağıdır. Yahya Efendi, üçüncü defa şeyhülislâmlığında Evliya'ya Fatih-Çarşamba pazarındaki Tavaşi Mehmet Ağa caminin sermahfilliğini, devirhanlığını ve na'thanlığını vermiş; her cuma burada na't-ı şerif okumağa onu memur etmiştir. Daha sonra Melek Ahmet Paşa da eşi Kaya Sultan ölünce onun Ayasofyadaki türbesinde yirmi akçelik günde-likli tesbih ve cüzhanlık vazifesini buna eklemiş oluyor. Seyahatlere çıktıkça bu işleri birer vekil ile idare ettiğini Gene Evliya'dan öğrenmekteyiz.

Bunlardan başka onun üzerinde, mahallesindeki Yavuz Er Sinan caminin mütevelliliği vardır. Ayrıca Anadoluda "Selâtinin yarlığı-i belîğ-i şahileriyle tevliyeti uhdesinde" bulunan diğer camiler de gösterilmektedir: İznikte Yakup Ecezade Mahmut Çelebi mescidi, Kütahya'da Zereğen mahallesinde Kara Mustafa Paşa camii — ki halk arasında Hisar Beyi camii denirmiş —; Lâpseki'de Çardak iskelesi başındaki cami bunlar arasındadır. Evliya muhtelif zamanlarda buralardan geçtikçe ecdat yadigarı olan hayrat ile meşgul olduğunu; İznik'tekine yirmi bin akça tamir parası sarfettiğini de kaydetmektedir.

SEYAHATLERİ:

Evliya, yirmi, yirmi beş yaşlarında iken, muhtelif telkinler altında, çocukluğundan beri beslemekte olduğu büyük seyahat arzusunu olanca şiddetiyle hissetmektedir. Ancak, başta babası bulunduğu halde efradını saydığı ev halkı, anlaşılan onun herhangi bir sergüzeşte kapılıp İstanbul dışına çıkmasına pek razı olmuyorlar. Evdekilerin tazyikından kurtulmak sevdasında bulunan Evliya'yı, yirmi bir yaşının pek buhranlı geçen gecelerinin birinde murat uykusuna yani istihareye yatmış görüyoruz. Bu hal anlatır ki ne olursa olsun o, seyahate karar vermiştir; yalnız bu kararın tatbikine geçmesinin kendisi için hayırlı

mi, yoksa hayırsız mı olacağına şüphesi vardır.

"1630 - 1040 senesi Muharreminin onuncu gecesi" nde geçen bu vaka, Evliya adı anılınca derhal herkesin hatırlarından geçip dudaklarda bir tebessüm beliren meşhur rüyadır. Buna göre:

İstanbul'da Yemiş iskelesi civarında —Yemişçiler çarşısının sebze hali cihetinde— olan Ahî Çelebi camiinde Evliya, kendisini de içinde bulduğu, cemaat arasında Hazret-i Peygamberi görerek yanına yaklaşır; Şefaât ya Resulallah" diyecek yerde ağzından "Seyahat ya Resulallah" temennisi çıkar. Şefaâtle seyahat kendisine verilir. Orada bulunan Sa'd İbn Vakkas da gezdiği yerlerde göreceklere yazmayı tavsiye eder. Evliya, teferruatını uzun boylu anlattığı bu rüyanın heyecanı içinde yatağından fırlar, devrinin namılı muabbirleri ile birtakım tanınmış şeyhlere koşup rüyasını tâbir ettirmeğe çalışır. Kasımpaşa Mevlevî Şeyhi Apti Dede; ilk önce İstanbulumuzdan başla tavsiyesinde bulunduğu için Evliya da ayakta çizme, belde divit İstanbul içi dolaşmalarına başlar.

İstanbul, gerçi o zamana kadar onun hiç görmediği ve içinde gezip dolaşmadığı bir şehir değildir. Çocukluk hatıralarında bile Ok Meydanındaki oyunlarla Tophanenin bayram şenlikleri v.s. bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Havaya kâğıt uçuran bir canbazı seyretmek için Galata kulesine çıkması gibi, içinde yaşadığı şehir ve muhiti bütün hususiyetleriyle, tanımak yolundaki bir tecessüsün pek küçük yaşlarda bile onu nasıl meşgul ettiğini gösteren kayda değer anıları vardır. Ancak gezilerini plânlaştırıp gördüklerini ve işittiklerini notlandırarak böylece büyük eseri olan "Seyahatname" nin, kendi tâbiri veçhile "müsveddat" ının temelini atmak işine bu tarihten itibaren girişmiş kabul edebiliriz.

Evliya'nın şehir içi gezintileri dokuz sene sürer. Yalnız bu yılların ilk birkaçı içinde babası —belki de onun bütün mevcudiyetiyle geliştirip rüyaya da bağladığı seyahat temayüllerini kısmen tatmin için— ev halkını alıp Kütahya'ya götürmüştür. Solak - Oğlu (Kel) İlyas Paşa

bu sıralarda (1633) isyan eder; Evliya'nın ablası İnal ile sözlüdür; Paşanın isyanı üzerine, babası kızını ona vermekten vazgeçer. Buna kızın Paşa da gelip Kütahya'yı basarak İnal'ı zorla alıp Manisa'ya kaçıtır ve orada kendisine nikâhlar. Vaka üzerine baba, oğul İstanbul'a gelip Paşa'nın tenkili ve İstavroz burnunda —gözlerinin önünde— idamından sonra Bergama'da dul kalan İnal'ın yanına gitmiş ve tekrar İstanbul'a dönmüşlerdir.

Bu dönüşten bir müddet sonra, 1633 - 1045 Ramazanının kadir gecesinde Ayasofya caminin müezzinler mahfilinde başladığı hatme devam ettiği sırada; hâmisî Melek Ahmet Paşa tarafından, camide kendi mahfilinde bulunan Sultan Murat'a takdim ediliyor. Padişahın takdirini kazanıp bir iradesiyle saraya alınan Evliya, buradaki intibalarını: "Gerçi vacibünriaye ağalar zümresinden idik ama vaka' ü vekarımız kapıcıbaşılardan üstündü" sözü ile anlatır.

Burada, adlarını birer birer bildirdiği birtakım kapı-yoldaşları ile beraber, saraydaki muhtelif şöretli hocalardan Arabî, Fârisî derslerine ve yazı meşklarına devam eder. Padişah yakınlığıyla geçen saray hayatının hatıraları Evliya'nın kalemine epey malzeme vermiştir.

Saray hayatı dört yıl daha Evliya'yı İstanbul'da ve mazbut bir halde tutabildiği için Ayasofya camiinde Padişaha yapılan takdimi, Melek Ahmet Paşa'yı öne sürmek suretiyle, babasının hazırlamış olduğunu kabul etmek de mümkündür. Zira, oğlunun İstanbul dışı seyahatine babasının bir türlü yüz göstermediğini, rüyası üzerinden dokuz yıl gibi bir zaman geçtiği halde Evliya'nın ilk seferi olan Bursa yolculuğuna kendisinden habersiz çıkışı pekâlâ göstermektedir.

Evliya, İstanbul gezilerinde geçen müddeti, yazılarında, bazan dışarı seyahatlerine ekler; bazan da bunları hesaba hiç katmamış gözükür. İstanbul dışı seyahati (1641) 1051 muharreminin ilk cuma günü kuşluk vaktinde Fındıklı'dan Bursa'yı hedef tutan bir yolculukla başlar. Bu çıkışı muhtelif istikametlerde yapılan daha on sekiz sefer

takep edecektir. Sonuncusu avdetsiz kalmış, üç kıtada bir ömür boyu at Koşuran hoca, seyahatımız Mısır veya Hicaz'da âramsız hayatını barındıran son bir durakta kalmıştır. Kitabın hacmi elvermediği için seyahatinin bütün safhalarını etraflıca göstermeğe imkân bulamıyoruz; ancak bir fikir vermek üzere İstanbul'dan çıkışlarının hedefe aldığı yerleri sıralayan bir cetvel ile iktifa edeceğiz:

1) Bursa, 2) İzmit, 3) Trabzon ve Batum yoluyla Azak ve Kırım, 4) Malta ve Girit, 5) Erzurum ve ötesi, 6) Şam ve ötesi, 7) Tekrar Şam, 8) Özi, 9) Rumeli eyaleti, 10) Konya, 11) Van ve Şark h. 12) Çatalca'ya kadar, 13) Revan v.s. 14) Tekrar Özi, 15) Akkerman, 16) Bosna, 17) Diyar-ı Alman ve Öngürus, 18) Girit, 19) Hicaz ve Mısır.

Listede belirtili yerlere gidip gelmek üzere sıralanmış olan seferler, baştanbaşa Anadolu ve Rumeli'yi içine aldığı gibi, Avrupa ile Asya'nın büyük parçalarını ve nihayet Afrika'dan da, Mısır, Habeşistan ve Sudan'ı ihtiva ettiği görüldür.

Evliya'nın bu suretle geniş mesafeler kucaklayan 41, 42 senelik seyahatlerini iki büyük devreye ayırabiliriz:

Bunların biri Bursa'dan başlayıp Kandiye'nin zaptından (1670) İstanbul dönüşüne kadar olan büyük ve ehemmiyetli kısmıdır. Diğer bu dönüşten sonra yaptığı 19 uncu seferi teşkil eden Hicaz ve Mısır seyahatidir ki ölüm sü-kûtu ile sona ermiş bulunuyor.

Birinci devredeki halet-i ruhiyesini kendisi şu güzel cümle ile ne açık anlatıyor:

"Ey nur-i dîdelerim, bu seyahatte ifna-yi vücud etmeden murad ü meram sun'-i tabii-lâyezali temaşa etmektedir". Bu düpedüz ondaki tabiat aşkını gösterir. "Genç ve bedenim kuvveti fazla iken nereye baksam, aldığım nişanı urur, sayf ü şita ne cânibe azimet etsem elbette ol diyara vâsıl olurum" diye tanıttığı canlılık çağlarına raslıyan bu devrede o, murat ve meramına bol bol ermiş; her türlü unsuru ile kucaklaşıp kaynaştığı tabiat içinde insan gücünün yarattığı bütün eserleri görüp tanımak mazhariyetine de ermiştir. "Âlem-i seyahatte evkat-ı

ömr-i nazenin niçin hebaya gider, hem seyahat, hem ziyaret, hem ticaret ola" dediği gibi, öz maksadını teşkil eden temaşaya, ziyaret, ticareti ve hattâ gazâyı da karıştırmak suretiyle gezi gücünü mümkün olduğu kadar besliyecek imkânlarla başvurmaktan geri kalmamıştır. Kendi parasiyle yaptığı Bursâ seyahatinden sonrakilere hep birer vesile ile elde edilmiş fırsatların mahsulüdür. Paşaların müezzini imam ve musahipliği hizmetlerle başlayan Evliya'yı seyahatı müddetince şu hüviyetlerde görürüz: Vergi kâtibi, müşavir, ulak, ordu imam ve müezzini, dua-gû, mevlidhan, gassal, hastabakıcı, mataracı, çeteci, savaş eri... Onun bazı insan ve hayvan hastalıklarına ilâçlar yapıp tedavi ile uğraştığı da olmuştur. Sihhi mülâhazalarına sık sık tesadüf edilir.

Azak seferinden beri katıldığı savaşların en dehşetlisi, ona göre Girit-Kandiye cengidir. Buradan İstanbul'a dönüşünde kendisini artık yorgun ve eski enerjisinden oldukça bir şeyler kaybetmiş görüyoruz. "Gına-yi kalb tahsil edüp cümleden kat'-i rica" ettiği bu hengâmda hemen hemen, Bağdatlı Ruhi ile bir duygu beraberliği taşır. Seyyah şairimiz:

Garazım mutlaka siyahattan

Ne em'r ü ne âsaf olmaktadır

Kâmilan-i cihanın ey Ruhi

Hizmetiyle müşerref olmaktadır

demmişti. Evliya da şu satırlarla belirttiği veçhile: "Ancak bir mürşid-i kâmil ve mükemmele ermek, sermaye-i giran-maye-i vücud ve kuvay ü kudret elde iken şimden geru tarik-i hakka yön gülüp bir sahih-nazar, bahr-i atâ ve destgir-i kân-i şifa bulup sudager-i âhiret olmak" hevesi kaplamış bulunuyor. Böyle olmakla beraber "sun'-i tabii-lâyezali temaşa" arzusunun onu ölüm döşegine kadar bırakmadığı da —şüphesiz bundan evvelki devrede yapabildiklerinin pek çoğundan feragat etmiş olarak—, müteakip seyahatinin devam eden hâtıralarından anlaşılacaktır.

ESERİ VE ÜSLUBU:

"Gâile-i nisyandan mürekkebe benî âdem olmamız hesabıyla hatırdan dûr ve belki esma ü eşya-yi meşhur vera-yi hicab-i hevlde mestur olmaya" diyerek dolaştığı yerlerde görüp işittiklerini kayıt ve zaptetmiş; böylece on büyük cilt tutan "Seyahatname" meydana gelmiştir. Kitabın evvelâ alınmış notlarla müsvedde hali taşıdığına, sonraları zaman ve imkân elverdikçe tashihden geçirilerek meydana getirildiğine şüphe yoktur. Geniş yer ve zamanlara dağılan hâtıraların birbirine geçişi bunu pek iyi gösterir. Sahibi ağzında çoğu defa "Defter-i Havadis" diye anılan esere "Seyahatname" adını verenin bir yerde babası, diğer bir yerde de Mekke ulularından, başka bir zat (ihtimal ki Mekke müftüsü) olduğu yazılıdır. Kitabı "Tarih-i Seyyah" diye kaydedenler bulunuyorsa da, müellifinin bunu bir tarih olarak yazmadığını söylemesi, o şekildeki adlandırmanın isabetsizliğini açıkça gösterir.

İlk önce seyahatnameden alınmış bazı parçalarla vücuda getirilen "müntahebat-i Evliya Çelebi" ler ortaya çıkmıştır. Bunlar —birincisi 1256 da olmak üzere— pek az fâsılalarla İstanbul'da ve Mısır'da beş, altı defa tabedilmişlerdir. Ölümüyle birlikte karıştığı iki asra yakın unutulmuş Evliya'yı kurtarmakta gerçi bu kitapçıkların hisseleri bulunduğu inkâr edilemez; ancak muhtevalarını garabet ve efsanelerden alınmış parçalar teşkil etmesi dolayısıyla bu kitapların, andırmaya vesile oldukları, Evliya adını aynı zamanda itimat telkininden uzak, gülünç bir hale soktukları da vâkıdır. "Sicil-li Osmani" müellifinin umumi telâkkiden kurtulamıyarak Evliya hakkında: "İstanbul fethine ve ahvaline dair tarihi olup ancak efsane yazmıştır" demesi gösteriyor ki alelâde karilerin değil şöyle böyle müdekkiklerimizin bile zihinlerini çelmede bu "Müntehabat-i Evliye Çelebi" lerin ehemmiyetli tesiri olmuştur. Nasıl olmasın ki bugün bile, elimizde on cildin iyi kötü, matbu nüshaları bulunduğu halde, Evliya Çelebi hakkındaki tedkiklerimiz, doyurucu bir mahiyet taşımaktan mahrumdur.

Seyahatname'nin tamamını ihtiva eden yazma nüshalar İstanbul'un üç büyük kütüphanesinde. Perakende nüshalara da bu arada tesadüf olunmaktadır. Avrupa'da da bazı kütüphanelerle hususî ellerde dağınık ciltlerinin mevcut olduğu bildiriliyor.

İstanbul'da Fatih - Millet kütüphanesinde bulunan Pertev Paşa nüshası esas tutularak, İkdâm gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey tarafından, ilk altı cildi 1314-1318 de, 7 ve 8 inci ciltleri Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından 1928 de Arap harfleriyle bastırılmış; 1935-1938 de yeni harflerle yapılan 9 ve 10 uncu ciltlerinin tab'iyle eser tamamlanmıştır.

1-6 ciltler, aslına uygunluk bakımından, hayli kusurludur. Buna da, sansör elinin karışması kadar müstensihi-nin meali benimseyip kendi kalemine çekmesi sebep olmuştur; tek nüshaya bağlanış ise ayrı bir gedik teşkil eder. Eldeki yazmalar karşılaştırılarak meydana getirilen 7-10 uncu ciltler —yeni harflerle olanların transkripsiyon aksaklıkları gözetilmek şartıyla— itimada şayan olabilir. Mamafih on cildin yeniden ele alınarak, ilmî bir metotla, mükemmel bir takımın ortaya çıkarılması herhalde sakınlmıyacak emekleri beklemektedir.

Seyahatname, on yedinci yüzyılın konuşma dilini çok güzel örneklerle bize tanıtan bir eserdir. Onda bugün dilimizde yaşayan veya yeri olmayan birçok kelime ve deyimlerle birtakım tekerlemeleri bulabiliriz. Dil üzerinde çalışacaklar için yardımından fayda temin etmemek kabîl değildir. Sadelik ve samimiyet taşıyan üslûbunun, gramer ve sentaksı bozuktur; dil kurallarına âdeta göz yummuş bir hal taşır. Evliya'nın bunları bilmemesine —şöyle böyle ettiği tahsili hesaba katarak— ihtimal vermiyoruz; olsa olsa, kendinin tâbiri veçhile "selikasına" bu lâübalilikler daha uygun düştüğü için bilhassa ihtiyar edilmiştir, diyebileceğiz. At-i muhteşem, yaylağ-i vacib-üs-

seyr, egin-i nâpeyda... ormanistan, meşeyistan, müeddebe havatinler, hükema-yi kudemalar... dilgüşa-yi hoş-elhan tuyurlı, ol cay-i meşhed-i fukara... v.s. gibi kayıtsızlıklara hemen her satırda raslamamak mümkün değildir. Mamafih bütün bunların ifade özelliği içinde ayrı yer almış olmalarını da gözetmek ve Evliya Çelebi üslubu diye adlandırabileceğimiz tarzın yarattığı lezzetten herhalde onlara da bir pay çıkarmak icabedecektir. İfadedeki özün taşıdığı canlılık ve samimiliğe bunlar da kendi tabiilikleri ile katılmış oluyorlar.

Muhavere ve hikâyelerinde sade dille kısa cümleleri ihtiyar eden Evliya'nın çoğu defa ek fiillerle uzayıp giden cümleleri de vardır: "Amma atlara şairden bir dane, hardaldan zerre nişane yok; ancak ot ve ötlük ve âb-i hayat su çok. Ne çare gönül, Haktan gayrı ilâc yok. Bu hal üzre aç ü zaç ve bir nanpareye muhtağ atlar ile yola revane olduk" gibi seci'li sözlerle daha münsiyane tekel-lüflere özenildiği de görülmektedir. Ne de olsa, Evliya'ya bir şey vermeyen şehir ve yol tarifleri dışında kalan yazıları severek okuruz; okudukça kitabı elimizden bırakmak istemeyiz. Gittikçe bizi saran bu alâka, onun sağladığı birtakım bilgilerden önce ve onlardan ziyade üslubunun taşıdığı lezzetle, hoşagiderlikten geliyor.

Satırlar içinde keskin bir tecessüslü beliren ince ve parlak bir zekânın bütün kıvraklığını görmemek kabil değildir.

Her ne kadar kendisinin "mecmua-i namatbuunda bir hisse haberdar etmek için" kaydıyla verdiği çeşitli malûmata bol bol raslanılıyorsa da o, daha ziyade asıl kendi tatminini seyahatin aşırı zevk ve heyecanlarını yaşamakta bulmuşa benzer. "Bu hakir-i pür taksir bin elli tarihin-den beri rub'i meskûnun ekalim-i seb'asın seyahat etmede hazzım vardır ki âlemi geşt ü gûzar ettim" demesinden de çok iyi anlıyoruz ki Evliya, kelimenin alelâde anlamıyla değil, belki bütün lezzetlerini yudum yudum tatmak yolundan seyahatin sırrına ermek istiyen, artist bir seyyahdır. Seyahat hazzının gelişi-güzel çırpıştırılmış satır-

larla nakledilemeyeceğine kanaat getirmesinden olacak, zaman zaman yazılarına "seyahatten âram bulamadığı için âb ü tab" veremediğinden şikâyet eder. Bu sızlanma, onun aynı zamanda yazılarına karşı bir itina göstermek meylinde olduğunu da belirtiyor. Şu halde kendisini tenakuza düşmüş gibi gösteren bazı telif zaflarını, düzeltilmelerine fırsat bulunamıyan kusurlar zümresinden saymamız da doğru olur.

Tanıdığı kimseleri kendi tabii sözleriyle konuşturan; içlerine karıştığı olayları realist bir eda ile anlatan Evliya'nın mistik telâkkilere ve birtakım garip inançlara bağlı bulunduğunu da görürüz. Hepsini bir araya getirilse eserin dörtte biri kadar hacim tutacak olan garip vakaları, —rüyadan gözbağcılığa kadar— hiç usanmadan anlatır durur. Bunları kendinin uydurduğuna hükmedemeyiz. /Söylenmesinde mecburiyet olmiyan, bazı şahsi zaaf ve kusurları da gekinmeden ortaya çıkardığına göre onu doğruca bir adam olarak kabul etmek icabediyor. Anlayışımıza aykırı düşen müşahedeleri karşısında, olsa olsa onun inanmış bir tarafı vardır. Bugünün müspet kafası ile karşılaşp da kanmadığımız; fakat mahiyetlerini de bir türlü açıklayamadığımız ve nihayet hokkabazlık diyip geçtiğimiz bu kabil vakaların Evliya'nın safiyane tecessüsünü kendi üzerlerine davet etmesine şaşmamalıyız. Bir asıl ve esasa dayandıklarını kabul zaruretinde bulunduğumuz bu harikulâdelikler ancak onun zengin muhayyilesinden aldıkları katkılarla mu-balâğanın son haddini kazanmış olabilirler.

Garibeler karşısında aşırı derecede saflık gösteren Evliya, asıl hayat sahnesindeki müşahedelerinde çok açık gözlü ve uyanık fikirlidir. Kendisinin "sehil mütaassıp" yani dindar olduğunu söyler; fakat onda on yedinci yüzyılın cirir atan taassubundan bir eser yoktur.

Diyar-i küfrü gezdim beldeler, kâşaneler gördüm sözleriyle, hür bir düşünce ve söyleyişin bayraktarlığını yaptığı ileri sürülen Ziya Paşa'dan şöyle böyle iki asır önce aynı mukayeseyi Evliya yapmış ve görüşlerini açık-

lamaktan —herhalde daha ağır şartlar içinde— hiç çekinmemiştir. Çoğaltılabilecek olan misallerden burada bir tanesini kayıt ile yetineceğiz:

“Hulâsa-i kelâm bu ayin-i kefare olacak haneleri mevekai üzere tahrir ve tavsif etmeden meal-i mahasal ne ola deyu sual eden sâile cevab oldur kim: — Bu hakir-i cihangeşt, im'an-i nazar ile ekalim-i seb'ayı temaşa ittiğim yerlerde Kâfiristandan ma'mur bir dar-i diyar görmedim ve İslâm diyarı kadar harab-âbad görmedim. Kefere ve fecere-i müşrikin bâtil dinleri üzere can verüp keniselerin ma'mur ederler ve malından bir fûls-i ahmer ekletmekle isvet Nikoliden ve Meryemden ve İsasından havf ederler. Amma bizim ulemâ ve sulehâ ve hakim mütevellilerimiz vakfullahları, vakfiyesi var ye; demişler deyu mal-i vakfı, yiyüp giderler. Kanı gayret-i İslâm deyu zalimlere mengus-bend-ihuş olsun içün bu güne tahrir ettik; yohsa müşrikinin medhi için tahrir olunmamıştır vësselâm.”

Seyahatname'nin, tarihe mal olmuş birçok vakaları aydınlatmakta ve bunlarda rol almış bulunan şahsiyetlerin mizaç ve karakterlerini belirtmekte: büyük yardım sağladığı âşikâr olmakla beraber, zengin ve renkli muhtevasiyle daha başka türlü alâkalara yeter malzeme sakladığı da muhakkaktır. Başta dil ve folklor gelmek üzere biyografi, coğrafya, kitabeler, meskûkat, sanat, spor, iktisadî hayat, din, tarikat v.s. gibi sahalarla dağılan bilgiler kitabın munis üslûbu içinde hep yerlerini almış ve kıskanılmadan verilmiştir. Seyahatname bu haliyle suyu gür, fakat derinliğini henüz ölçemediğimiz bir kaynak halindedir. Her isteyen gelip buradan tasını doldurmağa çalışır. On yedinci yüzyıl mevzuunda bütün ihtiyaçların ön safta tatminini bulduğu bu hazinenin vazifesini hakkiyle görececek bir şekle sokulması, herhalde ciddi alâkalarımızı kendine çeken bir iş olmalıdır.

Evliya'nın “Şakaname” adlı bir eseri daha olduğunu kendisinden öğreniyoruz. Henüz ele geçmiyen bu eseri—devrinde yaşayan birtakım meczup ve aptallarla kendisinin şakalaştığını bildiğimiz için bunlara ait lâife ve fık-

raların bir araya getirilmesi ile vücut bulmuş— bir “letafname” olarak tahmini vasıflandırabiliriz.

Tanzimat yazarları içinde Şemsettin Sami'ye göre Evliya, “ziyaret ettiği yerleri pek güzel ve doğru olarak tarif ve tasvir ediyorsa da vukuatın naklinde biraz mubalâğa karıştırıyor”. Ahmet Vefik Paşa nazarında o bir seyyah-i müdakkiktir. Ahmet Mithat Efendi; Cevdet ve Vefik Paşaların kanaatlerine uyarak ve bilhassa Seyahatname'nin folklor bakımından olan zenginliğiyle ifadesindeki sadeliği överek Evliya'yı “heykeli dikilecek adamların birisi” yapar.

Eserin batı dillerine yapılan tercümeleri ile, üzerindeki çalışmalar hakkında İslâm Ansiklopedisinin Evliya maddesinde uzun uzadıya bilgi verilmiştir. Burada yalnız bir Macar müellifinin, Sekfi Cyula'nın Evliya'yı kuru ve uydurma yapan bir hikâyeci olarak telâkki ettiği anlaşılıyor; bu kanaatte bir yerme payı aramamak mümkün değildir; zira “Macar tevarihinden bu Akkerman kalesinin evsafını okurlarken hakir samiinden olup gûş tuttum; birtakım türrehat beyan eylediklerinden yazmadım” demekle Evliya onların kaynaklarına çok daha evvel aynı ithamı tevcih etmiş bulunmaktadır.

Evliya Çelebi'nin etraflı ve tam cepheli bir tetkiki ile yıllardır uğraşmadayım; onun bilhassa vokabüleri üzerinde duraksayan çalışmalarımın tamamlanıp meraklıların hizmetinde yer alması candan dileğimdir.

Cafer ERKİLİÇ

EVLIYA ÇELEBİ'NİN MEŞHUR RÜYASI

Amma bu müsveddattımıza şüru' ettiğimiz [müsveddelerimize başladığımız] mahalde hizmet-i şerifiyle müşerref olduğumuz padişah-i Cem-câh [mevki bakımından eski İran şahlarından Cem kadar yüksek] fatih-i Bağdad-ı behişt-âbâd [cennet misali] Sultan Murad Han-i Gazi tabe serah [yeri temiz, cennet olsun] garik-i rahmet ola. Anların zaman-i saltanatlarında hicret-i nebeviyyenin senesi 1041 [1631 milâdi] tarihinde piyadece [yürüyerek] belde-i tayyibe [tertemiz şehir] yani mahmiye-i Kostantiniyye [korunmuş İstanbul] etrafında olan kura ve kasabatları [köy ve şehircikleri] ve nice bin hadika [bahçe] ve gül, gülistanlı bağ-i iremleri (1) seyr ü temaşa ederdek hatıra seyahat-i kübra [büyük gezi] arzuları hutur edüp [gelip]: "Âyâ [acaba], peder ve mader [baba ve ana] ve üstad ü birader kahrılarından nice halâs olup [kurtulup] cihangeşt [gezgin] olurum!" deyü her an Cenab-ı Bâriden dünyada sıhhat-i beden [sağlık] ve seyahat-i tam ve âhır nefeste îman ricasında idim; ve daima dervişan-i dilrişan [gönülleri yaralı dervişler] ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup ekaalim-i seb'anın [yedi iklimin] ve çargûşe [dört bucak] ruy-i zeminin [yer yüzünün] evsafını istima' ettikte [işittikte] can ü gönülden seyahati talib ve ragıb olup [isteyip ve dileyip] "Âyâ, âlemi temaşa edüp Arz-i Mukaddeseye [Kudüs] ve Mısır ve Şam'a ve Mekke ve Medine'ye varup ol mefhar-i mevcudat [varlıkların övüneceği = peygamberimiz] hazretlerinin ravza-i mutahhariesine [kutsi mezarına] yüz sürmek

(1) İrem bağı: Şeddad'ın Cennet taklidi olarak yaptığı efsanevi bahçe. Burada benzetme yoluyla adı geçiyor.

müyesser ola mı!" deyü zâr ü giryan [inliyen ve ağlıyan] ve serseri ü nâlân olurdum [ağlardım].

Hikmet-i Huda, sebeb-i seyahat ve geşt ü gûzar-i vilâyet; evvelâ, muhlisi hakir ü fakir ü daimî kesir-üt-taksir, [devamlı çok kusuru olan] seyyah-i âlem ve nedim-i âdem Evliya-yı bîriya [riyasız] ibn-i Derviş Mehmed Zülî, daima ed'iye-i Rabbanî [ilâhî dualar] ve hidayet-i Yezdani-i sûre-i kerim-i fûrkaniye [Kuran'ın güzel sûrelerinin Hak yolunu göstermesi] ve âyat-i azîme-i Kur'aniyye berekâtîyle dil ü çeşm-i alil [hasta göz ve gönül] hazret-i Celîl [Allah] tarafından istimdat taleb edüp [yardım isteyp] maskat-ı re'simiz [doğduğumuz yer] olan İslâmbol'da künc-i mihnetanemizde [evimizin köşesinde] girde bâliş-i nâliş [sızlanma yastığı] üzre hab-ı murada [dilek uykusu — istihareye] yasdanup bin kırk bir mah-i Muharremnin leyle-i âşurası [onuncu gecesi] idi ki bu hakir [aşağı, hor], beynelnevm velyekazada [uyku ile uyanıklık arasında] iken görürüm ki Yemiş iskelesi kurbinde [yakınında] Ahi Çelebi nam cami — kim helâl zülâl-i mal [halis mal] ile inşa olunmuş bir müstecabüdda' ve [dua lar kabul olacak] cami-i atiktir —. Menamımda [uykumda] hakir kendimi ol camide gördüm. Derhal camiin kapusu güçade olup [açılıp] pür - silâh asker ile cami-i münevverin içi nur-i münevver cemaat-i kesire ile malâmâl [dopdolu] olup salât-i fecrin [sabah namazının] sünnetin eda edüp salevat-i şerifeye meşgul oldular. Meğer hakir, minber dibinde sakin olup bu münevver vech-i hasanlı [nurlu, güler yüzlü] cemaati temaşa etmede hayran oldum. Heman cenbimde [yanımda] olan cana nazar edüp:

— Benim sultanım, cenab-i şerifiniz kimdir? İsm-i şerifinizi bize ihsan buyurunuz, dedim. Anlar eyitti:

— Aşere-i mübeşşereden (1) kemankeşlerin piri Sa'd

(1) Ashaptan cennete girecek diye müjdelenen on zat; Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Zübeyir, Abdürrahman, Sa'd Vakkas, Sa'd bin Zeyit, Ebu Ubeyde, Talha.

Vakkas'ım, dedikte, dest-i şerifini bus ettim [mübarek elini öptüm].

— Ya sultanım, bu sağ canibde nura müstağrak olmuş cemaat-i mahbub [sevimli cemaat] kimlerdir? dedim.

— Anlar cümle ervah-i Enbiyadır [peygamberlerin ruhudur]; ve gerü şafta cümle ervah-i evliya vü asfiyadır [Tanrı dostları, temiz kişilerin ruhları] ve bunlar ervah-i sahabe-i kiram ve muhacirin-i ensar ve erbab-i süffe (1) ve şehidan-i dest-i Kerbelâdır [Kerbelâ çölünün şehitleridir].

Şimdi hazret-i risalet [Muhammed Peygamber] dahi imam Hasan ve imam Hüseyin ve on iki imamlarla ve bizden gayri aşere-i mübeşşere ile gelüp sabah namazının sünnetin eda edüp sana kamet eyle, deyü işaret buyururlar; sen dahi savt-i âlâ [yüksek ses] ile ikamet-i tek bir edüp badesselâm âyet-el-kürsi-yi tilâvet eyle. Bilâl [Hz. Peygamberin müezzini] "Süphanallah" [Tanrıyı noksan sıfatlardan tenzih ederim] desün; sen "Elhamdülillâh" [Tanrıya hamd olsun]; Bilâl, "Allahü ekber" [Tanrı uludur] desün; sen "âmin, âmin" de ve cemaat alelûmum tevhid ederiz [birliğini kabul ederiz]. Badehu sen "ve sallî âlâ cemi-il enbiya-i velmürselin velhamdü lillâh-ilâlemin" deyüp kalk; heman mihrabda hazret-i risalet otururken dest-i şerifin bus edüp "şefa'at ya Resulâllah" deyüp rica eyle deyu Sa'd Vakkas yanımda oturup cümle ta'lim eyledi. Anı gördüm ki: cami kapusundan bir nur-i mübin [apaçık nur] berk urup [paralayıp] cami içi nur iken nur ün âlâ nur olunca cümle sahabe-i kiram ve ervah-i evliya ve enbiya ayak üzre hazır durdular. Saadetle hazret-i risalet yeşil alemin dibinde, yüzünde nikabiyle [örtüsüyle], elinde asâsiyle; belinde kılncıyla, sağında imam Hasan ve solunda imam Hüseyin ile zâhir olunca [gözükünce] mübarek sağ pay-i şeriflerin [sağ ayağını] cami-i münevver içre bism-illâh ile koyup mübarek vech-i şerifinden bür-

(1) Sahabelerden fakir ve kimsesiz olanlar; dört yüz kadardır, bunlar Hz. Peygamberin mescidi sofasında yatar ve beslenirlerdi.

ka'ı [peçeyi] küşade kılup "Esselâm ü aleyk ya ümmeti" buyurdular. Cümle huzzar-i meclis [orada bulunanlar] "Ve aleyküm üsselâm ya Resulallah veya seyyid ül ümem" deyu selâm aldılar. Hemen mihraba geçüp iki rekât sünnet-i fecri [sabah namazının iki rekâtı] eda edüp hakire bir dehşet ve vücuduma bir lerzan [titreyiş] vâki' oldu; amma hazretin cemi'-i eşkâline nazar eyledim: Hilye-i Hakani [Hakani Mehmet beyin eseri] (1) de tahrir olunduğu [yazıldığı] üzre idi ve yüzünde burka'ı al şal idi; destar-i şerifi [mübarek sarığı] on iki kolanlı beyaz şaşı idi; ve hırka-i şerifleri sarıya mâil deve yününden idi; ve gerdeninde asfer-ül-levin [sarı renkte] sof şalı var idi; ve pay-i saadetlerinde sarı çizmeleri var idi; ve ser-i saadetleri destarı üzre bir misvak [ağaç •diş fırçası] sokulmuş idi. Badesselâm sağ canibinde hakire nazar edüp mübarek yed-i yümnaları [sağ eli] ile zanuy-i şerifine [şerefli dizine] urup hakire hitaben kamet eyle (2) dediler. Heman fakir, Sa'd Vakkas'ın ta'limine göre, derhal makam-i Se-gâhta "Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammedin ve alâ âli-i Muhammedin ve sellim aleyh" deyu kamet edüp tekbir ettim. Hazret dahi, makam-i Sagâhta savt-i hazin ile fâtiha-i şerifi tilâvet edüp zamm-ı sure-i Sad-i şeriften "Ve vehebna li Davude....." aşr-i şerifini (1) tilâvet

(1) Hakani Mehmet, XVI - XVII. yüzyıl şairlerindendir. Muhammet peygamberin şekli ve huyları hakkındaki rivayetleri esas tutarak mesnevi tarzında bir eser yazmıştır. Pek şöhret bulan ve sevilen bu eserin adı «Hilye-i Hakani» dir. Hakani, 1606 da İstanbul'da ölmüştür.

(2) Namazların, farzına, yani Tanrının buyurduğu kısmına başlanırken müezzin, ayağa kalkarak yüksek sesle bir ezan okur, yalnız bu ezanda, sonlarda, «namaz başladı» cümlesinin arapçası, iki kere tekrarlanır ki ezandan farkı da budur. Buna «kamet» denir.

(3) Namazda ilk süreden sonra okunan süreye, yahut âyetlere sure ekleme anlamına zamm-ı süre denir. Süre, besmeleyle başlayıp çeşitli konuları anlattıktan sonra biten bölümün adıdır. Ezberlenmesi kolay olsun diye Kur'an, otuz eşit parçaya ayrılmıştır. Her parçaya «cüz», cüzün onda bir kısmına, aynı anlama gelen aşir denir.

edüp [okuyup] cümle cemaat samiinden olup hazret imamet etti. Badesselâm hakir, Âyetülkürsi: Bilâl, süphanelah: hakir Elhamdülillah ve Bilâl Allahü ekber deyüp Bilâl-i Habeşi ile müselsel [ulama] müezzinlik hizmetinde olup ba'deddua [duadan sonra] bir tevhid-i sultanî zikir olmuştur kim aşk-i ilâhî ile mest-i methuş [sarhoş ve kendinden geçmiş] olup gûya hâbdan bîdar idim [uyanıktım]. Hulâsa-i menan [rüya neticesi] Sa'd Vakkas ta'limiyle edayi himmeti tamam edüp [tam manasiyle işe girişip] hazret-i risalet mihrabda savt-i muhrik [yanık ses] ile Uzzal makamında bir Yâsin-i şerif ve üç sûre-i "İzâcâe" ve sûre-i Muavvazeteynleri [Eğüzü sureleri] bitemmam tilâvet edüp Bilâl, fâtiha deyüp hazret mihrabdan ayak üzre dururken heman Sa'd Vakkas hazretleri destimden yetişüp huzur-i Hazrete [Peygamberin yanına] getirüp "Aşık-i sadıkın ve ümmet-i müştakkın Evliya kulun, sefaatin rica eder" deyüp bana da "Mübarek dest-i şeriflerin bus eyle" diyince bükââlûd [ağlamalı] olup mübarek dest-i şerifine güstahane [küştahça] leb urup [dudak değdirip] mehabetinden "sefaat ya Resulâllah" diyecek mahalde heman "siyahat ya Resulâllah" demişim. Heman hazret tebessüm edüp "sefaati ve siyahati ve ziyareti ve Allahümme yessir bisihhat-i vesselâme" deyüp "fâtiha" dediler (1)...

Cemi'-i huzzar-i meclisin dest-i şeriflerini bus edüp yine hazret-i risalet bir fâtiha deyüp cümle ashab-i güzün savt-i âlâ ile Seba'lmesani "fâtiha" yi tilâvet edüp heman hazret-i risaletpenah mihrabdan "Esselâmü aleyküm ya ihvanun" deyüp camiden taşra revane olunca cümle sahabe-i kiram hakire günagun [çeşitli] hayır dua ve iltiyam ettiler [ondurdular] ve camiden çıkup gittiler.

Heman Sa'd Vakkas hazretleri belinden sadağını [okluğunu] çıkarup hakirin beline kuşadup, tekbir edüp: "Yürü sehm ü kays [ok ve yay] ile gazâ eyle; ve Allahın hıfz u emanında [korumasında ve emniyetinde] ol; ve müjde

(1) Fâtiha çekilmesi toplantı ve kararlara son verildiğine delalet eder bir işaret hükmündedir.

olsun sana bu mecliste ne kadar ervah ile görüşüp dest-i şeriflerin bus ettinse cümlesini ziyaret etmek müyesser olup seyyah-i âlem ve ferid-i âdem [adamların eşsizi] olursun; amma geşt ü gûzar ettiğin [dolastığın] memalik-i mâhrusaları [korunmuş memleketleri] ve kila' [kaleler] ve büldanları [şehirleri] ve âsar-i acibe ve garibeleri ve her diyarın memduhat-i sanaiyat; mekûlât ve meşrubatını [yiyecek ve içeceklerini] ve arz-i beledi ve tul-i neharlardan tahrir edüp bir âsar-i garibe eyle; ve benim silâhımla amel edüp dünya ve ahiret oğlum ol; tarik-i Hak-ki [Hak yolunu] elden koma; gıl ü gış [gönül sıkın şeyler] den berî [kurtulmuş] ol; nan ü nemek [ekmek ve tuz] hakkın gözle: yâr-i sadık ol; yaramazlarla yâr olma, iyilerden iyilik öğren" deyu va'z ü pentler [vaiz ve nasihatler] edüp ve alnımdan bus edüp Ahi Çelebi camiinden taşra çıkup gittiler. Hakir mebhut olup [şaşırp] hâb-ı rahattan bîdar [uyanık] olup "Âyâ! bu benim vâkıım mıdır; yoksa vâkı-i hal midir; yoksa rüya-yi salih mi?" [iyi ve çıkan rüya] deyu günagün [çeşit çeşit] tefekkür ile inşirah-i sadr [yürek ferahlığı], zevk-i deruna nail oldum; ba'dehu alessabah pâk abdest alup salât-i fecri eda edüp islâmboldan Kasımpaşaya ubur edüp [geçip] muabbir [rüya açıklıyan] İbrahim Efendiye rüyamız ta'bir ettirüp "Ci-han-ârâ ve âlem-gaşt [dünyayı gezen ve şereflendiren] ve seyyah-i âlem olup hüsn-i hâtime ile işin itmam bulup hazretin şefaati ile dahil-i huld-i berin [cennete girici] olursun" deyu tefsir edüp elfâtiha dedi. Andan Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Abdullah Dedeye varup dest-i şeriflerin bus edüp vâkıamı anlara dahi ta'bir ettirdim. "On iki imamın (1) destini bus etmişsin; dünyada hümmam [büyük adam] olursun; aşere-i mübeşşere ellerin öpmüşsün; dâhil-i cinan olursun [cennete girersin]. Çaryâr-i güzünün (2) yed-i mübarekelerinin bus etmişsin; dünyada cemi' padişahların şeref-i sohbetleriyle müşerref olup nedim-i hasları

(1) Hz. Ali ve Fatma'nın oğlu Hz. Hüseyin neslinden gelenler.
(2) Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali.

olursun. Ol kim hazret-i risaletin cemal-i pâkini [temiz elbiselerini] görüp dest-i şeriflerin takbil edüp [öpüp] hayır duasın almışsın; saadet-i dareyne [iki cihan saadetine] vâsıl olursun. Ve Sa'd Vakkasın nasihati üzre ibtida bizim islâmbolcuğumuzu tahrir etmeğe bez-i himmet edüp var makturin [olanca gücünü] sarf eyle; "Elmukadder ü kâne" [olacak olur] fehvasınca sana dahi takdir olunan nasibin elbette gelür" deyu yedi cild tevarih, kütüb-i mu'tebere, nefise ihsan edüp: "Yürü işin rasgele; Elfâtiha" de-yüp dua-i hayırları ile behremend olduk [hisse aldık]. Ba'dehu hakir ve fakir anca hane-i bî-minnetimiz olan savmaamız [ibadet odamız] küncünde [köşesinde] gencine-i kitaba [kitap hazinesine] malik olup ba'zı tevarih tettebbu ederek maskat-i re'simiz olan hasret-ül-mülk ve liman-i bahr-i fülûk [hükümdarların özledikleri ve arzı çevirmiş denizin limanı] olan Vilâyet-i Makedonun hısn-ı hasinî [zaptolunmaz kalesi] ve sedd-i metinî [sağlam duvarı] olan islâmbol'un tahriratına şüru' eyledik [başladık].

(Cilt: I, sayfa: 27 - 32)

ULEMANIN OKUYAMADIKLARI CÜMLE

Müneccim kuyusu mesiresi: Samsunhane kurbindedir [yakınıdadır]; [Ayazpaşa Cihangir semti]; burada Ali Kuşçu nam bir sahib-i nücum [müneccim] rasad çıkarmak [yıldızları tetkik] için bir kuyu kazmıştır ki umku [derinliği yüz beş kulaçtır. Bادهu [sonra] ulema meşveret edüp: "Bu rasad kangı diyarda bina olunursa ol şehire ve ba müstevli olması [yayılması] mukarrerdir [tabiidir] deyu padişaha i'lâm edüp [bildirip] Ali Kuşçuyu rasaddan feragat ettirdiler [vazgeçirdiler]. Hâlâ ol kuyuyu Sultan Murad-i Rabî [Dördüncü Murat] doldurmak için Müfti Yahya Efendiye bî-nüket [noktasız]: "Şu rasadı yıkalım mı?" deyu sual buyurup tezkire yazmışlar; Müfti Yahya Efendi görür ki: bir lûgaz [bilmece]; "Bire gelin ihvan [samimi]

dostlar], padişahımız bir lûgaz göndermiş cevabına munta-zırlardır” deyu cemi’zu-fünun ve müşkilgüşa [bütün bilgiç ve mesele halleden] adamları cem’edüp yine hallinde âciz ve fûrumande [bunalmış] kalmışlar. Ahır bevvab-i bîçare [zavallı kapıcı] kapudan çağırıp [seslenip] eydür [söy-ler]:

— Sultanım; şu terkibe her biriniz, “sever sadüh, şevri sadhi, sivre zıddı” deyüp duruyorsunuz. İzn-i şerifiniz olursa padişahın şu hat-ti şerifini yüzüme sürüp görsem, dedikte; Müftî Yahya Efendi:

— Bre ebter [kuyruksuz hayvan]; biz feth ü hallide-medik de sen mi halledeceksin? dedikte Muid Ahmed Efendi, Balizade Ahmed Efendi: “Her bişe güman meber ki halist — Şayet ki pelenk nühüfte baş ed” [Her ormanı boş sanma; ola ki kaplan gizlenmiştir] deyüp hat-tı padişahîyi bevvabın [kapıcının] eline verirler. Bevvab-i nükte-dan heman:

— Şu rasâdı yıkalım mı? demiş; lûgaz mıdır; bilmem nedir, deyince heman Yahya Efendi:

— Bre bevvab, Allah senden razı olsun, biz, yıkalım mı lâfzı noktasız olduğundan “Yekülü mü, vekülü mü, tekülü mü; sekülü mü” deyüp dururuz; bre meded, haseki ağayı çağırın haber götürsün, deyü eline kalem alup:

— Padişahım, ol müneccim-i bîtalî [talihsiz] Ali Kuşî’nin -can kuşu uçmakla uçmakta [cennette] karar etmiştir; bu dünyadaki karargâhı olan rasad namındaki çah-i gayyasını [cehennem kuyusunu] yakup mâlâmal-i tûrab eyliyesiz [toprakla doldurasınız] deyu fetva gönderdikte Padişah, Kapudan Receb Paşaya ferman edüp ol kuyuyu toprakla doldurttu, Hâlâ dört tarafı çemenzar, mesire yerlerdir. Ba’dehu Müftî Yahya Efendi müşkilgüşa [müşkülü açan, halleden] olan bevvab-ı nâmuradı Murad Han hat-tıyla ber-murad edüp Kütahya mevleviyyeti, küçüklüğünden naşı, ana sadaka edilmiştir.

NASREDDİN HOCA’NIN MEZARINDA

Evvelâ şehrin [Akşehirin] canib-i kıblesi haricindeki hıyaban [ağaçlık] içre ulema-yi din, simürg-i ehl-i yakın [hakikatı iyi bilenlerin muteberi] “Elmevla hazret-i eş-şeyh hace Nasreddin” medfundur. Kendüsü Akşehirlidir. Gazi Hudavendigâra yitişip ahd-i Yıldırım Handa neşv-ü nema bulmuştur. [yetiştir]. Fazilet-i bahire [pek belli olgunluk] sahibi olup hazır-cevap, eshab-i kerametten hakim, emr-i din ü dünyada müstakim ve mu’tedil bir ulu can idi; Timur ile hem-meclis olmuştur [birlikte oturmuştur]. Timur Han şeref-i sohbetlerinden hazzedüp ol hakimin hatır-i şerifleri için Akşehir-i muaf tutarak nehb ü garet etmemiştir [yağmalamamıştır].

Cemi’i zemanda işbu hace-i dânanın [bilgili hocanın] nesayih ü letâifi darb-i mesel makamında müsta’meldir. Cümleden biri: Bir gün hoca ile hamama girüp futa [peştemal] ile gusl ederlerken [yıkanırlarken] esnayı kelâmda, Timur:

— Hoca Efendi, ben ki cihangir bir padişah-i zi-şanım; satılmaklığım lâzım gelirse beni kaçā alırsın; der. Hoca:

— Kırk akçeye ancak alırdım, cevabında bulunur. Timur:

— Behey hocam, benim futam kırk akçe eder! Hoca:

— Ya ben de kırk akçeye futayı alıyorum; yoksa senin gibi bir Moğul parçasını ne yapacağım? Bir mangır bile etmezsin! dedikte hazırcevaplığından Timur Han hazzederek vâfir [bol] ihsanlar eder. Daha nice yüz binlerce şütür-gürbe [birbirini tutmayan] letaifi var ki dillerde dasitandır. Yıldırım Han fevtinden [ölümünden] sonra asr-ı Çelebi Sultan Mehmedde irtihal-i dâr-i beka buyurup bu Akşehir haricinde kubbe ve türbe-i malûmesinde defnolunmuştur. Canib-i erbaasını [dört tarafını] parmaklık ihata itmıştır (Rahmetullah-i aleyh).

Nısf-il-leylde [gece yarısında] nefir-i rihletler [göç boruları] çalınup cümle ağırlıklar gitti. Hakir dahi hud-

damlarını [hizmetçilerimi] gönderüp bir gulâmım [kölem] ile şehirden taşra [dışarı] çıktım. Hatıra hutur etti ki [geliverdi ki] her kim Hoca Nasreddini ziyaret ederse letâfinde hatıra bazı şeyler gelüp elbette güler; derler. Ayâ gerçek midir? diye şehrahın [ana caddenin] sol tarafından mezaristana sapup doğru kabir-i şerifine at ile vardım; bir kerre “Esselâm-ü aleyküm ya ehl-el-kubur” [mezarlarda yatanlar, ölümler] dediğimde Hoca Nasreddin türbesi içinden “ve aleyküm-üs-selâm ey can-i hümam” [ulu can] diye bir sada gelince atım ürküp iki ayağı üzre kalktı. Fırılıyarak mezaristan içre şaha pertab edüp [ayağa kalkıp] mezaristan içinde bir ayağı bir kabire girdi. Hakir az kaldı kabir azabı çekeyazdım. Yine türbe-i Haceden, biri:

— Ağa, sadakanızı veriniz de güle güle gidiniz; beri geliniz, beri! diye haykırdı. Meğer türbedar imiş! Hakir:

— Bre herif! ben ehl-i kubura selâm verdim; sen anlara na-ehil [arkadaş değil] iken niçün selâm aldın, diye birkaç akçe verdim. “Var; yardımcın Allah ola” diye dua eyledi. Doğrusu şu hale hakir dahi güle güle geçtim, gittim.

(Cilt: 3, sayfa: 16 - 17)

SERHATLERDE [sınırlarda] ÇOCUK TERBİYESİ

Tımsıvar'ın 145 Km. garbında Sombur kal'e ve kasabası:

Ekseriya ahalileri tüccar olup yine cümle serhadli esvapları giyinüp gayet müeddeb [terbiyeli] gazi adamlardır. Hin-i savaşı perhaştâ [korkunç savaşlarda] bu şehirden iki bin yarar cirid atlı asker çıkar. Hattâ bu hakir bir gün Mütedeyyin Paşa haremünde [cami avlusunda] birkaç ihtiyarlar ile serhad ahvalleri müşaveresin ederken bir sabi oğlan sehil luğbedebazlık [azıcık yaramazlık] ederken pederi bu oğlana bir sille-i pehlivanî [sert bir şamar]

öyle urdı kim fakir mahdum [zavallı çocuk] zîr ü zeber [alt üst] olup gûya sar'a tutar gibi oldukta heman huzzar-i meclis [orada olanlar] yerlerinden kalkup:

— Bre adam, bu oğlanı niçün böyle tabanca [el aya-sı, tokat] ile halk arasında urup ırzını pâyimal ettin [ayakaltı ettin] dediklerinde, heman gulâm-i mazlûmun peder-i büzürgvarı. [ulu babası] eydür:

— Terbiye için elhub-bü-lillah [Allah sevgisi uğruna] döğdüm deyüp bu beyti terennüm etti: “Babası döğse oğlunu mahaldır — Oğul candürür derler meseldir.”

Bu benim oğlum; döğërim, esirgerim; bu gulâm sizin nenizdir? dedikte ehl-i belde [ahali] eyittiler:

— Senin ciğërpere evlâdın ise bizim serhaddimizin gülü ve gözlerimizin nuru bir gazi yiğit olacaktır. Birkaç yıldan, kâfirden intikam alacaktır. Şimdiden tabanca ile gözün korkutursun; yarın da bir günde kâfirin şesper [dilli topuz] ü balta ve külüngünden korkup kâfirle yaka yakaya olamaz; koya; şu serhaddimiz oğlanların döğmiyesin, deyu gulâmın pederin ta'namız [ayıplayıcı] lisanlar ile rûsvay [rezil] edüp gulâma tesliyet-i hatır verdiler. Yani yiğitlerine riayet ve hürmet edüp her kişiye murad ve meramı üzre dilnevazlıklar [gönül okşamaları] eder, bir alay garib-dost [yabancıya yakınlık gösteren] hacıları çok adamlardır.

(Cilt: 7, sayfa: 357)

MALATYA'NIN ELMALARI

Malatyanın yedi türlü elması olur. İzmit şehrinin misket ve ferik elmasından leziz ve âbıdar [tatlı ve renkli] hudayî mümessek [aşlında kokulu] elmadır. Amma Kefe [Kırım'da bir liman] sodak elması kadar iri değil; ancak otuz, kırk dirhem gelir. Lâkin Cenab-i Perverdigâr [Allah] bu Malatya elmalarına bir güne renk vermiştir ki alı al, kırmızı kırmızı ve sair renkleri hep alâmet-i sun'-i

Hudadır [kudretin ortaya çıkardığı bir şeydir]. Hiçbir renge müşabehetleri [benzemeleri] yok. Hattâ bir hanede [evde] beş, on adet elma olsa rayiha-i tayyibesinden [güzel kokusundan] insanın dimağı muattar olur [kokulanır]. Gûya "Ve rahûn rahrahûn mislü tüffahin; ve billâhi a'tesimü amma yatasım"(1) ibaresi bu elmalar hakkında söylenmiştir. Hattâ Malatya zurefası [nazikleri] ve nazenin hatunları [nazlı kadınları] bu elmalara ağacında iken şem'-i asel [balmumu] ile ebyat ve eş'ar tahrir ederler [beyitler şiirler yazarlar] ve niceleri kâğıda ebyat-i münasebeyi [uygun düşen beyitleri] mikras [makas] ile oyup elmalar üze yapıştırır. Ol elmalar, ağacında iken kesb-i hevedan taravet bulup [hava almaktan tazelenip] ve kamerin te'sirinden reng ü fer [ayın tesirinden renk ve parlaklık] hâsıl ederek kemalin buldukta [olduğu zaman] mezkûr kâğıd ve şem'-i asellerin altından beyaz ve sarı hüsn-i hatlı [güzel yazılı] beyitler hâsıl olur ki her biri gûya bir sihr-i mübindir [gözbağcılıktır]. Bu elmaları kopardıktan sonra vilâyet bevilâyet [vilâyetlere] a'yan ü kibara [ileri gelenlere] ve bizzat padişahlara hediye götürürler. Bu da bu diyara mahsustur.

(Cilt: 4, sayfa: 16)

ULUDAĞ'DA KAR KURTLARI

Cenab-i Bâri [Allah] yed-i kudretiyle [kudret eliyle] bu cebeli [dağı] halkedelidenberi [yarattığından beri] kararı vardır. Biemr-il-lâh [Allah izniyle] zi'b-i zülâl [soğuk,

(1) Bu cümle «Merah» adını taşıyan bir risaleden biraz kısaltılarak alınmadır. Vaktiyle medreselerde okunan Arap sarfına ait bu eserin müellifi, kitabı için şöyle demiştir: Bu kitap çocuklar için murada erme kanadadır; bilgi kazanmak hususunda geniş avuçtur; zihni bilgi edindiği zaman faydası —midenin hoşuna giden— elma ve şarap gibidir. Utandırıcı şeyden ancak Allaha sığınırım. Evliya güzel elmalardan bahsettiği birkaç yerde tekrarlanan bu sözlerle elmayı bir nevi değerlendirmiş oluyor.

tatlı su kurdu] dedikleri mahlûk [yaratık] nice bin yıllık kar içinde burada bulunur. Mülûk [hükümdarlar] murad edinse [istese] hafrettirerek [kazdırarak] atık [eskiden kalmış] karlardan bu hayvanı buldurabilirler. Amma gayet güçtür. Biemr-il-lâh-i Tealâ esvab güvesi gibi bir kurtur ki kar içinde kar yiye yiye gezdiği yollarda bulunur.

Dut yaprağı tırtılı gibi kırk ayaklı, zahrında [arkasında] kırk siyah hurde [ufak] haşhaş misali benli, iki la'l-gün [kırmızı] mina [mine] gözlü bir hayvandır. Amma cümle vücudu buzdandır. Ağız vardır; amma dehanı [ağız yeri] yoktur; hemen süngük [sümük] gibi mevc mevc [dalga dalga] zıh zıhtır. İçi pâlûze-i cüllabi [gül sulu pelte] ile memlûdur [doludur]. Cüssesi Langa [İstanbulda bir semt] bostanının tohumluk hıyarı kadar olur. Bundan büyüğü ve küçükleri de bulunur. Eski kar içinde tevattun edip [yerleşip] tenasül eder [ürer] bir gûne mahlûktur.

Amma hakirin, Sultan İbrahim'e getirdiğim zib-i zülâl, gördüğümüz küçük hıyarlar kadar vardı; elmas gibi berraktı. Buz olduğundan, çok kalmadan eridi.

Bu, gayet mukavvidir; kuvvet-i basarı ziyade eder [göz kuvvetini artırır]. Velhâsıl bedende bulunan emraz-i muhtelifeyi [türlü türlü dertleri] def'edip insanı anadan doğma gibi eder. Bunu bulmak kimya bulmaktan da [sunî altın yapmaktan da] güçtür. Meğer mülûk murad ede. Amma kûh-i Elbüzz'de [Elbüzz dağında] kelb [köpek] kadarı da olur derler. Adı dört ayağı olup kar içinde tevattun eder [oturur], taşra [dışarı] çıkıp biraz teneffüs eder, yine kar içine gidermiş. Eluhtetü alerravi [mesuliyeti anlatana ait], hakir görmedim.

(Cilt: 2, sayfa: 32 - 33)

EVLİYA KARADENİZ'DE

Bu Balıklava [Kırım sahilinde bir kasaba] kal'esini de tahrir mübaşeret edeceğim [yazmaya başlayacağım]

zaman “Ucali Sefer Reis” nam bir kimsenin şaykasına [kazak kayığına] yüz elli nefer arkadaş ile girerek denizde nice muhataralar [tehlikeler] ve nice korkunç vak'alar görüp geçirdim. “Fî yevmi nahsin müstemir” [uğursuzluğu boyuna devam eden bir gün] denmeğe lâıyk bir günde sandal ile limandan taşra çıktık. Yıldız rüzgârına yelken açarak bir gün, bir gecede pupa yelken gidüp Karadeniz'in tahminen ortalarına vardık.

Burada şimal canibinde Anapa dağları; Balıklava semtinde Suluyar dağları görünüp Sinop ve Amasra dağları da önümüzde idi. Derken hiçbirinden nam ü nişan kalmadı; bir girdâb-i elime [çok azap veren su çevrintisine] düştük. Gâh muvafık, gâh gayr-i muvafık eyyam [bazan uygun, bazan uygunsuz hava] ile bir gün, bir gece derya-yi bieman [aman, zaman tanımayan deniz] içre çalkanıp durduk. Ne canibe gideceğimiz nâ-ma'lûm [belli değil], âhir-ül-emr [en sonra]: “Ol engin-i na-mübarekte ne reh, ne râhber peyda” [o uğursuz deniz genişliğinde ne yol, ne kılavuz var] mısraına masadak olduk [uygun hale girdik]. Güneş deryada doğar, deryada batar. Bu vechile girdabi gamda telâtüm-i derya [dalgaların kaynaşması] ile serseri gezerken hikmet-i Huda gün doğusu tarafından kara bulutlar zâhir oldu [göründü]. Bundan başka ra'd ü berkli [gök gürültüsü ile şimşekli] sağanaklar kırıntılı, üçerleme kumlar [dağınık; üçer üçer gelen saçıntılı dalgalar] peyda olunca gemicilerin reng-i rûları mütegayyir oldu [yüzlerinin rengi değişti]. Biçareler ellerini uğmaya başladılar. Geminin kış tarafındaki pusula ve kible-nûmalarına [kible gösteren aletlerine] bakarak birbirlerine can pazarı muamelesiyle bakınmaya koyuldular. Hemen içlerinden Dede Dayı nam umurdide [görmüş geçirmiş] bir ihtiyar, gemicilere hitaben:

— Bre dayılar! ne havfe düşersiniz [korkuyorsunuz]; Huda kerimdir [Allah lûtf ve ihsan edicidir]; işte kırıntı ve sağanak gelmektedir. Mayna alaborna [alabanda = yelkenleri kapa] dedikte cümlesi bir yere gelip alaborna iplerini indirdiler; alaborna direği de aşağı indi. Temev-

vüc-i derya gitgide müştred olmakta [şiddetlenmekte] olduğundan hemen gemi üzerindeki büyük yapağı çuvallarını, papir hasırlarını, balık turşusu fıçılarını, gemi ke-restelerini denize attılar. İki yüzü mütecaviz [geçen] üserayı da [esirleri de] der-anbar edip [anbara doldurup] anbar kapısını seddeylediler [kapadılar]. Gemi bir parça hiffet buldu [hafifledi]; lâkin yine temevvüc-i derya âsüman ile [gökle] beraber olup cuş ü huruşa [coşup kaynağa] başladı. “Kalırsa hecr ile girdab-i gamda keşti-i dil — Ne çare, neyliyeim rüzgâr elimde değil” (1) beytinin ifadesi mucibince üç gün, üç gece kar, tipi, boran [kasırga] eksik olmadı. Gemicilerin gemi üstünde durmaya kuvvetleri kalmadı: her biri geminin bir küncünde [köşesinde] gence [hazine] bulmuş gibi nihan ve pinhan oldular [gizlendiler]. Yolculardan kimisi istifrağ ediyor [kusuyor], kimisi istiğfar [tövbe] ediyor, kimi kurbanlar, sadakalar, nezirler [adaklar] va'dediyordu. Hakir eyittim:

— Ey îbad-ul-lah [ey Allahın kulları]! Gelin sizinle alelumum [hep birden] ihlâs-i şerife [Kul hüvallah-i ahad... suresine] müdavemet edelim [devamlı okuyalım]; ola ki Cenab-i izzet [Allah] âyet-i ihlâs hürmetine cümlemizi halâs ede!

Hemen hazirun [bulunanlar] derun-i dilden [içten] ihlâs-i şerife müdavemet edince biemrillah-i Tealâ [Allahın izniyle] an-i vâhidde [bir anda] zulmet-i sema [gök karanlığı] ref'olup [kalkıp] her taraf güşade oldu [açıldı]. Ra'd ü berk munkatî' olduysa da [kesildiyse de] yine temevvüc-i derya âram etmedi [dinmedi]. “Yedişerleme” ta'bir ettikleri kum ise asla aman vermiyordu. Gâh evc-i âsümana çıkıp geminin sütunu [direği] bulutlara dokunuyordu. Gâh ka'r-i deryaya [denizin dibine] inip gûya gayya deresi [cehennem deresi] denilen derk-î esfele [en alt çak tabakaya] inmiş sanılıyordu. Ahır dört çevremizde Bahr-i Siyah, Bisütûn [Ferhat dağı] gibi nûmayan olu-

(1) Gönül kösesi ayrılıkla gam girdabında kalırsa çare ne! Ne yapayım ki rüzgâr elimde değil!

yordu [görünüyordu]. Ahır, anbarın kapağını açarak me-ta-i sakillerin [ağır yüklerin] hepsini deryaya attık; yine aman bulamadık. O esnada geminin kıcından dümenin iç-neciği kırılıp dümen deryaya düşünce gemiciler ellerini dizlerine vurup pes perdeden [yavaşça] birbirleriyle he-lâllaşmaya başladılar. Bu esnada canı, başı zinde [diril], yarar bahadır gemiciler ellerine baltalarını alıp ibtida ge-minin çarmıh iplerini kestiler; sonra gemi direğine balta vurarak an-i vâhidde direği keserek denize düşürdüler. Direk düşerken on iki adamı ezip helâk etti; o merhumla-rın da na'şlarını [cenazelerini] deryaya attılar. Gemi için-de bir feryad ve gırv [çığlık] kopup herkes hayatından me-yus olarak [ümidi keserek] can pazarına düştüler. Bu mahalde bir sağanak dahi gelip gemiyi baştan tarafa iki pâre edince anbar içinde pinhan olan yolcular ve esirler dahi taşra çıkıp ceza' ü feza'a ağâz ettiler [telâş gösterme-ğe ve feryat etmeğe başladılar]. Herkes birbirleriyle he-lâllaşmaya, gemiciler ise soyunup uryan [çıplak] olmaya koyuldular. Herkes tahta, kapak, varil, fıçı şekilli eşyaları almaya başladı.

Hakirin dahi bu esnada hali diğergün olup [başkala-sıp] Yasin-i şerife müdavemet [yasin suresini okumaya de-vam] eyledim. Bu kadar mal ü menal [mülk] ve erzak hatırıma bile gelmedi. Derun-i dilden Cenab-i İzzete tef-viz-i umur ettim [samimi olarak işleri Allaha bıraktım]. Ayeti şerifelerle meşgul oldum. Anı gördüm ki: birkaç ke-fere geminin sandalını ipten indirip binerek deryaya a-çıldılar. Gemiciler de birer tahta parçası ve sair vasıta-lara binerek deryaya döküldüler.

Hakir dahi yedi kadar can refiklerimizle [arkadaşla-rımızla] dalkılınc olup [kılıçları sıyırıp] sandala atıldık. Kefere, sandal ipini kestiler. İki de dalkılınc üzerimize yürüyerek Ayıntablı Şerif Ramazan Çelebiyi memesi ü-zerinden vurdular. Hemen biz de yedi kişi dalkılınc, on-ların üzerlerine yürüyerek sekiz kâfirin dördünü öldür-dük. Diğer dördü de korkularından kendilerini deryaya attılar. Sandal bizim yedi rüfekaya [arkadaşlara] mun-

hasır kaldı [bağlandı]. İçindeki ağır yükleri atıp temev-vüc-i derya ile giderken onu gördüm ki: büyük gemi baş-tan kıça varınca iki pâre oldu. Üç yüz elli nefer yolcu, dört yüz mikdar tüccar-i berr ü bahir [kara ve deniz ti-careti yapan kimseler] "ya Allah" sadasına reha buldu-rarak [yol vererek] ruy-i deryada [deniz yüzünde] her biri birer simid ile şınaverlik etmeye [yüzmeye] başladılar. Kimisi garik-i derya oldu [boğuldu]; kimisi mellâh-i bîperva [korkusuz gemiciler] gibi bir tahta pâresi üzre reha bulup [kurtulup] çarşu-yi canda [can pazarında] pazarlık eder oldu. Bazıları can ve baş ile şınaverlik ede-rek bizim sandal üzre gelmeye başladılar. Kısahan [hi-kâyeci] Emîr Çelebi geldi; onu kolundan yapışıp gemiye koyduk. Lâkin onu bildik ki bu gidişle bizim sandalın da-hi gark olması [batması] mukarrerdir [tabiidir], hemen dalkılınc olup gelen adamları kılınc ile men'etmeye baş-ladık.

Bu hal ile gemiden epeyce açıldık; hiçbir tarafta benî-âdemden nam ü nişan kalmadı. Gâh evc-i âsûmana suud [gök tepesine yükselerek], gâh ka'r-i zemine nüzûl ederek [yerin dibine inerek] gidiyorduk. Fakat kayık içinde ka-vuklarımızla su dökmeden, şiddet-i şitadan [kışın azgın-lığından] bîtab ü bîmecal kaldık [halsiz düştük]. O aralık gördüm ki Menkûp kadısı Ali efendi deniz melikesi [kızı] gibi yüzerek bizim sandala yakın geliyor. Durduk: geldi-ğinde gûya yed-i kudret [ilâhî bir el] onu bizim sandala kaptı kondurdu. Şimdi on kişi olduk. Yâsin-i şerif tilâvet ederek [okuyarak], deryaya su dökerek gidiyorduk. Cüm-lemiz emniye-i hayattan [yaşama güveninden] me'yus ol-muştuk; bir gün, bir gece şu sandal ile ruy-i deryada gez-dik; berk-i hazan [sonbahar yaprağı] gibi hepimiz titri-yorduk. O esnada kadı Ali Efendi ile kıssahan Emîr Çelebi zat-ül-cenb [yan ağrısı] illetine tutularak merhum oldular [öldüler]. Na'şlarını deryaya attık.

Sandalda kelevvel [önceki gibi] sekiz kişi kaldık; am-ma yanımız sıra yirmi zira kadinde [bezci arşını boyun-da], bir arşın eninde bir çam tahta levhası sandalımıza

musallat olup [takılıp] dokunmakta idi. Gâhice alarga oluyorduk [açılıyorduk]. "Ne çare! emir Hudanın" [Allahın dediği olacak] deyip su dökmeden ve soğuktan nizar olarak [bunalarak] mebhut ve mütehayyir olduk [donup şaşakaldık]. "Edemez def" sakınmakla kazayı kimse — Bin sakınsan yine ön, son olacak olsa gerek" (1) mazmunu üzre üçüncü gün vakt-i zuhurda [ögle zamanı] bir kum gelip sandalı devirdi; hakir de baş aşağı deryaya düştüm. Can havliyle [korkusuyla], şınaverlikte sehil meharetimiz olmak mülâbesesiyle [yüzücülük azıcık elimizden geldiği için] el, kol atarak, çabalıyarak ilerliyor; bir ah-i dilsüz [dokunaklı bir ah] çekerek hazret-i Fırkan-i mecidi [Kuran-i kerimi] derun-i dilden [içten] kendime şefi' ve münci [esirgeyici ve kurtarıcı] tutuyor; ziyaret ettiğimiz kibari evliyaullahın [ermişlerin ulularının] ruhaniyetinden [mânevi varlıklarından] derunî [içten, kalbden] istimdada [yardım istemeye] başlıyordum. Derhal derunî ma [içime] bir ateş gelip âyine-i kalbim münceli oldu [kalbimin aynası parıladı] = ferahlık duydum] derun-i dilden kelime-i tevhid [Lâ ilâhe illallah Muhammedü resulallah] ile meşgul olarak teselli-i hâtir buldum [gönlümü avuttum]. Seyahat ettiğim yerlerde görüştüğüm ehl-i hal [Allah âşığı, hâl ehli] kimseler hatırıma geldi. Havf ü haşyetten berî oldum [korkup ürkmekten kurtuldum], canım başıma geldi. Temevvüc-i deryada gavvas-vâr bîbak ü bîperva [dalgıç gibi korkusuz ve çekinmesiz] yüzerek gâh ulvî gâh süflî olurdum [yükseilir, alçalırdım]. Meğer ol kaadir ü kayyum u perverdigârın irade-i ezeliyyesi [kudret sahibi, ebedî besleyicinin yani Allahın ta baştan muradı] bu hakiri kurtarmak imiş. Yüzerken onu gördüm ki evvelce sandalımıza dokunan uzun ve arız [enli] tahta levhası yanımdan geçiyor; hemen cüst ü çalâklık ederek [çabuklukla]: "Şu Bahr-i Siyah-i bîamanda gark olmadan ise şu levhaya sarılayım." diye can havliyle [can

(1) Sakınmakla, kazayı kimse önliyemez; bin sakınsan olacak er-geç olur.

korkusuyla] tahtaya sarılarak bindim; gûya hazret-i Hızır'a [Hızır peygambere] mülâki oldum [kavuştum]. Sandal refiklerimden ise hiç haberim yoktu; onlar kaybolmuşlardı.

Hakir bu hal üzre gâh soğuktan, gâh telâtüm-i deryadan Bahr-i Siyah üzre galtan, cünban [tekerlenip bir oraya, bir buraya hareketi ile] gezerken, geri tarafımda deryadan bir feryaddır koptu; can havliyle geriye baktım; gördüm ki benim bindiğim tahta üzerine iki Gürcü gulâmı [çocuğu], iki Çerkes bâkiresi [kızı], bir Rus gulâmı yapışıp yarasa kuşu gibi sarılmışlar. "Bunlar benim süvar olduğum [bindiğim] tahtaya bâr-i girân [ağır yük] olup garkıma [boğulmama] sebep olurlar; ah, halim neye müncecer olur [varır]" diye perişan-hâtir oldum [zihnim darıma dağınık oldu]. "Âyâ bunları ne hal eylesem de levha bana kalsa" diye düşünürken bindiğimiz tahtanın yanı başında bir su varili kabak gibi yüzerek gidiyordu. Hemen Rus gulâmı yüzerek varilin üzerine bineyim fikriyle atıldı. Bîçare binemiyerek garka-yab oldu [boğuldu] gitti. Sohbet dört esire kaldı; "Hüda kerimdir" [Allah lütuf ve ihsan edicidir] diye ilerliyorduk.

Buralarda sahil mahil belli değil; lâkin hamd-i Huda ortalık sahil mutedil olup [hafif uygun bir hal alıp] şems-i âlemâtâbın [cihanı aydınlatan güneşin] harareti ziyadeleşti. Telâtüm-i derya da cüz'î mütenezzil oldu [denizin çalkanması da azıcık hafifledi]. Gün doğusu rüzgârı bizi süre süre üçüncü gün bisütun [direksiz] dağlar nümayan olmaya [görünmeye] başladı. Vakt-i zuhurda [öğleyin] telâtüm-i derya bizi sahile bıraktı. Bitab ü bimecal kumlar üzerine düştüğümü bilirim. Şeyh Sa'dî [ünlü İran şairi] ne güzel demiş: "Bederya-der menafi' bişümarest — Eğer hâhi selâmet der kenarest" (1). Var nutuk [söyleyiş] ve kuvvetle Cenab-i Hakka hamd ü sena eyledim. Ol kerem-i Mevlâyı [Allahın lûtfunu] gör ki Meğerilistan [Gürcistan], Abazistan, Kırım'da on sekiz aded esir ihsan

(1) Denizdeki menfaatler hesapsızdır; selâmet istersen kıyıdadır.

edip yine aldı; can ü cihandan me'yus iken bu derya-yi biaman içre yine dört esir ihsan etti ki her biri vahid-keelf [bin değerinde bir] kabilinden mümtaz, müstesna gulâm ve cariyelerdir.

Bu gulâmlar ile sahil-i bahirde [deniz kıyısında] birer kayanın arasında doldalanırken [gizlenirken] gelip de bizi bu hal üzre gören nice ümmet-i Muhammed bize eğinle-rinden [sırtlarından] birer kat libaslarını hakir ve gulâm-lara giydirerek evc-i âsûmana reside olan [göğün en yük-sek yerine erişen] kayaların tepesindeki evlerine götür-düler:

Hakir buraların nereler olduğunu sordum; meğer Silistre eyaletinde, Karadenizin kenarında Gülgra sultan dağları, kayaları, bağları imiş ki evc-i âsûmana müntehi olmuşlar [ulaşmışlar]. Sergüzeştimizin bidayetinden [baş-langıcından] bu ane kadar üç gün üç gece aç, zaç, muhtaç sandal ile gezdik.

(Cilt: II, sayfa: 127 - 132)

EDİRNE'DE BAYEZİD HASTAHANESİ

Bayezid [Yıldırım] Han camiinin taşra harem-i kebirî [dış büyük avlusu] yemininde [sağında] bağ-i irem [Cen-net taklidi bahçe] içre bir darüşşifa vardır. Başkaca "Med-rese-i etibba" [tıbbiye] sı ve höcrelerinde [odalarında] ta-lebeleri vardır ki her biri daima Eflâton, Sokrat, Bukrat, Feylekos, Arestatalis, Calinus, Fisagorsi -tevhididen [Tan-rıyı tek bilen Fisagor'dan] bahseder tabib-i hâzik ve kâ-miller [mühassaslar] dir. "Elilmü ilman : ilmüledyan vessani ilmüledban" (1) fehvasınca [mânası üzere] her biri bir fenne sülûk edip [yol tutup] ilm-i udda kütüb-i mu'tebereye [belli başlı kitaplara] i'tibar ederek ebna-yi âdemin [insanların] derdine devâ ve mualece erıştirmeğe

(1) İlim ikidir. Biri din, ikincisi din ilmidir, mânasına gelen bir hadisten yani Peygamber sözünden alınmadır.

[ilâç ve şifa yetiştirmeye] çabalarlar. Anda bir darüşşifa var ki diller ile takrir ve kalemler ile tahrir olunamaz [söylenemez, yazılamaz]. Fakat deryadan bir katra kabî-linden [azıcık] ba'zı evsafını [vasıflarını] beyan edelim:

Mezkûr bağın vasatında [ortasında] eflâke ser çekmiş [çok yüslemiş] bir kârgir [taştan] kubbe-i bâlâdır ki gû-ya hamam-i rûşenâ [aydınlık hamam] camekânı gibi zir-ve-i alâsı [en tepesi] gûşadedir [açıktır]. Bu gûşade yer-de altı aded rakiyk [ince] mermer sütunlar üzerinde tac-i Keyaniyan misal [İran hükümdarlarından Keykubat ve o-ğullarının tacı gibi] bir kubbecik var; amma gayet mev-zun. Üstad-i şirinkâr [iyi ve güzel iş yapan usta] bu kub-be-i sagirin [küçük kubbenin] ta zirvesine zeheb-i halis [halis altın] ile mutallâ [kaplama] bir güne demir mil üzre bir bayrak yapmış; ne canibden [ne yandan] rüzgâr eserse ol bayrak, alem ol canibe meyleder [eğilir], garib temaşâdır. Amma aşağı kubbe-i kebir [büyük kubbe] se-kiz yüz köşedir. Bu kubbe-i nühtakın [gökü andıran kubbenin] içerisinde dahi sekiz kemer vardır. Her kemer altında bir kış odası vardır. Bu hücrelerin her birinde iki-şer pencere vardır. Bir penceresi höcrenin taşrasında olan gülistanlı hıyabana nazırdır [ağaçlığa bakar]. Diğer de bu kubbe-i azîmin ortasındaki öşren fi öşr [eni boyu on, on] olan havz-i azîm ve şadırvana nazırdır. Bu sekiz aded kış höcrelerinin önünde yine kubbe-i kebir için de sekiz aded yazlık höcreler vardır. Üç tarafları müşebbek mermer-i hamlar [ağ şeklinde islenmiş tabii mermerler] ile bina edilmiş; bu kubbe-i kebir altındaki havz-i kebi-rin çevresindeki selsebillerden [fışkıran su veren çeşme-lerden] ma-i berrak [duru su] çağlayıp havza dahil ol-dukta fısıkiyelerden ma-i zülâl [hafif ve sâfi su] kubbe-i nüh-takın taklarında [kemerlerinde] nihayet bulur. Böy-le ihtimam ve i'caz [özenme ve herkesi âciz bırakan hü-ner] ile bina edilmiş darüşşifanın [sağlık yurdunun] zik-rolunan höcrelerinde emraz-i muhtelifeye [türlü türlü hastalıklara] mübtelâ bay ü geda [zengin ve fakir], pîr ü berna [ihtiyar ve genc] malâmaldır [dopdoludur]. Ba'zı

odalarda hastaların tabiatlarına göre kış eyyamında [günlerinde] ateşler yakıp böyle döşekler ve seraser [bu isimde bir kumaş] yorganlar üzere oturup da harir balışlere [ipek yastıklara] dayanan marizler [hastalar] feryad ü nâlişler ederler [bağırırılar ve inlerler]. Bazı höcrelerde evvel baharda cünun [delilik] mevsiminde Edirne'nin aşk deryası ka'rına [dibine] düşmüş sevdazede uşşakı [çıldırılmış aşkıları] çoğalıp emr-i hekim ile bu timaristana [tımarchaneye] getirerek altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile gerdenlerine tavk u silsile kayd ü bend edip [hal-ka ve zincire bağlayıp] her biri arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havuz ve şadırvanlara nazar edip hulya-yi Kalenderi kabilinden [kalenderlik hulyası cinsinden] kelimat ederler. Nicesi dahi ol kubbe-i nüh-takın etrafında olan gülistan ve bağ ü bostan içre hezar-i zârın [inliyen bülbülün] nagemat ve savt-i hazinini [ezgileri ve yanık seslerini] istima' edip [dinleyip] delilerin bî-perde ve bî-endazane [akortsuz ve ölçüsüz] savtlar [sesler] ile âgaz-i feryad ederler [haykırmaya başlarlar]. Mevsim-i baharda şükûfe [çiçek] kısmından sim ü zerrin, deveboynu, müşk-i rumî, yasemen, gül-i nesrin, şebbuy, karanfil, reyhan, lâle, sünbül gibi şükûfeleri hastalara verip rayiha-i tayyibesiyle [güzel kokusuyla] şifayab ederler. Fakat delilere bu şükûfeleri verince kimini yerler, kimini pâyimal ederler [çiğnerler]. Ba'zıları dahi eşcar-i müsmireyi [meyva ağaçlarını] temaşa edip "Ah ha ha ha hel hop pe, pohe peh loh" [deli saçmaları] deyip çemenzar temasasını ederler. Bahusus bahar faslında divaneler zincir kırdıkları mahalde Edirne'nin cümle ciwanları [delikanlıları] divaneleri seyre gelip dururlar. Amma bu hakir Evliya, garip bir şey gördüm: Merhum ve mağfur Bayezid-i Veli aleyhirrahme [rahmet olsun] hazretleri vakıfnamesinde [vakıf kâğıdında] (1) hastalara deva, derdlilere şifa, divanelerin ruhuna gıda ve def-i

(1) Vakfeden kimsenin, vakfettiği malın idaresine ait şartlarını imzası ile bildiren, mahkemece tasdikli kâğıt.

sevda olmak [kuruntu gidermek] üzere on aded hanende-ve sazende [okuyucu ve çalıcı] gulâm tahsis etmiştir ki üçü hanende, biri neyzen, biri keman, biri musikaarı, biri santuri, biri çengi, biri çeng-i santuri, biri udi olup haftada üç kere gelerek hastalara-ve delilere fasl-i musiki verirler. Biemr-i hayyü kaadir [diri ve gücü yeter Allah izniyle] nice-si âvâz-i sazdan hoşhal olurlar [halleri düzelir]. Hakka ki ilm-i musikide neva, rast, dügâh, segâh, çargâh, suzinâk makamları anlara mahsustur. Amma makam-ı zengûle ile makam-i bûselikte rast karar kıl-sa âdeme hayat verir. Cümle saz ve makamlarda ruha gıda vardır. Bundan baş-ka Edirne'de darüşşifa yok gibidir. Diğerlerinin vakfı harab olmuştur. Hâlâ bu şifahane cari ve kadimdir [revaçta ve eskidir]; şeb ü ruz [gece ve gündüz] üç kere eğer divane ve eğer hastalara [deli olsun, hasta olsun] matbah-i Kaykâvusundan [pek büyük ve zengin mutfağından] her marızın derdine göre et'ime-i nefise [hoşa giden, nefis yemekler] verilir. Keklik, turaç, süglün, güğercin, üğeyik, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar cemi' mürğani [bütün kuşları] sayyadlar [avcılar] mütevellîye [hastahaneyi idare edene] getirip hekimlerin arzusu ve mizaçı üzere tab-holunarak [pişirilerek] hastalara verilir. Haftada iki gün maacın kârhanesi [eczahanesi] küşad edilerek [açılarak] şehri-i Edirne'de ne kadar sahib-i illel [illet sahibi, dertli] varsa dar-üş-şifa'ya gelip nice bin türlü maacın ve derman [macunları ve ilâçları] mebzulen [bol bol] alırlar. Sair haşışat makulesi [ilâçlık otlar cinsinden olanlar] hesabdan hariçdir. Libase [bazı yemişlerin kabuğu] kebabe [kuyruklu biber], kakule, zencefil, ümluç [uzun yapraklı bir ot], kebad [limon nev'inden iri bir meyva ki reçeli olur] murabbaat perverdelerinin [marmelât] ne kadar bez-lolunduğu [bol bol verildiği, sarfedildiği] hesabını Allah bilir. Amma şifahanenin atebe-i ulyası [yüksek eşiği] üzere şart-i vâkıf [vakfedenin koyduğu esaslı madde] ile "tendürüst [sağlam] olan bu edviyeden [ilâçlardan] bir kırat [orta boyda beş arpa ağırlığı] alırsa alil olup [derde tutulup] Firavun ve Karun'un la'neti, üzerine ola!" diye la'

netname tahrir olunmuştur. Rahmetullahi aleivâkîfı vel-baniyi vesselâm [Allahın rahmeti vâkfedenin ve binayı yapanın üzerlerine olsun; işte bu kadar].

(Cilt: 3, sayfa: 468 - 470)

PAŞA'LARIN GÜREŞİ

Ketenci Ömer Paşa zade Baki Paşa, pek müteazzım [büyüklük satan], muhteşem, lâübalı, kalbi âyine-var [ayna gibi] mücellâ; güşade-meşreb [açık tabiatlı] bir adamdır. Bazı evza' ve etvarı [hareketleri ve tavırları] görülürdü ki zincir-keş [zincir taşıyan] Melâmiyünden (1) sudûr etmezdi. Hattâ Gönve gazâsından geldikten sonra cümle mirliya ve ümera [beylerbeyi ve beyler] ile sîmat-i Muhammedi [Müslüman sofrası] başında yemek yerken bu Baki Paşa ile Seydi Ahmet Paşa esna-yi kelâmda [konuşma arasında] azgışup [öfkelenip] yaka yakaya geldiler. Hakire:

— Kalk, Evliya, bizi salevatla (2); aç karnına güleş edelim ki sonra iyi taam [yemek] yiyelim; dediler. Hakir de salevatladım; güleş tuttular. Baki Paşa zur-âver [zorlu] olduğundan Seydi Paşayı zoruna tuttu. Seydi Paşaya galebe sadedinde [konusunda, sırasında] iken aradan iki cümle hata geçti. Seydi Paşa dahi gayret-i akrân [yaşatışlık gayreti] çeküp var kuvveti bazuya vererek dağ pâresi gibi olan Baki Paşayı sîmat [sofra] içine öyle urdu ki sofranın zi-kıymet [kıymetli] mürettebatı [sofra takımları], taamı hep hurde-haş oldu [kırılıp dağıldı]. Cümle huzzar-i

(1) Melâmi, giyim, kuşam, tekke ve tören benimsemiye tasavvuf ehli.

(2) Salevatlama şu duayı okumakla olur:

Allah, Allah! hace-i âlem, seyyid-i kâinat, mefhar-i mevcûdat pür-kemâl ü cemâl-i Muhammed Mustafa-ra salevat!.. Engürü'de «Er» yatar; Rum'da Muhammed buhârî (Sarı Saltık) don gıyer ve tuman çeker. Pîrimiz hazreti Mahmud pîr yâr velî aşkına: Dest ber-dest; kafa ber-kafa, sine ber-sine; mahabbet-i Ali, şîr-i Yezdan veliyyullah aşkına; Allah onara!..

meclis [bütün bulunanlar] valih ü hayran olup [şaşakalıp] herkes haymelerine [çadırlarına] gitmek sadedinde iken sahib-i hayme [çadır sahibi] Defterdar Zade Mehmed Paşa Efendimiz:

— Tiz, gayri taam, diyerek yeniden sofrâ düzdürdü. Bu iki vezire de libas-i fahireler [güzel esvaplar] ihsan olundu. Baki Paşa:

— Ben yenildim; karnım doydu, diyerek haymesine gekildi. Sahib-i kerem efendimiz mükemmel bir sofrâ donatarak çeşnigir [vaktiyle büyük dairelerde yemeklerin lezzetine bakan adam] başıya teslim edüp Baki Paşanın otağına gönderdi; diğer bir sofrâ daha donatıp onu da Seydi Ahmed Paşaya gönderdi; “bunları takımları ile Seydi ve Baki Paşalar kardeşlerime hibe ettim” diye çeşnigirciye tenbih eyledi. Sonra çukadar Behlûl Ağa ile Seydi Paşaya, Silâhdar Filibeli Mehmed Ağa ile de Baki Paşaya birer samur kürk gönderüp:

— Sakının; bir şey verirlerse almayı; başınızı kese-rim, diye tenbih itti. Cümle huzzar [hazır bulunanlar] bu keremkârlığına [cömertliğine] hayran oldular.

(Cilt: 2, sayfa: 363)

EVLIYA'NIN ENİŞTESİ İLYAS PAŞANIN AKİBETİ

Amma sene tarihinde [1042 - 1632] İlyas Paşa, Sultan Murad-i Rabia âsi olup hakirden uluca hemşiremiz İnal namzedinde iken âsi olunca, peder, hemşiremiz vermede tereddüd edüp İnal muhalefet edince hemen Ellez [İlyas] Paşa Mağnisa gehrinden altı bayrak sekban (1) ve sarıca (2) haşeratiyle imamın ve âyan-i vilâyet ulemaların ve kethudasın ılgar ile Kütahyaya gönderüp alelgafle [habersizce] hanemizi bastırıp Yedi-Bağâ firar edüp ol saat hem-

(1) Sekban: lüzum görüldüğü vakit kendi istekleriyle askere alınan köylü.

(2) Sarıca: Eskiden eyaletlerde kullanılan bir sınıf asker.

şireyi cümle cevahir cihaz ile araba ile götürüp Sandıklı sahrasındaki çiftliğimizden yedi bin koyun ve üç kolanlı kısırak ve at ve gayri hayvanatları ala-tarik-ic-cihaz[geyiz yollu] gasben alup Mağnisaya götürüp hemşiremiz namzedi iken menkûhası[nikâhlısı] olup gündün güne isyan, tuğyanı aşikâre olup Âsitane tarafından [İstanbul'dan] ve gayri eyaletlerden üzerine asker-i bîpayan ile Küçük Ahmed Paşa serdar [komutan] tâyin olunca Mağnisada kararı firara mübeddel idup [kaçarak] cümle askeriyle ve hemşiremiz ile bu Bergamada mütehasın [sığınmış] olunca peder cümle teallûkatı [ev halkı] ile Kütahya gehrinden hicret edüp hanemizi sultan-i şüera akrabamız Firakî Efendiye verüp cümlemiz Bursada İnebey mahallesindeki hanemize meks edüp [dinlenip] pederiniz, hakiri ve Mahmud nam bir biraderimizi dahi alup Bursadan üçün günde İslâmbola dâhil olup beyt-i kadîmimizde [eski evimizde] meks edüp ertesi, peder sultan Murada buluşup İlyas Paşadan şikâyet edüp kırkinci günde İlyas Paşa bu Bergamada münhedim olup [yıkılıp, bozulup] Küçük Ahmed Paşayı kayd ü bend ile [bağlıyarak] Sultan Murad huzuruna Üsküdar'da İstavriz bağçesinde getirüp ol mahalde peder dahi huzur-i padişaha çıkup Sultan Murad, İlyas Paşaya:

— Bre mel'un! Bu koca ağanın kızın zor ile niçün aldın? deyu hitab ettükte:

— Hâşâ padişahım; alezzur [zorla] almış olam; izn-i şer'i ile namzadım idi; aldım. İşte hüccet-i şer'iyem [mahkeme kâğıdım] deyu hüccet ibraz etti. Hemen peder:

— Belî padişahım; tâbi iken [itaat ederken] namzad idin; ba'dehu vacib-ül-katil [öldürülmesi gereken] oldun. Sizcileyin âsiler hakkında, âyet-i fektüiaa dabbir-ül-kavm illezine zalemû [şirk ve isyanla nefislerine zulüm eden kavmin arkası kesildi ve hepsi helâk oldu âyeti] nazil olup mezhâb-i erbea [dört mezhep] fetvaları mazmununca sana katil icab ettükte kızım vermedim. Alelgasb [zorla] bu kadar malım ile ırzım harabe ettin, deyu peder feryad

etti. Hemen tabe Serahü [yeri temiz, cennet olsun] Murad Han:

— Koca baba, malın mı istersin; yohsa kel Ellez'in başını mı istersün? dedikte hemen peder:

— Hünkârım [padişahım], nursuz ve muysuz [saçsız] kel başından sana, bana ne fâide! Hemen padişahım sağ olsun; benim şikâyetimle telef-i nefis olmasın. Yine Ellez oğlu Ellez'dir; affedersiniz; Revan seferine götürüp bir kulluğunuzda istihdam edin [kullanın] dedikte:

— Ya böyle âsinin hidmeti ne olsa gerek; kaht-i rical değildir [adam kıtlığı yoktur]; kelle üstüne, deyüp hitab ettiler. Hemen anı gördüm: bir kara yüzlü zirdest [maiyeten] bir âdem, İlyas Paşayı kapucular kethudası elinden alup İstavriz köşkü önünde leb-i deryada [deniz kıyısında] bir büyük mavi taş vardır; anın üstüne fakir İlyas Paşayı çökertüp bir tig-i ateştab [yandıran kılıç] ile urdı kim başı taşa ol zaman dokundu; meğer hakikat kel imiş. Ba'dehu pedere Sultan Murad bir kise on bin sikke ihşanen altun verüp İlyas Paşanın cemi'-i emval, erzakın zabt, rabt ettiler. Amma hemşirenin bir malına vaz-i yed etmediler [el atmadılar]. Ba'dehu hakiri ol sene peder Bursaya getirüp yine bu sene-i mezburda hemşiremiz Bergamada merhume olup cümle malın peder kabzeyledi [aldı]. Hamd-i Huda [Allaha şükür] mabeyinden [aradan] otuz dört sene mürur edüp [geçip] bu Bergama şehrine gelüp hemşiremizin kabrini ziyaret edüp lâhdinin bazı yerlerin ve seng-i mezarının tarihlerin ta'mir ve termim edüp [onarıp] Bergama şehrin temaşa etmeğe şüru' eyledik [başladık].

(Cilt: 9, sayfa: 81 - 82)

DAVAS'IN ÇAMLARI

Amma bu hanın [Yemiş hanı] canib-i erbaasındaki [dört tarafındaki] sun'-i Huda [Allah işi, eseri] çam ağaçları var kim Cenab-i Hallâk-i Mevcudat [yaratıkları yara-

tan, Allah'ı kuvvetin izhar için halk etmiştir [yaratmıştır] kim bu şecer-i müntehaların [gayetle büyümüş ağaçların] mislin [benzerini] bir diyârda halk etmemiştir. Her biri evc-i semaya ser çeküp [baş kaldırıp] serv - misal [servi gibi] seramed olup [boylanıp] rayiha-i tayyibesinden [güzel kokusundan] ayende ve revende [gelip giden] ehl-i seferin [yolcuların] dimağları muattar olur [güzel kokulanır]. Cümleden biri "Çardaklı çam" namıyla meşhur-i âfak bir çam-i bîbedeldir. Sayesinde [gölgesinde] bin esb-süvar [atlı] âdem meks etse [dursa] mümkündür. Ve bir dahi "Âdem çamı"; bu dahi ibretnüma çam-i ra'nadır [ibret verici güzel çamdır]. Gûya benî-âdem gibi elleri ve kolları ve ayakları ve başı var ve beli ince, gövdesi cesim bir sırr-ı acib, çam-i garibdir. Ve biri dahi "kuru çam"; evce kad çekmiş [pek yükselmiş], asla yeşil yaprakları yok, kuru çam görünür; amma yine taze nihâlleri [fidanları, dalları] çamlardan ziyadedir ve daima dibinden nice yüz kantar katran kaynar. Ve biri dahi "Semiz çam" dır, âdet-ul-lah [Tanrı âdeti] bunun üzerine caridir [yürür] kim gayet alçaktır; ve cüssesin on âdem ancak deragaş eder [kucaklar]. Ve cüsse ve berkleri [yaprakları] bir vâdi-i sayedar [gölge] gelik ova] edüp zıll-i himayesinde [koruma gölgesinde] on bin koyun sayelenir, bir çam-i cihandır. Ve biri dahi "Kemerli çam" dır; tarik-i âmmın [umumî yolun] iki canibinde birer çam, kudret-i Girdigâr [Allah kuvveti] ile hâsıl olup birbirine kavuşup mürur-i eyyam ile [zamanla] yekpare olup yol üzre kemer-misal olmuşlar; cümle rah - revende ve devende [yürüyüp koşan] ol kemerin altından ubûr ederler [geçerler]; bir temaşa çamlardır. Ve biri dahi "Kırk kardaş çamı"; hurma ve çamın hilkatı bir bir hâsıl olmaktır amma bir kökten kırk aded çam hâsıl olup cümlesi semaya beraber münkalip olmuşlardır [dönmüşlerdir] ve sayelerinde kırk aded şühedalar olduğu için kırk kardaş çamı derler. Ve biri dahi "Çatallı çam"dır; cemi'-i zamanda çam ağacı nahl--i hurma [hurma ağacı] gibi bir nihal-i seramed olur; amma, bu çam, çınar gibi

dallı ve budaklı hâsıl olmuştur. Ve biri dahi "Kanlı çam"dır; yaz ve kış kanı kızıl kızıl cereyan eder. Tarik-i Edhemiden [Edhemî tarikatından] Selim Dede nam bir halim, selimi haramiler [haram mala el uzatanlar, hırsızlar] bu çam altında mecruhedüp giderler; halet-i nezi'de [can çekişirken] merkum derviş-i Edhemî eydür; çam, benim kanım zemine senin sayende [gölgende] düştü; gene sen dahi kan revan edüp şehadet eyle deyü dua edüp ruh-i pür-fütuh-i selimi] kurtulmuş ve Tanrı lûtuflarına mazhar olmuş ruhu] hâk olup kanı düşüp şehid olduğu çamın dibinde üzerinde ziyaret-gâh-ı has ü âmdır [ileri gelenlerle geri ve aşağı sayılanlar]. Ve bu tahrir olunan ibret-nüma çamlar cümle yol üzre vâki' olan ibret-nüma çamların her birisinin birer menakıpları [menkıbeleri] vardır.

(Cilt: 9, sayfa: 198 - 199)

EVLIYA ÇELEBİ — CİNCİ HOCA

Sene: 1049 [1639] tarihinde padişah-i mağfur [Tanrının yarlığamasında olan] İbrahim Han cülûs ettikte [tahata çıktığı zaman] Sultan Murad han-i Rabi [Dördüncü Murat] veziri Kara Mustafa Paşa sadr'azam bulunup hayırhah-i devlet [devletin iyilik isteyen] bir vezir-i dilîri [cesur bir büyük devlet adamı] idi. Onu katledip cümle musahibîn [padişahın sohbetlerinde bulunanlar] cüceler ve bîzebanlar [dilsizler] ve tavaşi Arablar [hadım ağaları] ve haseki [padişah kadınları] ve nisvan-i sahib-isyan musahibeler [itaatsiz kadın musahipler], ve gayrilerden müşahip Cinci Hoca ve mülâkkab [lâkaplanmış] İstanbul mollası ve sadra'zam tezkirecisi Ahmet Paşa ve gayri musahibler, Kara Mustafa Paşadan sonra cümle taraf taraf fücüler [aralıklar] bulup ol padişah-i sadedili [sâf padişahı] nice bin tatlı dil ile urukuna [damarlarına] girip, gû-nagûn heva ü hevese [nefis azgınlıklarına] düşürüp vüze-

ra ve vükela ve â'yan [ileri gelenler], ulema ve suhalelerinden [iyi kimselerinden] celb-i mal [mal çekmek] için irtisaya [rüşvet almaya] dadandirdılar ve padişahı zina sohbetine meylettirdiler ve Mısır'dan gelen hazineyi cümle Meleki bolise [hanım] ve Şekerpare bolise ve Telli haseki ve Saçbağı hasekilere birer Mısır hazinesi ihsan ettiler ve bir hazine-i Mısır dahi Cinci Hocaya ve sūr-i hümayunlara [saray düğünlerine] ve Ahmed kolu çingenesi sazendelerine ve harab olmuş sarayların ta'mir, terminine [onarımına] ve samur kürk döşeli nice saraylar tezyinine [süslemesine] ve nice bîmâna [lüzumsuz] yere hazineler itlâf ettirip [yok ettirip] 1054 [1644] tarihinde iken cemi' has harçları [dirlik levazımı], 1058 [1648] tarihiyle fûruht etmiye [satmaya] başlayıp tedahül olup [ödemeler gecikip] irad [gelir] yok, masruf-i bîmâna [yersiz harcamalar] çok olup cezire-i Girid'e [Girit adasına] imdad [yardım] ve hazine [bol para] gitmez oldu.

Bir kere kul gulûv edip [ayaklanıp] hayli fetret [karıklık] olup bu harekât-i gulûvden [ayaklanmadan] vezir ve Cinci ve Kuphi hocalar ve sair musahip ve musahibeler [padişahın kadın, erkek sohbet arkadaşları] mücab olmayıp [istenmeyip] cezire-i Girid'de serdar [komutan] Deli Hüseyin Paşa; "Asakir-i İslâm, biryan ve giryan ve nâlan olup [askerlerimiz yanıp, ağlayıp, inleyip] bre bize imdad el'aman!" diye feryad etmede...

Beri tarafta Cinci Hoca hünkârdan [padişahıdan] bir an münfek olmayıp [ayrılmayıp] padişah yanında Hoca'dan gayri bir ferd-i merd [tek bir adam] yok idi. Sadrazam ve valideden [padişah anasından] tekarrübü ziyade idi [daha yakındı]; padişah hintoya ve koçuya [yaylı, kapalı arabalara] ve altı katırlı taht-i revana [tekerlek yerine hayvan koşulan karoçaya] binse bile süvar olurdu [birlikte binerdi].

Her giz [her defa] nasihat edenlere Cinci Hoca rişhand edip [alaya alıp] yüzlerine gülerdi ve her saat ol padişahı mazlûmu hoşamed [hoşa giden] kelimatlar ile mağrur edip [kurumlandırıp] su-i tedbirler ederdi [kötü

düşündürdü]. Zira umur-i devlette [resmî görevlerde] bir iş görmüş bir iş adamı değil idi.

Zafranbolusu nam şehirde Şeyhzade nam bir softa idi. Asitaneye [İstanbul] gelip Unkapanı'nın iç yüzünde Fil Yokuşu'nda Hâmid Efendi medresesinde hakir, Ahfeş Efendiden Molla Cami [medrese kitabı] tilâvet edip [okuyup] kitab-i İbn-i Hacıb, Kafiye i'rab ederken [İbn-i Hacıb adındaki Arap yazarının "Kafiye" diye anılan gramer kitabından tatbikat yaparken] bu mezkûr Cinci Hoca Ahfeş Efendi üstadımızdan kitab-i izzî [Kafiye'den önce okunan bir kitap] okurken "hikmet-i Aziz" ismine mazhar düşüp [Allahın Aziz = kıymetli ismine uğrayıp] bir günde izzet bulup saadetlû padişaha Sûrh-bad ve Kenzül'arş [bu adlarla anılan iki dual] ed'iyelerin tilâvet edip biemrillâh İbrahim Han hoşhal olup Şeyhzadenin ismi "Cinci Hoca" olup iştihar buldu [şöhretlendi]. Amma Allah a'lemdir [çok bilicidir] şerikimiz olması cihetiyle [arkadaşımız olduğu için] keyfiyet-i hali malûmumuzdur [ne olduğunu biliriz]; ilm-i da'vetten [cinleri çağırmandan = cincilikten] harf bilmezdi. Ancak tali'i bir zaman müsaade edip ol dahi felek-i atlas-i bukaletünde pâybaflık edip [dönek halli dünyada seğirdip] günagün mekikler attı [türlü türlü işler yaptı].

Hattâ hakir seyahatimizden Erzurum'dan gelip gördüm: Civan kapıcıbaşı sarayına havale [karşı] bir âli saray bina etmiş kim evce-i âsûmana ser çekmiş [pek çok yükselmiş]: hakir bu saray-i bâlâyı temâşa ederken bir bevâb [kapıcı] gelip:

— Buyurun, sizi efendi hazretleri ister! dedi.

— Efendiniz kimdir? dedim.

— Hünkâr hocası; bu saray sahibi ister; dedi.

Hakir merdivenden uruc edip [çıkıp] divanhane-i âlîsine [salonuna] girdim. Gördüm, yetmiş seksen samur kürklü hüddaman-i mümtaz civanan [seçkin genç hizmetçiler] miyan-beste [hazır] olup dururlar. Hakir gördüm; sadr-i âlide [baş köşede] bir küçük dester-i ulema ile berkarar [müderris ve kadı sarığı olan] siyah sakallı bir çelebi kimse oturur. Amma sahib-i hanenin [ev sahibinin]

kangısı idiğü ma'lûm değıl. Hemen levendane [kabadayıca] cümle huzzara hitaben: "Esselâmü aleyküm, ey Aşıkân!" dedim.

Hemen sadırdan [baş köşeden]: "Ve aleyküm selâm, Hâmid Efendi medresesinde hakirin şeriki [arkadaşı] kardeşim, canım!" deyüp ayak üzere kalkıp, hakirin elini eline alıp, öpüşüp koçuştuk [kucaklaştık]; ama alimallah bilmedim.

— A benim canım, adam olup levend olmuşsun; ne bu bizim ile bigâne âşinalık [yabancı tanışıklık] dedikte ol mahalde bile düşüp [hatırlayıp]:

— Sultanım, yâr-i kadîmim [eski dostum] ömrüm, canım, şerikim ve çelebim şeyhzade-i aziz misin? dedim.

— Safa geldin, hoş geldin. Kahve... içme şerbet getirin, dedi. Nedir, bu sarayı ne temaşa ederdin?

— Sultanım, Defterdarzade Mehmed Paşa ile bu şehirden gideli iki buçuk sene oldu; bu i'maristanı [mamur yeri] görmemiştim. Hamd-i Hûda güzel i'mar olmuş [yapılmış] Huda mübarek eyliye, dedikte:

— Evliya Çelebi, medrese köşesinde sizinle ilme meşgul olduğumuz sebebiyle Cenab-ı izzet [Tanrı] ilim berekâtiyle bu sarayı ve Üsküdar'da ve vilâyetimizde, nice yerde çiftlikler ve nice güne ihsan, in'amlar etti [nimetler verdi, iyilik etti]. Hakir eyittim:

— İnşallah sultanım, ilim tilâvet etmede şerik idim; inşaallah devletinizde dahi dünyalık ile şerik [ortak] oluruz, dedikte:

— Vallahi bîtekellûf [samimi] olduğundan hazzeyledim. Bre hazinedar [kasadar] gel, diye hazinedarın kulağına bir güftüğü edip [bir şey söyleyip] bir andan sonra bir kese kuruş ve bir yeşil çuhaya kaplı kunduz siyahı bir samur kürk ve bir lokmalı bol kadı kaftanı, elhâsılı baştan başa bir kat esvab ihsan edip, taam tenavül edip [yemek giyip] destur deyip [izin alıp] giderken aşağı inip gördüm, binek taşında bizim at yerine bir fil-i mahmudiye [mamuta] benzer bir küheylân at, Şam üzengili ve sîm [gümüş] eğerli ve vüzera rahtlı [vezirlere yakışan takımlı]

bir küheylân at. "Efendi size ihsan etti" deyince yine efendi huzuruna çıkıp:

— Sultanım, bizi hâkten ref'eyleyip [yerden kaldırıp] piyade iken atlandırdınız. Huda sizden razı ola! deyip temenna edip yine ata süvar olup haneme gelip sehil istirahat ettikte badelasir [ikindiden sonra] anı gördüm: "bir hay huy ile elli aded hamal yükü piring ve kahve ve şeker ve şem'-i asel [balmumu] ve revgan [yağ] ve asel [bal], elhâsıl günagün me'kûlât ve meşrubat [çeşitli yiyecek ve içecekler] ile hane-i tehim [boş evim] malâmal-i ni'met-i Rab-bi rahîm olup [esirgeyici Tanrının nimetleriyle tika basa dolup] cihan cihan hazzedip adamına bir şerbeti yağlık [silecek] verip gitti.

Hikmet iki kere varmak müyesser olup âhîr mezkûr fetret mahallinde [nihayet söylenen kargaşalık yerinde] cezire-i Girid'den feryadçılık [yardım isteyicilik] ile Kul kethudası [kâhyası] Kara Murad Ağadan bin kese ve bu kadar anber ve yetmiş tahta samur-i binur [nursuz samur hayvanından] kürk ve iki haseki cariyе, duhter-i pâkize-ahterler [yıldızı parlak = pek güzel kızlar] talep ettiler [istediler].

Hemen Murad Ağa cümle yeniçeri odalarına ve sipah ağalarına [süvari zâbitlerine] haber edip cümle sipah, At Meydanına [Sultanahmed'e] ve cümle yeniçeri, Et Meydanı'na [Aksaray'a] cem'olup [toplanıp] gulûv-vi âm [umumun ayaklanması] ile "Allah, Allah" diyerek cümle askir-i İslâm yekdil, yekcihet olup [gönül ve taraf birliği edip] Sultan İbrahim Han-i mazlûmu Sırçasaray'a hapsedip yerine ciğer-güşesi [oğlu] Mehmed Hanı padişah edip cümle vüzera ve vükelâ ve ulema ve suleha biat edip [itaat arzında bulunup] Mehmed Han müstakil padişah olup Mevlevi koca Derviş Mehmed Paşa vezir-i a'zam [sadrazam] olup, Kara Murad Ağa yeniçeri ağası olup tezkireci vezir-i a'zam Ahmed Paşa ihtifa etti [saklandı].

Ertesi alessabah [sabahleyin] Ahmed Paşayı hanesinde muhtefi [saklanmış] bulup koca vezir Şehzadebaşındaki hanesinde ma'nûkan [boğarak] katledip alessaheh [erkenden]

leşini at hamalları At Meydanı'na bırakıp ol gülüv-vi âmda mülâkkab İstanbul mollasın ulema mabeynine [arasına] koymayıp "Vurun mel'unu" dediklerinde Yeni cami [Sultan Ahmet camii] merdivenleri üzre askerî taifesi kırılnc üşürüp pâre pâre ederek leşini Ahmed Paşa na'şesinin [cesedinin] yanında bıraktıklarında cümle asker dahi Ahmed Paşanın leşine kılınç üşürüp nice bin pâre ettiklerinde "Hezarpâre [bin parça] Ahmed Paşa" derler. Cümle yağın "daru ve devadır" [ilâç ve şifadır] diye sızı için semîn ve semenin [yağını, etini] yağma edip an-i saatte üstühanları [kemikleri] kaldı.

Ba'dehu [ondan sonra] Cinci Hocayı katledip üç bin kese malı kalıp bu kadar mal ve emlakın miriye zaptettiller [devlet aldı]. Hattâ hakire verdiği atı Emîrahur tarafından sual ettiler. Hakir asla vücud vermeyip [aldırmayıp] ata binip İstanbul içre reftar ederdim [giderdim].

(Cilt: 2, sayı: 467 - 68 ve yazmasından)

ATEŞTE YANMIYAN ÇAMAŞIRLIKLAR

Bu deyrin [Nahçevan yakınındaki manastırın üç kilisesi] büyüğü, Nuşîrvan [İran hükümdarlarından] binasıdır. Anda senede kırk, elli bin âdem ta Firengistandan beri [Avrupadan beri] toplanıp birikir. Bu dağın zirve-i âlâsında [yüksek tepesinde] bir çemenzar sahrada [çimenli düzlükte] anların eski bir kalîçeleri [seccadeleri] vardır; yayarlar. O dağlarda ne kadar nebat ve kiyah [ot] makulesi nafi' edviye [faydalı ilâçlar] ve hasebat [ağaç kabukları] var ise cümlesini bir büyük kazan içine koyup doldururlar. Saçayağı kurup halı üzerinde germa-germ [kızgın] büyük ateş yakarlar. Ateş, kalîçeyi asla yakmaz. Sonra o taamı aralarında taksim ederler. Birçokları teberrük [uğur sayarak] ta Firengistana kadar götürür. Ba'zıları da o mahalde yeyip zevk u safa ederler. Hakir bu halin sırrını rahiblerden [papaslardan] sordum:

— Vallahi bu kalîçe, hazret-i İsa'nın üzerinde rahm-i maderden müştak olduğu [dünyaya geldiği] kalîçedir. İsrailîlerin [Musevilerin] havfinden [korkusundan] bir gara [mağaraya] kapanıp otluk toptıyarak bunun üzerinde bir ölüyü ihya etmiştir [diriltmiştir]. Cümle Benî-İsrâile [Musevilere] mu'cize [peygamberlik işi] olarak bu kalîçe üzerinde pişirdiği taamdan bezetmiştir [yemekten dağıtmıştır]. Sonraları bu kalîçe, Buhtınasır'ın eline girdi. Oradan Nuşîrvan-i Âdil'e geçti. O da bu deyri bina ettikte üzerinde taam pişirtti. Biz de üzerinde taam pişirttikten sonra pâk ve tahir edib [temizleyip] boğğalar üzre başımızla beraber hıfzederiz [saklarız]. Hattâ Süleyman Han [Kanunî] Nahçevan seferine geldiği vakit bu seccade üzerinde iki rekât namaz kıldı, deyu birçok garaib-i rivayet [olmıyacak hikâyeler] anlattı. Bu, sanki harirdendir [ipekendir], fakat ne penbedir [pamuktandır] ne de sof [yünlü]... Bir gûna sincabî rengine [koyu kurşuni] bir seccade-i kebirdir. Lâkin gayet ağırdır. Amma hakirin akl-i kasirine [kısa aklına] kalırsa, bu, Kıbrıs ceziresinde [adasında] çıkan bir nevi' taştan ma'muldür. O taş toprak ile döğdüklerinde keten gibi olur. Ba'dehu [sonra] hayal [incecik] iplik eğirip abdest mendilleri, lâtif, zibâ [yakışıklı] donlar, gömlekler edip İstanbul a'yanına ve padişaha hedaya götürürler. Hattâ Kaya Sultan efendimize, pederi Murad Han-i Rabi' lâfife edip: "Kayam, sana kayadan hâsıl olma bir taş gömlek vereyim" deyu bir don, bir gömlek ihsan etmişti. Bir müddet Kaya Sultan, kayadan kamış [gömlek] giyip, kirlendikçe ateşe koyup yakardı. Pâk ve beyaz olurdu. İbret için yine giyerdi. Hayal ü rakik bir gömlek idi. A'yan ve kibarımızda çoktur. Hattâ kaptan Husamzade, hakire bu nevi'den bir mendil bağışladı. Kirllettikte ateşte yaktık. Melek Ahmed Paşa huzurunda epeyce yandıktan sonra gül-i penbe misal oldu. Bu kalîçe mutlaka bu Kıbrıs taşından dokunmuştur. Vesselâm. Yoksa öyle mu'cize filân değildir.

(Cilt: 2, sayfa: 232 - 233)

DEFTERDARZADE MEHMET PAŞANIN YEMEK İŞLERİ

Dârat ü azamette [debdebe ve büyüklükte], mehabet ü salâbette [heybetli ve yürekli oluştâ], zarafet ü salâhta [incelik ve iyilikte] binazır bir vezir-i dilîr idi [eşsiz bir yiğit vezirdi]. Matbahında tabholunan [pişirilen] taam-i nimet-i nefise ve sükkeri [hoşâ giden pek güzel yemeği ve tatlıyı] bir vüzera sofrasında görmedim. illâ [ancak] Bayram Paşa merhumda görüp dahil-i meclis olup [toplantısına karışarak] nimetin tenavül ettik [yemeğini yedik]. Amma bunun alât-i bisat [sofra takımları] ve evanisi [kapkacağı], sîm [gümüş] sinileri ve sîm sahanları ve yüz aded mertebanî [yeşil, sırlı Hint malı] ve yüz aded fağfurî [Çin işi] çinileri [tabakları] ve sair zerduz [sırmalı] makramaları [el bezleri] ve peşgirleri-ve sîm, zeheb [altın] mutallâ [kaplama] taşt [leğen] ve ibrikleri ve gülâbdan [gül suyu kabı] ve buhurdanları [buhur yakılan kapları] ve cemi' eşribe [hoşaf v.s. içilecek şeylere mahsus] kâseleri bir vüzera sofrasında görmedim. illâ Canbulatzade Mustafa Paşa, kaptan iken meclis-i şerifine dahil olup onu dahi anka-ziyafet [ziyafeti itibarlı] bir kevkeb ü baht-i saadet [uğurlu yıldızı ve talihi olan] pâk akl-i Aristo [Aristo aklında] vezir-i dilîr [babayiğit vezir] gördüm. Rahmet ullahi aleyh [Allah rahmet eylesin]. Bu Erzurum'da Tabanıyassı Mehmed Paşa şehid edip Ezirgân kapısı haricinde Deveçeşmesi canibinde medfundur [gömülmüştür]. Rahmet ullahi aleyh.

Amma bu Mehmed Paşa efendimizin taamı onlardan vefret üzre tabholup [bol pişirilip] cemi'-i zamanda [her vakit] sefer ve hazaarda [yolculukta ve ikamette] matbahına asel ve mayiat-i sükkeri [bal ve sulû şekerli maddeler] girmemiştir. Cümle Şam'ın nebat-i Hamevî-ki kutu şekeridir- zülbiyat [hamur tatlıları] ve halviyatı [helvaları] ve baklavası ve palûzesi [peltesi] ve mahallebisi, sayf ü şitada [yaz ve kış] üç kâse günagûn [çeşitli] hoşafı cümle Şam nebatından idi.

Ve cümle seferlerde bile şeb ü ruz [gece ve gündüz] yirmişer fağfurî [çini] tabak sâfi tereyağlı matbah böreği ve çöreği ve mümessek [güzel kokulu] taamı memdud [devamlı] idi. Ve bunda olan alât, evani-i sımat-i zikîymet [kıymetli sofrâ takımları] bir vezirde yok bıkıymet evanileri [fiat biçilemez kapkacakları] vardır.

Ve sofrâ başı hizmetine memur reşit ve necib [yetişkin ve soyu temiz], mümtaz, müstesna [seçkin, üstün] cüst ü çabuk ü çalâk [atik, tetik = çabukçu] pence-i âfitap [güneş parçası] sîb ü zerbefa müstağrak [sırma ve bürüm-cüklere boğulmuş] huddamları [hizmetçileri] vardır kim her biri birer eşgalle meşgul [ayrı işlerle uğraşan] memur gılman-i hasları [görevli hususi köleleri] vardır.

Ve bir hasleti [tabiatı] dahi bu idi kim metbahında cümle kırk aded aşçı var idi. Yolda olsa yirmisi konakçı ile ileri gider, onlara halife [kalfa], baş olurdu. Yirmisi geride aşçıbaşıyla geri kalıp bazı menazilde [konaklarda] âb-i revanlar [akarsular] sahilinde meksedip [durup] saydû şikâr olunan [avlanan] mahileri [balıkları] ve vahşi ahûları [yabani ceylânları] ve keklik ve dürac [büyük çil] ve süğlün çili ve gayri şikâr olunan eşyaları pişirirlerdi.

Bu mezkûr aşçıların miriden [beylikten] yirmi aded saraçları aşbazların [ahçıların] atların eyerlerdi. Vay ol aşçının haline kim at eyerliye! Atı hemen hazır bulup süvar olurlar [binerler]. Ve beş adet miri seyisleri var idi. Cümle aşçıların on tıngır çadır ve on nefer çadır mehteri [çadıra bakanı] var idi; Vay ol aşçının haline kim at eyerleyip, at tımar edip, çadır kurup boza! ve odun yaralıya!... Başka ateşbazları [ateşçileri] var idi. Tâ bu mertebe pâk [temiz] gezerlerdi. Zira nâpâk [pis] olsalar yüz değnek yemek mukarrer [tabii] idi.

Amma yılda iki kere yıllık yaz günleri serapa [baştan ayağa] beyaz sadelere [astarsız kaftanlara] müstağrak olurlardı. İdiyyeleri [bayramlıkları] serapa [tamamen] saya çuha ve atlas-i fahire-i günagûn [türlü türlü, göz kamaştıran atlas] idi. İç ağalarının ne vech üzere libas [elbise] verirse, cümle kırk aded ateşbaza [aşçı] öyle libas ih-

san olunur. Zira çoğu kendi memlûkları [köleleri] idi. Üç ayda bir ulufe [maaş] çıkıp aşçıbaşıya yevmiye bir kuruş [120 akçe] balife nîm [yarım] kuruş hamurcu başıya ve kebaççıya ve yahniciye ve tatlıcıya ve çorbacıbaşıya, hâsıl-ı kelâm [sözün kısası] yedi üstada birer rubu' yevmiye [otuz akçe], maadasına onar akçe yevmiye amma hancı başıda bir katar deve yükü kâseler, fağfuriler ve mertebaniler olmağ ile başka çerge [çadır] sahibi olup taşra kilercibaşı, çergesiyle ve vekilharç ağa çergesiyle ve ekmekçibaşı çergesiyle ve matbah emini çergesiyle ve çasnigir [vaktiyle büyük dairelerde yemeklerin lezzetine bakan adam] başı çergesiyle cümle karakullukçular [hizmet erleri] ağaları aşçıbaşı çergesiyle ard kapı tarafından konup bu mezkûr ağaların aşçıbaşından maadasının birer rubu' [dörtte bir] yevmiye ulûfeleri [maaşları] var idi.

Ve cümleye üç ayda bir peştemalları ve sabunları ve pabuçları ve mestleri ve siyah tomaklar [kalın çizmeler] verir idi. Ve her aşçıya isti'dadına göre, bir leziz ve nev-peyda [yeni bulunmuş] bir taam getirse ona ihsan eder idi. Ve dolmacı ve kıymacı ve köfteci, kebaççıların balık ağından yapılmış sık çadırları var idi. Eti ol ağ çadır içinde koyup asla sinek girmezdi. Ve her taam çıktıkça cümle mertebaniler ile vekilharç ağa ve çasnigirbaşı ve aşçıbaşı ve baş halife ve kebaççıbaşı bunlar paşa huzurunda pâk mülebbes [temiz giyinmiş] ve muhteşem hançerleri ve çifte zincirli bıçaklariyle sofraya başına hazır olup dururlar. Bir taamı beğenmese onlara itab ederdi [çıkışırdı].

Ve her mansıba [memuriyete] varsa ibtida attan nüzûl ettiği [indigil] gibi divanı savup [merasime son verip] sarayın hamamını ve hazine ve kileri ve iç ağaları höcrelerin seyr ü temâşâ edip herkesi yerli yerince yerleştirip andan piyadece [yürüyerek] matbaha girip görürdü. Eğer müsellimin [önceden gönderdiği memurun] matbahı imar ettiğın [yaptığını] beğenmese ol matbaha neccar kıbablar [kubbeler] ve her üstada birer tezgâh yerleri edip gûya matbah-i Keykâvus [Keykâvusun mutfağı] ve matbah-i Ba'lbek-i Süleyman [Süleyman peygamberin mut-

fağı] ederdi. Cümle der ü divarları [kapı ve duvarları] ve acaları ve kırk elli aded ocakları beyaz kireç ile sıvayıp dürr-i beyza-nasâ [bembeyaz inci gibi] ettirirdi ve iki üç günde alelgafle [habersizce] matbahı basıp gayri âdem görse ve bir aşbâzın esvab ve eskalin [kaba eşyasını] ve tırnakların ve sair âlât-ı bisatı [sofra takımlarını], matbahı napâk görse ve birinin cesedinde [bedeninde] kirli esvab görse vay aşçıbaşının haline!... Eli ve kolu ve tırnakları kirli aşçının hali ve ahvaline! kim iki yüz kızılık değneği hoşafın, aşçıların tabanında pişirip içirmek mukarrerdir [ayaklarına elbette kızılık sopası vurulacaktır]. Câmedanında [elbise dolabında] ve eğninde [sırtında] pâk ü pakiza [tertemiz] esvabların görse ihsan ve in'amlar edip ulûfesine terakkiler ederdi [maaşına zam yapardı] âlem-i sabavetinden beri [çocukluğundan beri] hilkiyeti [yaradılışı] böyle pâk olmakla şöhet-i şehir olmuştur [ün kazanmıştır].

Cümle içağaları dahi cümle böyle pâk ü pakize ağalardır. Ve ruzmerre [her gün için] sefer ve hazârda ales-sabah tahtelkahve [kahvaltı] yirmi fağfuri mümessek ve sükker taamlar gelip rayiha-i tayyibesinden [güzel kokusundan] adamın dimağı muattar olurdu [kokulanırdı] ve yine alessheher [sabah erkenden] yedi yere dahi onar fağfuri kahvealtı taamı çekilirdi. Ve hazinedar ve silâhtar ve çuhadar ve nişancı ve mühürdara, velhâsıl on yedi içağaları mertebe sahiplerine beş sahan kahvaltı taam çıkıp onlar ile cümle içağaları tahtelkahve fetur ederlerdi [kahvaltı yemeği yerlerdi]. İmam efendiye ve çalıcı mehterbaşıya ve kapıcılar bölükbaşısına tahtelkahve giderdi. Amma masrufları [harcadıkları] çok idi.

(Cilt: 2, sayfa: 370. yazmasından ilâvelerle)

DİVRİKİ KEDİLERİ

Rum ve Arab ve Acemde bu Divrikideki kediler kadar nazlı, şûride [oynak], mahbub [sevimli], sayyad [avcı],

müeddep [terbiyeli] kedi bulunmaz. Gerçi Mısır Elvah'-ının, Trabzonun, Sinop şehrinin kedileri dahi meşhurdur; amma bu Divriki semin [besili] ve cesim, semmur-misal [samur gibi] postlu elvan renkleri olur. Hattâ Acem diyarında Erdebil vilâyetine hedaya götürülerek orada dellâl ler kafes içre başlarında gezdirüp bazar-i şâhîde ve bedes-tende bir tümen, iki tümen diye mezdâ iderler;... amma Divriği kadılarının müflisçe olanları gayet hasistir; senede kırk elli aded kedileri nihanice [gizlice] katl ettirüp diba-gat ettirerek [terbiyeliyerek] vakt-i şitada kürk idüp gi-yerler; Moskof diyarının sincap kürkünden asla fark olun-maz; ahmer-gün [kırmızıya çalar] bir kürk olur.

(Cilt: 3, sayfa: 213)

ERDEBİL PAZARINDA KEDİ SATIŞI

Hikmet-i Huda bu Erdebilde kedi muammer olama-dığından [yaşıyamadığından] faresi gayet çok olur.

Erdebil ahalisinin câme [esvap] ve hırka-i peşmineleri [yünlü hırkaları] fare derdinden pâre pâre olmuştur. A-nınçün bu şehirde kedi pare ile satılır. Başkaca kedi del-lâlî vardır; kafes içre koyup bey, ederler [satarlar]. Hususa Divriki kedisi burâda gayet makbul olup yüz kuru-şa fûruht olunduğunu [satıldığını] gördüm; amma yine muammer olmaz.

Dellâlleri kedi sattıkları vakit şu tasarlama beyitleri-ni söylerler:

Ey taliban-i merde [Ey kedi sesi özliyenler]
Sinnevretün siyade [avcı kediler]
Müeddebehu berae [terbiyeli, afacan]
Munisehu tarrabe [alışkın ve eğlenceli]
Serrake değil gam-hare [hırsız değil, gam ortağı]
Fareye vermez çare [fareye aman vermez kedilerdir].
Daha birçok temaşaları vardır.

(Cilt: 2, sayfa: 274)

VIYANADA İMPARATORUN ELÇİ KARA MEHMED PAŞAYI KABULÜ

Bu şehri altı günde seyr ü temaşa idüp mukaddema kiralın - bir haftadan sonra elçi paşa ile müşerref olalım, dediği günlerden yedinci günü cumartesi olup baş Mikel tercüman ve baş komsar, defterdar paşaya selüp:

— Sultanım, Çâsar-i inperator sultanıma selâmlar idüp yarınki gün müşerref olalım; deyu buyurdılar, dedikde; paşa eydür:

— Bak a komsar, hoş geldiniz; amma ben Çâsara var-dıkta kiral tahtından inüp bana divanhane kapusınadek ge-lirse ve benim omzumu Çâsar öpüp ben anın göğsün öpersem ve Mekke ve Medine padişahının namesin öpüp başına koyup name-i hümayun [padişah mektubu] kıraat olunca ayak üzre durursa, ve cümle pişkeşlerimiz [armağanlarımız] kanun üzre verilirse; Ve name-i hümayunda ve name-i vezirde olan ahidname [antlaşma] mizin kavlı ü kararından ziyade tek-lif-i malayütak etmezlerse [yapılamıyacak şeyler ileri sür-mezlerse] huzur-i Çâsara varup buluşurum. Ve illâ yok derse birabbil-kabe [Allah için] ve bihakk-i Hazret-i Mu-hammed aleyhisselâm padişahıma ahvalimi arzederim. Si-zin elçinize dahi islâmbolda râğbet etmeyüp cefa iderler, deyince baş komsar eydür:

— Behey sultanım, siz ne aceb ham sevdaya düşmüş-siz; bu yedi kiral-Çâsar şehinşahına bu teklif-i malayüta-kı bir elçi karındaşınız itmemiştir, deyu bir hayli muaraza kelâmlar idüp âhır-ül emr [nihayet] başkomsar eydür:

— Sultanım, bu teklifleriniz varup Çâsar hazretlerine danışalım, deyüp üç kişi Çâsara üç kere varup âhır dör-düncü gelişte:

— Çâsar, tahtından insin ve sultanıma yedi adım kar-su gelsin; ve tacın başından çıkarup selâmınız alsın; ve siz Çâsarın göğsün ve Çâsar sizin mücevveziniz [kavüğünü-zu] öpsün, deyince Paşa: "Yok omuzumu öpsün" dedikte:

— İyi sultanım, bu söze mezunen omzunuz öpsün; ve Çâsar, name-i padişahı öpüp başına koyup name-i şahî okununca kiral ayak üzre dursun; deyu izin verdi. Ve anlar eyitti:

— Sultanımdan Çâsar efendimizin bir ricaları var; sizin hedayanız [hediyelerinizi] getiren ağaların cümlesi Çâsar hazretlerinin eteğin öpsünler ve huzur-i kıralda el kavşurup dursunlar. Bir ricaları dahi pişkeşlerinizi alay ile getirirken Mehterhame-i âl-i Osmani çalarak huzuruma gelsinler; deyu Çâsar buyurdular, deyince heman bizim Paşa eydür:

— Hedayaları getirirken mehterhane çalmak kanunumuz değildir; ve dahi hedaya getiren ağalar, benim anlar hizmetkârlarımdır. Çâsar hazretleri yanına varup Çâsarın ellerini öpmeğe bir alay ümmet-i Muhammedin ne hadleri var. Anlar da benimle kiral yanında bir mi olsunlar; Ve ırz-i islâm-i Muhammedî yok mıdır kim benim ağalarım beni koyup kiral önünde el kavuşturup duralar; bu dahi âdet-i âl-i Osmana muhalif ham tekliftir. Bize bu asıl -güne [biçim] kanundan hariç teklifler etmen, deyüp aceb metanetli cevaplar söyledi kim cümlemiz gaşyolduk [kendimizden geçtik]. Hususa alay ile hedayaları getirirken mehterhane çalınarak bile [beraber] gitmeğe müşavere etmiş idik. Heman kiral tarafından mehterhane çalınması teklifi olunca kanunumuz değildir deyu cevap etti. Ahar-i kâr cümle küffar muztarib-i kâr [işlerinde ıztıraba düşüp] olup eyittiler:

— İmdi, sultanım alessabah mübarek pazar günümüzdür; Çâsardan sulatanıma haber geldikte teşrif buyurun; Çâsar-ı tahtından inüp kapunun iç yüzünde size muntazır dururlar bulasız, deyüp Paşadan cümle hedaya defterlerin alup gittiler. Ve bu hedaya defterleri üzre Çâsar yanında duruben ve müşavere idüp cümle hedayaları kendüleri, vüzera ve vükelâlarına tevzi idcekleri defteri Paşaya gönderüp “kanunumuz budur, getirecekleri hedayaları ve atları bu defter mucebince tevzi itsinler” deyu Paşaya defter geldi. Paşa dahi kıralın gönderdiği defter üzre

cümle hedayaları kırala ve anasına ve başvezire ve başpapasa ve gayri vezirleri makamında olanlara ve ser-i kârda [iş başında] olan bîdinlere [dinsizlere, kâfirlere] cümle hedayaları âmâde idüp ertesi, sene... mah-i zilkade'nin pazar günü alessabah Çâsar ikinci vezir ve başkomsar ile kendü hinto arabalarından [yaylı arabalarından] sekiz aded eşheb [süt kır]ı atlı bir mücevher ve mutella [altın] ve murassa gümüş üzre mina [şişe] kubbeli bir hinto arabaya göndermiş kim çeşm-i insan hirelenir [kamaşır]. Paşa, hintoya binüp cümle ağavatlar [ağalar] rah-i ferhaşına [süslü koltuklu atlarına] pür-silâh ve mülebbes ve müzeyyen süvar olup [binip] âmâde durdılar [hazır oldular]. İbtida sekiz adet divanhane döşemesi nakş-i zerkâr [altın nakışlı] ibrişim kalıçeleri sekiz adet hinto arabalar ile iletti; andan bir direkli otağ-i nühtakı [dokuz kemerli çadırı] on bir hinto arabalara tahmil idüp zer-enderzer nakş-i bukaemunların [türlü altın nakışlarının] arz-i kâlay idüp [malını gösterip] içerisin taşra çevirüp yanlar sıra mülebbes samur kürklü ağalar ve piyade mülebbes sacraçlar ve çeşnigirler ve çadır mehterleri ve mehterbaşı ubur ettiler [geçtiler]. Andan sonra üç reis at kim her biri mu'teber at ve safinat-ül-ciyyat [soy atlar] misillü atların biri cevahir ve murassa' eğerli ve cevahir rahatlı [takımlı] ve topuz ve gaddareli ve cümle zerdu-i cevahir [altın] mücevherler [dikme [bütün örtüleri mücevher sırma ile dikilmiş] ebabil ve bahri hotaşlı [kurlangıç ve deniz ördeği] renginde hotozlu] ve altı pâre cevahire garkolmuş yancıklı ve atın başında ablak murassa' cığa [sorguç] teliyle yemin ve yesarında [sağ ve solunda] kırmızı dolamalı has ahur yedekçileri ve has ahur kalfası ile ubur idüp bir at dahi sade dîbadan çullı ve yelkendez [yelkendest] at kim gûya bir at-i aşkar-i divzaddır [dev doğurması; yelesi ve kuyruğu kırmızı sarı bir attır]. Andan bir küheylan-i mazlûm at, cümle cevahir eyerli ve murassa, rikâplı [üzengili] ve pâk ve müsellâh bisatlı [takımlı] at, kralın anasına yine ahur halifeleriyle güzere ettiler [geçtiler]. Andan sonra yirmi çift ağır, kuşaklık hilat-i fahirelerin [nefis elbisele-

rin] her biri atlar üzre muhteşem ağaların elinde tertip
üzre ubur ettiler. Andan sonra on külçe [top] hünkârî, ve
köse ve hezarî destar-i Muhammedîler [sarık bezleri] ge-
çüp andan on vakiyye [okka] Maverdîler [en iyi öd ağaç-
ları] ubur etti. Andan on ölçek anber-i ham zerduz boğça
içinde bu hakirde idi. Andan on göbek misk-i Hoten benim
ayakdaşım kapucılar kethüdasıyla ubur ettik. Andan Paşa
kethudası Hüseyin Ağa da sorguc-i padişahî; andan başka-
pucı başıda bir cevahirli topuz ile paşa kethudası ile at ba-
şı beraber ubur ettiler. Ba'dehu paşa nehr-i Tuna üzre
cisirden [köprüden] araba ile geçüp kaleye girince kühey-
lân atına süvar olup cümle atı ve kendüsi zer-enderzer [al-
tınla bezenmiş altın] cevahire garkolup aheste aheste gi-
derken Selimî destarı üzre cevahirli sorguc-i padişahî takı-
nup ve name-i hümayunı kendi koynuna sokup namenin
kisesi ve cevahirli altın kozalağı Paşanın yakasında görü-
nüp semmur kapanıçse [alay kürkü] ve cümle matracıları
[kafile sakaları] ve tüfenkçileri ve şatırları [bir asker sı-
nıfı] ve kelevvel [evvelki gibi] silâhdar ve çukadar ve
cümle iç ağaları pür silâh ve mülebbes ve cümle hedaya
getüren ağalar ve gayriler ikişer ikişer at başı beraber ubur
idererek Çâsarın saray meydanının kapusından içeri ibtida
kaleçeler, andan otağ-ı padişahî ve andan atlar girüp mey-
dan-i muhabbette durdular. Bizler dahi hedayalar ile sa-
ray meydanına girüp kiral sarayı divanhanesine çıkacak
kapuda cümlemiz atlardan inüp küçük komsar, küçük ter-
cümânlar, kanunları üzre, önlerimize düşüp kâmil [tam]
yedi kat saraydan çıkup ve yedi tabakasında nice bin gûna-
gün agreb ü garaibden [nadir şeylerden] seyr ü temaşalar
var kim benî âdem gördükte âlem-i hayrette kalır. Bu
mezkûr yedi kat saraya cümle dolaşa dolaşa üç divanha-
ne-i azîmî [büyük sofayı] geçüp yüz doksan yedi kademe
[basamak] taş nerdüban [merdiven] ile uruc ettik [çıktık,
yükseldik]; amma iki kat tabaka divanhanelerin aşağı kat-
ları nerdüban değildir; heman İslâmbolda Ayasofya camii
tabakasına çıkar gibi yalama yokuştur. Bunda kiral at ile
çıkup ikinci tabakada atından inüp andan dört, beş taba-

kasına gâh piyade ve gâh kol teskereleriyle hâmmal kefe-
reler yukarı tabakalara çıkarırlar. Yedinci katında yedi sı-
ra divanhane-i azîm var kim her birine üçer, dörder bin
kefere alır divanhanelerdir; her biri birer gûne tarlı olun-
muş; birbirine asla müşâbeheti yoktur. Divarları nakş-i
bukalemun, zerduz kaleçeler asılmış görünüş divanhaneler-
dir. Ve her kağda [düzlükte = satıhta] nice yüz revzen-
ler [pencereler] ve cümlesi cam ve billûr ve necef ve telk
[bir nevi parlak maden = ören pulu] camlı pencereleri
var; amma sekizinci divanhane bizzat Çâsara mahsus üç
yüz altmış adet zer-ender zer ile mebnî kâgîr bina divan-
hane-i azîme cümlemiz çıkup paşa bir taht-i âlîde karar et-
tikte Paşa matracıbaşı ile hakiri içeri kiralın küçük divan-
hanesine gönderüp:

— Varın, görün; Kiral tahtından inüp kapunun iç yü-
zünde durur mı? dedikte varup gördük. Meğer Çâsar taht-
tan inip matracıbaşını zerduz üskûf-i mehabbet-i Hacı
Bektaşisi [altınla bezenmiş ve Hacı Bektaş sevgisini göste-
ren külâh] ile görünce heman Kiral başından şapkasın
çıkarp ve hakire ve matracıbaşıya tapınup selâm alır gibi
bir iki eğilüp doğruldu; biz dahi gördüğümüz gibi Paşaya
haber verdikte heman Paşa dahi aheste aheste; ayak ayak
yürüyerek Kiralın has divanhanesinden içeri girince he-
man Kiral on adım ileri elçi Paşaya gelince elçi Paşa dahi
apul apul yürüyüp heman elçi Paşa Kiralı ayak üzre gö-
rünce sehil seri'ce ve cüst ü çabûkçe yürüyüp Kırالا se-
lâm verir şeklinde "Samüaleyküm" deyüp Kiral dahi ba-
şından cevahirli manlefke şapkasın çıkarp başı açık, Pa-
şanın selâmın alup Paşa seğirdüp Kiralın göğsün öpüp
Kiral dahi elçi Paşanın, kavî ü karar üzre, omzun öpüp
Kiral, Paşanın elin eline alup Kiral tahtında karar et-
tikte Paşaya yer gösterüp "safa geldin, hoş geldin" deyu
Paşaya vafir ta'zimler ettikte [çok saygılar gösterdikte]
Paşa-yi âli vekar, koynundan name-i hümayunu çıkarp ve
öpüp nameyi başına koyup sağ eliyle nameyi Kırالا ve-
rince, Kiral, nameyi iki eliyle alup iki kere öpüp nameyi
başına koyup nameyi sağ tarafından cümle vüzerasına

gösterüp cümlesi başlarından şapkaların çıkarup ve cümle küffar nameye secde idüp, yüzlerin yere sürüp, dualar idüp “şükür böyle sulhu gördük” dediler.

(Cilt: 7, sayfa: 286 - 291)

VIYANA ÇARŞISINDA

Cümle bin beşyüz dükkânlardır ve ol kadar tertib üzere hemvar [bir çırpıda] bina olunup öyle ma'mur ve müzey-yendir kim her bir dükkânçede birer Mısır hazinesi mal vardır. Ve her esnafı sokak sokak birer şahraha [caddeye] vâki' olup saatciler ve kuyumcılar ve kitab basmacılar ve berberler ve derzilerin çarşuları öyle müzeyyendir kim gûya nakş-i nigârthane-i Çindir [Çin sergilerinin resmi-dir]. Ve dahi sınaat-i acibe ve alât-i garibe [görülmedik tuhaf aletler ve işler] işlemeye binazir esvaklardır [çarşılardır]. Ve münebbihli [çalar] ve mikatlı [vakit gösteren] ve ay ve günlü ve ebracı [burçları gösterir] ve mahiyeli [ayları gösterir] ve ruznameli asma, çalar saatler işlenir. Ve cemi' ecnas-i mahlûkatın [çeşitli yaratıkların] tasviratlarıyla günagün saat inşa ederler kim gözleri ve elleri ve ayakları hareket edüp gören âdem ol hayvanları hayatta zan edüp öyle hareket eder; anı ise üstad-i kâmil-ler çarh ile hareket ettirüp saat itmiştir. Ve cümle şehir içre ne kadar değirmanlar var ise ne at ve ne sığır ve ne âdem çevirir değirmanları ve kebab şişleri ve kuyulardan kovalar ile sular çekmeği ve sahralarında gezen arabaları atsız ve sığrsız cümle hiyel ve şeytanat [şeytanlıkları] ve musanna' sanat çarhları ile hareket eder değirmanlar ve kebab çarhları ve kuyuların dolabları ibret-âver [ibret verici] arabalardır. Amma her araba sahralarda giderken yüz kantar yük çeker on camus [manda] çevirmez arabaları çarhlar çevirüp düz yerde rahat gider; amma yokuşa gidemez; inişe seri' giderken arabanın ardında bir bar-i sakil [ağır yük] sürüdüp arabalar aşağı inse rahat gider;

ancak araba üzere bir kâfir elinde bir çatal demir uclu sı-riği var; anınla arabayı sağa sola çevirir: eğer araba pek gitsin dirse saat gibi arabanın çarhların kurup sür'at üzere gider, amma [Sanat-i garibe]: on çarhlı arabaların bazıları hem arabadır, hem dörder tekerleklerinin yanlarında birer un değirmanları var; bazısında ikişer değirman işler: amma bu değirmanlı araba iki kattır, az yük götürür; acib ve garib musanna' arabalardır.

“Diğer sanat-i garibe”: Bu şehir-i Beğ [Viyana] içre günagün demirden el değirmanları inşa edüp bir heybe, yahut hararlara koyup seferlere götürürler; bir saatte on kile un öğüdür; gerçi cümle alât-i çarhları demirdir; amma gayet hafiftir; bar-i sakil değildir; ehl-i sefere lâ-zımlı el değirmanlarıdır.

“Nev-i diğer”: Bir güne bir sandukacık içre yine demirden un değirmanları yaparlar; âdem çevirmeden çarhlar çevirir: hemen buğdayın eksik itmeyüp on iki saatte bu çarhların kurdukça dakik-i akik [ince ve halis] beyaz un öğüdür.

“San'at-i ibret-nüma”: Bir güne mum şamdanı yaparlar; yarım saatte bir mum fitili kesmeğe şemi'danın içinden bir şekli bir arab çıkub mumun fitilin elindeki mikras [makas] ile kesüp yine şemi'danın altında pinhan olur [gizlenir].

“Sanat-i diğer”: Bir güne kutucuk içinde kav ve çakmak ve kibrit ve çıra vardır; heman tüfenk çarhı gibi çakınca yanup alev hâsıl olup dağları ihrak ider [yakar]; ehl-i sefere [sefere çıkanlara] lâzımlı şeydir. “Musanna-i ahar” [başka bir sanat eseri]: Dört ayaklı bir demirden çarhlardır; kaçan kim et kıymak ve soğan doğramak ve tütün kıymak ve gayri eşyalar doğramak mürad iden heman bu çarhların saatin kurup an-i saatte beş vakıyye [okka] tütün ve elli kıyye eti öyle kıyar kim gûya ma'cun ider.

“Diğer kâr-i musanna”: Yine demirden çar-paye [dört ayaklı] üzere çarhları var ve günagün kuş yeleklerinden [kanatlarından] gûya yelpazeye benzer; bazı kanad de-

gildir; tirşe deriden yahut göderiden yelpazelerdir. Heman mezkûr bisatın [âletin] çarhların kurup şiddet-i harda [fazla sıcakta] yanına korsın; ol döndükçe oda içinde ruzgârdan oturulmayup belki kürk giymek iktiza ider; bir çarhlı musanna' yelpazedir. Hâsıl-ı kelâm bu şerh-i Beğte bunların emsali nice yüz bin köyde musanna' garayib, acayib eserler vardır.

(Cilt: 7, sayfa: 238 - 259)

BİR BEYİN AMELİYATI

Bu şehri ebharin [sulak şehirin = Viyana] kenarlarında yedi yerde bimarhane [hastahane] vardır. Amma cümleden ma'mur ve müzeyyen sündüs ve istebrak [ince ve kalın atlas] misillü câme- habları [yatakları] cümle dîba [ipekli] ve şib [bürümcüklü] ve zerhaf [sırmalı] yorganlı ve çarşafı İstefani kenisesinin [kilisesinin] timarhanesidir kim bizzat kiral hasta olsa bu darüşşifaya gelir; zira bu deyirde [manastırda] Eflâtun ve Bokrat ve Sokrat ve Batlamyos ve Feylekus ve Feylesuf misillü hükemalar bundadır. Cemi' kâfirler siyah esbap giyüp başlarına Eflâtun şapkası giyerler. Amma bunun hükemaları beyaz sâdeler giyüp başlarına telârin [deri] ve göderiden yedi terk [dilim] bir güne takye giyüp elleri daima eldivandan çıkmaz; zira elleri daima yumuşak olup ehl-i derdin [hastanın] nabzına yapıştığı saat elbette her ne güne derdi var ise bîlûp ana göre ilân iderler. Hattâ Rabe cenginde kiralın bir akrabasının kellesine kulağı yanından bir kurşum urup kurşum kafası içre kalmış.

Bu mecruh keferi ne olur ve ne ilâc-pezir olur [hangi ilâç fayda verir]: âhır-i kâr [en sonra] kiral eydür:

— Benim ecdadlarımın dar-i şifalarında bu kadar vazife-i muayyene yer [maaş alır] cerrah-i kâmiller ve fesad-i âmiller [hacamatçılar] var; elbette bu benim akrabama bir deva etsünler: yohsa cümlesini kat'-i erzak ede-

rim [yiyeceklerini keserim], dedikte İstefani deyrinin cerrahbaşısı ilâc idecek olduğun hakir istima' idüp [işitip] cerrahbaşuya varup hüsn-i ülfet ettikte [güzölce görüşüp konuştuğumuzda] ol an mecruh keferi getirüp bir çarpalı [dört ayaklı] serir-i harir [ipek döşek] üzere darirmisal a'ma [gözleri görmez kör gibi] yatırdılar. Amma başı Adana kabağı gibi, gözleri Mardin iccası [eriği] gibi, burnu Mora patlıcanı gibi cümlesi şişmiş; heman hekim-başı cümle kefereleri taşra koyup [dışarı çıkarıp] bir huddamı [hizmetçiyi] ve hakir ile bir ıssı [sıcak] odada kalup heman mecruha bir filcan zağferan gibi bir su içirüp keferi kendüden geçüp mest-i medhuş [kendinden geçmiş sarhoş] olunca oda içre bir mankal ateş yakup bir köşede kodu ve hemen ol an mecruhun vücudun hekimin huddamı kocağına alup cerrah, mecruhun başına kelle-puş [baş örten şey = şapka] kenarı olan yerin etrafına bir dizge [çorap] bağı gibi bir tasma kayış bağlayup bir keskin usturayı eline alup herif-i mecruhun önüne cerrahbaşı oturup herifin alnının derisin iki kulaklarına başının derisin çizüp sağ kulağı yanından deriyi sehil [hafifçe] yüzüp kafa kemiği bembeyaz nümayan olup [gözüküp] zerre kadar bir katra kan akmadı; heman cerrah, mecruhun kulağından ileri şakak ta'bir ettikleri yerden kafanın ek yerinden kafayı sehil delüp bir demir mengâne sokup mengânenin burmasın burdukça herifin kellesi ta şu derisi çizilen yerden kellepuş kadar kafası kalkmağa başlayup herif-i mecruh bu vakitte sehil hareket etti; andan yine mengâneyi burdukça herifin kellesi kapağı biemrillah-i Teâlâ [Allah emriyle] kellenin dış dış kened yerlerinden açılıp kelle içinde beyni enseden tarafa nümayan olup [gözüküp] kellenin içi kulaklar mabeynine dek [arasına kadar] sulu kan ve sümük gibi bazı ahlât [birbirine karışmış şeyler] ile memlû [dolu] olup beyni yanında tüfenk kurşumu imiş; beyninin zarı yanında durup kırmızı kan ile mülemma' olup durur. Heman üstad-i kâmil cerrah hakire eydür:

— Gel bak; gör. Bu beni âdemin bir nan-pâre [ek-

mek parçası, lokma] iğün hal-i diğer gününü [başkalaşmış halini], dedikte hakir dahi ıleriye vardıkta ağzıma ve burnuma koyun makramasın [mendilini] koyup mecruh herifin kellesi içine nazar ettim [baktım]; Azamet-i Huda [Allahın büyüklüğü] garib insanın beynisi kafa içinde güya tavuk yumurtasından yavrusu henüz çıkmış gibi, bir kuş yavrusu gibi büzülmüş, başı ve gözleri ve burnu ve kanadları ile büzülmüş durur; amma üzerinde bir kalın deriden zarfı yani bir beyaz zarı var. Cerrah, hakirin ağzıma makrama koyup kafa içine baktığımdan eyitti:

— Niçün ağzını ve burnunu makrama ile kapayup bakarsın, dedikte hakir eyittim:

— Belki bakarken ya aksıram, ya öksürem; nefes alup verirken herifin kellesi içre ruzgâr girmesin deyu ağzım ve burnum kapadım, dedikte cerrah eydür:

— Aferim; sad barekallah[yüz kere Allah mübarek et-sin] işte sen bu ilme mukayyed olsan üstad-i kâmil cerrah olurdun ve im'an-ı nazar [dikkatli bakışlar] ile te-kayyüd idüp [dikket kesilip] baktığından bildim ki bu dünyada çok şey görmüşsün; deyüp heman acele ile mecruh herifin beynisi yanından bir çifte ile kurşumu alup bir sarı sünger gibi şey ile kurşumun bu kadar zamandan beru durduğu yerdeki uyşuk kanları ve sarı suları ve ahlâtları cümle sünger ile alup süngeri şerab ile yıkayup yine kafa içini ve beyni etrafların pâk ve pâkize silüp heman yine acele ile kafayı yerine koyup depesinden ve çenesi altından yassı kayışlarla muhkem [sağlam] sarup meydan-i mahabbete [sohbet yerine] bir kutu getirüp kodu.

Heman herifin mukaddema [önce] başının derisi iki kulaklarına varınca çizilmiş idi; heman ol derileri birbirlerine yakın getirüp mezkûr kutu içre iri atlı karınca dediklerinin birini demir çifte ile kutudan alup herifin kafası derisinin kesilen yerlerine karıncanın başın koyunca heman aç karınca iki deriyi bir yerden ısırınca cerrah karıncanın belinden mikras [makas] ile kesüp karıncanın başı iki deri kenarların ısırakaldı; anın yanına bir karınca

dahi öyle idüp hâsıl-i kelâm [netice] bir kulaktan bir ku-lağa varınca seksen aded karıncaların başlarına mecruh başın derilerini ısırdıp merhemler sürüp sarup sarmalayup herif-i mezburu pupula [pufla, kabarık] döşek üzre bir bucağa dayayup iki yanına yastıklar koyup herifin kellesinde olan kurşum deliğine bir fitile sokup üzerine anın dahi merhem sürüp sardı; ba'dehu oda içre bir bed rayihalı [fena kokulu] buhur yakup herif-i mecruhun burnu deliklerine kırk elli yıllık şerab sürüp ellerine ve kollarına ve göğsüne ve gerdanına elhâsıl mümkün olan yerlerine tın-i anberçin [güzel kokulu çamur] sürüp andan yine oda içre mumiya-yi kâni [güzel koku] yakup andan ortaya taam gelüp tenavül ettiğimizde kâmil [tam] bir saat olunca herif gözlerin açup taam istedikte badem hariresi [bulamacı] ve tavuk maslukası [haşlaması] içirüp andan beş dirhem kadar şerab verüp gayri bir şey vermedi. Bu hakir bu temaşaya yedi gün kâmil müdavemet idüp temaşa iderdim: sekizinci gün herif-i zarif ifakat bulup [iyileşip] sehil bimarhane içre hareket etmeğe başhyup on beşinci gün kiral huzuruna gitti.

(Cilt: 7, sayfa: 277 - 280)

ELIYA'NIN SADAKA VERMEK İSTEDİKLERİ

Bu hakir-i pür-taksir yine Beç [Viyana] şehri içini seyr ü temaşa iderken Hükemalar çarşısına uğradıkta yüz aded dükkânlardır. Ba'zı dükkânların önlerinde iskemleler üzre beyaz beyaz sarıklı ve Boşnak kalpaklı ve Teke [Antalya] ve Hamid [İsparta] külâhlı ve Tatar sıfatlı [yüzlü] ve Tatar kıyafetli ve kalpaklı, cümle elleri ve ayakları demir zincirli ümmet-i Muhammed esirlerinin kimi kara Arab, kimi civan yiğitler ve kimi ak sakallı ihtiyar pîr-i fâni âdemler mahzun boyunların büküp iskemleler üzre oturup önlerinde mefret [çok büyük] tuncdan havanlar içinde pespase [bir ot] ve kebabe [kuyruklu biber] ve darcın ve dar-i fülful [kara biber] ve kakule ve

zencebil ve enir [havlıcan] ve gayri eczaları öyle çalışıp döğerler kim gûya enselerinde, "tez döğün" deyu kılın ile durur âdemler var. Amma ihtiyar olan âdemler aheste aheste [yavaş yavaş] biderman donup sağına soluna bakup bitab ve bimecal [halsiz] kaldığından bu hakirin [benim] merhamet tamarları seğreyüp sehavetim [cömertliğim] tutup ihtiyar esirlere birkaç akçe verelim diye kise çıkardıkta Estergonlu Boşnak Ali Zaim, menna'-il-hayr [hayırdan alıkoyucu] olup eydür:

— Şimdi ko dursun; ahşama karib [yakın] yine bu mahalle gelüp geçtiğimiz zaman ver; şimdi bu esirlerin sahibleri yanlarında duruyor; verdiğin akçeleri ellerinden alır, dedikte hakir dahi ma'kul diyüp kiseyi yine cebime koyup yine görmediğimiz çarşuyu pazarları ve mahallatları ve imaret olan asâr-i binaları [yapı eserlerini] seyr ü temaşa iderek ahşama karip yine mezkûr esirlerin yanına varup temaşa iderken dükkânlar kapanmağa mübâşeret oldukta [başlandıkta] birkaç kâfirler gelüp bu ümmet-i Muhammed esirlerinin bellerinden kuşakların çözüp başlarından sarıkları ve kalpakları ve külâhları ve cümle libasların alup her âdemin koltuğu altlarına birer saat miftahların [anahtarları] sokup çevirdi; derhal cümle ümmet-i Muhammed esirlerinin elleri ve başları ve gözleri ve kolları oynamaz oldu ve başlarından sarıkların ve sırtlarından esbapların alınca gördüm ki: bunlar cümle tuncdan saat gibi âdem tasvirinde kurulup çarhlar ile saat gibi hareket ider imiş.

Hakir âlem-i hayrette kaldıkta bizim refikimiz Ali Ağa eydür:

— Evliya Çelebi vere Allah için şu esirlere birkaç akçe! deyu lâtife etti. Hakkaki garaib ve acaib temaşa idi.

(Cilt: 7, sayfa: 264)

VENEDİK ALTINI

Buna diyar-i Rumda [Anadolu'da] yıldız altını der-

ler. Zira bunun gayrı altınlar mürur-i zamanla [zaman geçince] bembeyaz olurlar. Lâkin bu daima ahmer-ül-levn [kırmızı renkli] ve mutallâdır [altın yaldızlıdır]. Bakır ve gümüş ile kolay imtizac edip [uyuşup] şa'saa verir [parıldar]. Bunu bir zûr-âver [güçlü] yiğit elinde ovalasa ezilir, hamur gibi olur. Bunu sair altınlara yıldız etseler bir altını elli kadar altını mutallâ eder [altınla kaplar]. Sultan Ahmed Han zamanında Merhum ser-zerger [kuyumcubaşı] pederimiz de böyle birçok altınlar sarfederdi. Amma şimdi vüzerada değil bâlâlarda [daha büyüklerde] bile yoktur. Hâlâ penex ile bir dirhem gelir akçe-i nühas [bakır para] ile geçiniriz. Hemen Huda berekât vere! Amma gayret-i islâmiyemiz yok mu? Sikke [para] tashih olunup zabt ü rabta girse [yoluna konsa] ne iyi olur. Bu Venedik'in yıldız altınında musavver [resimli] çubuğun sağ tarafındaki uzun tasvir [resim] Hacivad takyeli ve külâhlı olup prenc prim'inden yani kırk aded beylerinin başı olan reislerinin tasviridir. Bunun başındaki külâh ve tac değildir. Hazret-i İsa'nın çorabı resmidir ki bunların elinde mahfuzdur [saklıdır]. Kırk beyden birisi prenc prim oldukta bunu yortu günlerinde başına giyer. Ve bu taraftaki kenarlı hatlar [yazılar] prenc prim'in ismidir. Amma diğer tarafta yalnız nokta nokta müdevver [toparлак] daire içre görülen tasvir bizzat hazret-i İsa'nındır. Ve etrafında olan on iki aded kenaresi tırmaklı noktalar Havariyyun'a [İsa'nın en yakın on iki dostuna] işaretidir.

(Cilt: 5, sayfa: 500)

EVLİYA, KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞANIN YANINDA

Evvelâ "Topçular" [Edirnekapısı ile Rami arasında] kasabasına konulup burada [Melek Ahmet Paşanın buradaki köşkünde] kâmil [tam] bir hafta oturduk. [Bosna'ya gitmek üzere] Cemi' mühimmat ve levazımı görürken [hazırlıkta bulunurken] efendimiz [Melek Ahmet Paşa], hakiri belki yirmi kere Köprülü Mehmed Paşa hu-

zuruna gönderdi. Gûya kapı kethudası [iş takipçisi] idim. Köprülü, hakirden hazzedip nice Kur'an-i azim okutarak safasından, kapı kethudası olan Zühdi Efendiye buyurdular ki: "Paşa bu hafız Evliya'yı kapıcılar kethudası etse hazzederdim; Paşana böyle yaz!"

Bu tenbih üzerine Zühdi Efendi dahi Paşaya yazdıkta Paşa [Melek Ahmet]:

— Nola! Kâski Evliya, kapıcılar kethudalığımızı kabul etse; evvel ü âhır [öteden beri] mahrem-i râzımız [sırdaşımız] ve yakından akrabamızdır, diye yeni kapı yoldaşlarımız işitip nice serkârda [iş başında] olanları hakire hakaret nazariyle bakmağa başladılar. Paşa, hakire:

— Gel Evliyam, seni Köprülü ricasıyla kapıcılar kethudası edeyim, dedikte hakir:

— Barekallah [bravo], sultanımsın imamı ve musahibi mesabesinde [yerinde] iken iş içine girip hizmetkâr olarak ta'n-i agyar [yabancıların takazasını] ve sair dertleri çekmem, dedim. Paşa da o sevdadan feragat eyledi [vazgeçti]. Ertesi günü Küçük Çekmece'ye daha ertesi Büyük Çekmece'ye vardık.

Bu menzilden Paşa ılgar ile [at sürüp koşturma ile] Köprülü Mehmed Paşa'ya ba'zı ahval için gönderdi. Yine Çekmece'de Paşa'ya gelip, Köprülü'nün mektub-i muhabbet-üslûbunu [sevgi bildirir tarzında olan mektubunu] verip Paşa'nın vâfir [bol] haz ve iltifatına [okşamasına] nail oldum. Hakire bir samur kafası kürk giydirdi. Büyük Çekmece hanında olan konağıma gelip sair agavat [ağalar] ile zevk ü safa ederken Paşa'nın serkârda olan birkaç ağaları gelip hakir ile çekişmeğe başladılar. Hakir:

— Bre varın, hey adamlar! korkmayın, ben sizin mansıbınıza [memuriyetinize] talib ve ragıb [istekli ve dilekli] değilim. Ben bir seyyah-i âlem ve nedim-i benî âdemim [insanoğullarıyla görüşen, düşüp kalkanım]; varın benden hırsınızı [öfkenizi] geri alın; dedim. Anlardan biri:

— Kaya Sultan öldükten sonra sen neye kaadir olsan gerek [ne yapabilirsin]? Şimdiden geri biz seni öldürürüz, dediğinde hakir rişhand-âميز ile [alayla karışık]

bunlara güldüm. Bu esnada gulâmımın biri gelip:

— Sultanım, hele bir kere gelip görün; sepetteki esvabın halini! deyince hakir taşra çıktım; ne göreyim: sepetleri hazinedar [beylik para ve mala bakan] kırıp cümle zikıymet [değerli] eşyalar handan taşra çamurlar içine düşmüş: yağmur yağıp harab olurken gulâmımın birini, ba'zı esvabı ve bir Kelâm-i Kadîmî [Kur'anı] çamurdan kaldırıırken, kılınc ile urup mecruh etmişler. Bu hali görünce hamıyyet tamarlarım galeyana gelip [ateşli bir gayrete kapılıp] gözüm dünyayı görmez oldu:

— Bre hazinedar ağa, kapıcılar kethudası Osman Ağa, ayıp değil midir ki böyle edersiniz! dediğimde hemen hazinedar, yerinden pertab edip [sıçrayıp] hakirin oyluğuna [budunun iç tarafına] öyle bir hışt [ciritlerde kullanılan kısa mızrak] urdu ki kebab şişi gibi bir yanımdan girdi, öbür yanımdan çıktı. Cümle huzzar-i meclis [orada bulunanlar]:

— Bre hazinedar ağa ayıptır! dediklerinde hakir hemen hıştı oyluğumdan çıkarıp:

— Şahit olun ağalar! dediğimde gördüm ki hazinedar tevabii [adamları] ve alât ve silâh ile üzerime gelirler. Hakirin atı hazır idi: Köprülü'den henüz geldiğimden kılıncım dahi belimde idi. Ata binip:

— Allaha ısmarladım sizi ağalar! dedim. Netice, Çekmece hanı içre öyle bir arbede-i azimemiz [büyük kavgamız] oldu. Geçip gördüm ki hanın kapısına zincir çekip kapıyı seddetmişler [kapamışlar]. Hakir, böylece arbede-de iken Paşa ve oğlu ve aşiretimizden birkaç Abaza gelip araya girdiler. Paşa:

— Bre Evliyam, bu ne haldir! dedikte hakir:

— Ne hal olsa gerek! Senin hakire kesret-i muhabbetinden [fazla sevginden] işte böyle oldu; taşra çamurda yatan esvablarımı göresiniz! dedim. Cümle huzzar-i meclis ağalar:

— Vallahi Sultanım, Evliya Çelebinin zerre kadar suçu yoktur; hep suç hazinedarındır; şahadet ederiz, dediklerinde Paşa:

— Belî, [evet] suç ol sefih ile kapıcılar kethudasında ve vekilhare İbrahim Ağadadır. Hattâ bir kere Evliya'yı Van'dan Acem şahına elçilik ile gönderdiğimde bu fakiri bana çok geçtiler [çekıştirdiler]. Ben de: "Bre, şu Evliya'dan dilinizi çekin; ben anı ma'zur görmüş ve afveylemişim. Ol bir aptal adamdır" dedimdi; işte şimdi eseri zühre eyledi. Bunda nesne [bir şey] yoktur; ata binen, kırılın kuşanan yiğitler arasında böyle olur. Tez Çekmece kadisiyle naibini [kadî vekilini] çağırın! dedikte kadî gelip keşfeyletti. Cümle huzzar şahadet ile: Evvelâ hazinedar hışt ile Evliya'yı urup Evliya dahi tâhir [temiz, günahsız] kılınca ile anı urup vâkı'-i hal [olan biten] budur, diye şahadetleri ve huccet-i şer'iyye [mahkemenin karar kâğıdı] yazılıp verildi. Hazinedara ve hakire cerrahlar üüp tımara [tedaviye] başladılar. Paşa, hakiri konağına alıp bile yatıp bile oturduk [birlikte yatıp oturduk]. Alesabah tuğları [başları at kuyruğuyla bezenmiş mızraklar] Silivri'ye doğru gitti. Hazinedarı gemi ile İslâmbola göndermek sadedinde [sırasında] iken Köprülü vezirden Paşa'ya: "Tez, Evliya'yı bana göndersin! sen anın kıymetini bilmezsin ve bir hizmetinle koşmazsın!" deyu mektublar geldi. Paşa, hakire yüz elli altın harcırah verip berat ve mektublar i'ta ederek kölelerimi ve esvabımı hazinesine alıp:

— Evliyam, birkaç aydan mı veya günden mi, Bosna diyarına gelesin, deyu hayır dualar edip veda'laşarak gitti. Hemen mübaşir ağa bu hakiri Çekmece'den taşra atımdan indirip bir beygire bindirerek ard karnından ayaklarına bukağı [köstek] urup kayd ü bend ile [sımsıkı bağlı olarak] Köprülü huzuruna götürdü. Hazinedarı dahi teskere [sedye] ile götürdüler. Hemen hakir Melek'in huccet ve mektublarını verdim; kıraat ettikte [okudukta]:

— Evliya, sen elem çekme! lâkin sen ölürsen hazinedar sağ kalırsa anı öldürürüm; hazinedar ölecek olursa bu huccet ile sana ölüm yoktur. Amma Evliya'yı Yeniçeri ocağında hapseylesinler, ta ki cihan kaç bucaktır bilsin! buyurdukta hazinedarı ve hakiri taşra çıkardılar. Hakiri,

muhzır [huzura getiren = mübaşir] ağa odamıza götürüp orada yirmi gün hapis yattık. Hamd-i Huda hazinedar ol vartadan [büyük tehlikeden] halâs oldukta [kurtulduktak] hakir yine Köprülü huzuruna varıp dest-bus ettim [el öptüm]. Köprülü:

— İyi bildim ki Melek Ahmed Paşa, bir gûna âdemdir ki sizin zabtınıza kaadir değildir: neden böyle bednamlık edersin! [kötülükle adını çıkarırsın!] Tez bir aşr-i Kur'an [on ayet kadar okunan kısım] oku, dedikte hakir, savt-i âlâ ile [yüksek sesle] "Ve vehebna li Davudes Süleymane ni'mel abd" ayetlerini tilâvet eyledim [okudum]. Köprülü Mehmed Paşa safasından:

— Sen Evliyam, bizim hizmetimizde ol! diyerek hakiri sair ağavatı [ağaları] zümresine ilhak eyliyerek [katarak] balıgan ma belâğ [fazlasıyla] tayinat verdi. Biz dahi şeb ü ruz [gece ve gündüz] dua-yi hayriyyeleri ile meşgul olarak bir ay İslâmbol'da oturup sonra Anadolu diyarına Celâli üzerine gittik.

(Cilt: 3, sayfa: 269 - 272)

M U D U R N U

Çarşı dükkânlarının ekserisi iğneci dükkânlarıdır. Cemi' diyar-i Rum'a [Anadolu'ya] bu şehirden nice bin yük iğne gider. Bu şehirin büyük ve küçük ahalisi iğneciler olduğundan esma-i bûldan [şehir adları] içre ismine "Dar-i suzen" [iğne memleketi] demişlerdir. Suzenkârlarının [iğne yapanların] nakli üzere [anlattıklarına göre] dükkân ve hanelerinde bin yüz aded iğne destgâhı [tezgâhı] ve dolabları var imiş. Cümle hatunları dahi ashab-i şügl ü maslahat [iş güc sahipleri] suzenkârlardır. Anın için bu şehirin "kız iğnesi" denilen hurde, hayal [ince, ufak] nakış iğnesi memduh-i âlemdir [dünyaca makbuldür]. Amma hakir de ana hayranım: Öyle hurde iğne ile tizkârlık [çabuk işçilik] yaparlar ki iğne deliğinden beş yüz yıllık yol olan âsümanı seyredenin gözü ermez ve

mihneti kârına [zahmeti kazancına] değmez gayet ucuzdur. Suzenine göre en ednasının [aşağısının] yirmisi bir akçeye, en müntehasının [en yükseğinin] onu bir akçeye dir. Cümle şehir ahalisi anınla "El kâsibü habibullâh" [kazanç için çalışan, Allahın sevgilisidir] diye kefaflanıp [azla geçinip] dururlar. Pirleri hazret-i İdris ve Davud'un [peygamberlerin] berekâtıyla Cenab-i İzzet [Tanrı] bu iş-necilere çok büyük berekât vermiş. Zekât [maldan ser'an verilmesi gereken kırkta bir] sadakalarından kuvvet-i basarları [göz kuvvetleri] ziyade olsun için iğne tesadduk ederler [sadaka olarak verirler]. Memduhatından [makbul olan şeylerinden] bağlarındaki ceviz ağaçları cihani tutmuştur. Şah-dane [iri taneli], kâğıd gibi rakik kabuğu olur. Badem lezzetinde gayet güzel bir ceviz olup "Mudurnu cevizi" diye meşhur-i âfaktır [her yerde meşhurdur]. Yüce dağlarında çam çok olmakla köylerinde iki kulplu çam bardakları olur. İkisini bir hımara [eşeğ] tahmil ederler [yüklerler]. Hind'e [Hindistan'a] kadar hedaya gider. "Kûze-i sanavber" [çam testisi] diye Hind'de dahi meşhurdur. Hattâ Hind diyarında bir kadın ehline muğber olsa [kocasına kızsâ]: "Ben senin neni gördüm yoksa bana Rum'un sanavber kûzesinden mi su içirdin" diye itab eder [azarlar].

(Cilt : 3, sayfa: 253)

EŞKİYAYI KAÇIRMA

"Sarılana" [Kalecik'te] nam beli aşacak yerde bir tipi ve boran [kasırga] ve tufan kopup asker tarumar oldu. Mal ü menâl [mal, mülk] dağlarda, bellerde, yollarda kalıp herkes nefesine düştü. Can pazariyle gittiler. Kimisi halâs olup [kurtulup] kimisi yittiler [kayboldular]. Paşa [Defterdarzade] iç ve taşra ağaları, can ve baş kaydına düştüler ve Paşa ve hazineyi bırakıp birer tarafa kaçtılar. Hattâ Paşanın oğlu Mustafa bey efendimizi lâtâları, hudamları ve hocaları ile kayıp ettiler. Ve hazine katariyle

dağlarda serseri gezip gittiler. Hakir bir kemingâh [sığınak] dere içre sebil âram edip [azıcık dinlenip] savruntu boran aman verdikte elli gulâm ve üç seyishanemle [yük hayvanımla] bir canibe giderken üç memlukümü[kölemi] daha buldum; çaşnigir taifesi idi. Netice yirmi beş kişi olup şiddet-i şita [kış azgınlığı] çekerek "Sarılana" belini aşıp öte taraftaki düz sahraya düştük. Hemen can-i aziz telefine [ölmeğe] dahi az kalıp halâs ümidinden me'yus olarak gâh atlı, gâh piyadece [yürüyerek gitmede] idik.

Bu vechile gidip yemin ve yesar [sağ ve sol] kasabalarda bir cay-i menas [sığınacak yer] var mıdır? deyu düşünürken bir de "Ashab-i Kehf" in (1) kelbi [köpeği] gibi "Af, af" sadası istima' olundu [duyuldu]:

— Bre medet, canım kelb-i muallem [yetistirilmiş köpekler] var! yâranlar [dostlar], imaristan [mamur yer] vardır! Cenab-i Bâri [yaratıp geliştiren Tanrı], yari kılıp [yardım edip] bize selâmet verdi. Şu köpeklerin sadası gelmiş canibe [tarafa] gidelim, diye at bıraktık. Canım sığır tezeği tütünü [dumanı] âşikâr oldu [belirdi]. Daha ileri gittiğimizde bir karye-i azîm nümayan oldu [büyük bir köy görüldü]. Hakir bir çit havlu [avlu] kapısı önüne yirmi beş refikümüzle [arkadaşımızla] gelip:

— Aşıklar, siz şu eve konun; biz şu eve varalım. Amma zulüm etmeyin; biribirimizden haberdar olalım! dedim. Gulâmımın biri atından inip çit havlunun kapusunu açtı. Havluya dahil olunca [girince] levendane [kabada-yıca] alay çavuşu gibi tabl-i baza [açık davula] turre [tokmak] vurup (kuru gürültü koparıp) "salât-i Muhammed" deyu na'ralara reha buldurdum [naray bastım].

— Bre ev sahibi! diye bir haykırdım. Benî âdemden eser yok: amma havlu içinde on iki kadar esb-i saba-reftar [yürük at], kar üzerinde kantarlık hırıklara [sırıklara] bağlanmış duruyor, o sırada hemen içeriden bir yiğit or-

(1) Mağara yârânı. Yedi kişidir. Zulümden kaçarak bir mağaraya sığınmışlar; uzun yıllarını burada uyku ile geçirmişler. Bir de «kıtîr» yani köpekleri vardır.

ta kuşak, yalın ayak, mest ile çıkıp dal satır oldu [büyük bıçağını sıyırdı]. İki tüfenkli, iki kılıncılı dahi zâhir olup kar içinde seğirterek atlarına yalın ayak binip üzerimize sürdüler. Biri yanıma doğru gelince:

— Esselâmü aleyküm ev sahibi! Misafir kabul edermisiniz? dedim. Cevap vermedi; bunlardan biri:

— Bre Akyakalı oğlu gelsin! dedikte kırmızı serbendli [başı kırmızı yemenili], boğazı püşülü [asker sargılı] bir yiğit daha çıkıp: “Bre hay alındık” deyince deruni haneden [evin içinden] yedi âdem dahi dal kılıncı çıkıp üçü hane içre geri döndü. Hemen bir pîr-i fânî [ihtiyar] piyadece bana doğru gelip:

— Safa geldin oğul! deyince attan inip:

— Baba, halin nedir? dedim. Asla aldırmaıyıp:

— Bre şehbazlarım [yiğitlerim] ne atlanırsınız? misafir, misafiri sevmez; ev sahibi ikisini de sevmez, derken taşrada olan yirmi aded refiklerime:

— Yürü, varın dediğim yere konun! dedim. Hemen hane sahibi pîr, yalın ayak, dal kılıncı, atlarına süvar olan [binen] yiğitlerin ellerine, ayaklarına düşüp:

— Oğullar! evimi barkımı harab edersiniz! işte o ağa atından indi. Tipi, borandan yorulmuşlar; evime düşmüşler. Siz de atlarınızdan inin! dedikçe anlar:

— Bre hey hacı baba! Bize olanı siz bilmezsiniz; biz, bize ettik. Bre getir çizme, zırh, tüfek, tirkeş [okluk]! deyip at sırtında kılıncı ve tirkeş kuşanmaya başladılar. Hane sahibi reca ettikçe anlar gideriz dediler. Bildim ki bizi istiskaal ettiler [kovar halli oldular], hemen levendane:

— Bre hey kardeşler! Nur-i imman ehlinde yad [yabancı] olmaz. Siz kendi sohbetinizde olun; biz taşra bir hayatta [avluda] şu kışta ve kıyamette bir gice mihman [misafir] olalım; ömrümün varları! dediğimde; biraz teselli-i hatır bulup kılıncılarını gılâflarına [kılıflarına] koyarak kapudan içeri biri girip biri de yanımda attan indi. Anımla öpüşüp hal ve hatır soruştuk; amma hakir a-kıl dairesinden çıktım. “Âyâ, bunun aslı ne ola?” deyu bunlara im'an ile nazar ettim [olanca dikkatimle baktım].

Cümlesi hakire keç nazar ettiler [ters baktılar]. Hemen şaka tarafına zâhip olup [yol tutup]:

— Besalât-i Muhammed [ezan hakkı için] Hak, sizi hatadan saklasın şehbazlarım, dedim. Hane sahibi:

— Bre, bre oğullar! inin akşamda [akşamlayın] tamamlar yiyin, dedikte hemen hakir:

— Vallâhi hacı baba, ben ve oğlanlarım alabaş köpek gibi açız; hemen sofrayı şu karın üstüne getir de yiyelim, diyerek kasden karın üstüne oturdum:

— Bre hacı baba! Allah aşkına olsun tez baba, pîr baba, çorbasını evvel getir; su pastırmasını sonra, buzlu hoşaf turşusunu getir; hararetten yüreğim yandı, dediğimde yiğitlerden biri:

— Bre beyim! bu yiğit pek yarırandandır; zarar gelir âdem değildir, dediğinde cümlesi attan inip kelevvel [önceki gibi] atlarını kar üzerindeki hırıklarına bağliyerek içeri girdiler. Hakiri dahi dâ'vet edip:

— Sen kimsin ve kimin tevabiisin [adamısın]? Bu yollarda kuş uçmaz. Bu kışta, kıyamette sen ne işlersin? deyu mahşer suali ettiler. Amma gözleri kapuda ve silâhlarında. Hakir:

— Bana Evliya Çelebi derler; seyyah-i âlemim. Melek Ahmed paşa ile bir kere bu ovaya konup hacı babanın ni'metini yemişiz; bu yolları babam evi gibi bilirim ve tuz ekmek hakkını bilir yiğitim, deyu lâtife eyledim. Mahazar [hazır olan] taamı tenavül ederken nazar ettim: içlerinde bir fedâi, esmer-ül-levn [esmer renkte], ince belli, elâ gözlü, iri kemikli, tüvana [güçlü, kuvvetli] yiğit gelip ocak başına oturdu. Cümlesi ana riayet üzre olup “Beyim şöyle, beyim böyle” diye ta'zim ile hitab ederlerdi. Esna-yi kelâmda [söz arasında] o da anlardan birine:

— Katircioğlu! şu gidi bizi bu saat allak bullak etti. Çizmesiz, papuğsuz silâh kuşandırmıyarak ata bindirdi, —hakiri göstererek— şundan ibret alsanız! Cümlemize bu iş bir nasihattir, gafil baş terkide gider. Avret gibi boğazımız tokluğuna ateş başı demiş, kapanmışız. Ya bu yiğit davulumbaz [davul, kös] çalıp na'ra çıkarmadan taşra-

daki yirmi, otuz yiğitle bizi çevirseydi cümlemizin halli neye müncer olurdu [varırdı]? Hele düşünün! Ne dersin Oynağanlı? (1). Ne dersin Yeğen Hüseyin? Ne dersin Ak-yakalıoğlu? Ne dersin Kara Memi? deyu cümleye hitab etti. Anlar da:

— Belî [evet] fena olurduk, dediler. Sonra ocak başındaki yiğitin kurulu beş tabanca tufengi vardı; birini hakire bağışlayıp:

— Yiğit, şunu aşkıma kullan! dedi. Katircioğlu Mehmed dediği yiğit de, gümüş telli, sarılı oyuk haşası [hayvan örtüsü] vardı, anı ve telâtin [yumuşak meşin] kesesini karşıklık bağışladı. Hâsılı her biri bir şey bağışlayıp:

— Bizimle birkaç gün burada otur; kışın şiddeti geçsin. Senden hazzettik; bir musahib [görüşülecek] yiğit imişsin! dediler. Hakir de:

— Billâhi Paşa'hyız; Paşa'dan ayrılamayız; lâkin bu tufanda tarümar olduk. İnşallah sabaha dek bu kar sakın olur da Paşa'ya gideriz, dedim. Hemen, beyim dedikleri yiğit:

— Aman, nasıl Paşa'ya, dedi. Hakir de:

— Erzurum'da ma'zûl olan [azledilmiş] Defterdarzade Mehmed Paşa, dedim.

— Bre, o kandedir [nerdedir]? Yiğit istermiş; biz anı ararız, dediler. Biri nihanice [gizlice] göz kırptı:

— Bre, o Paşa şimdi kandedir? Hakir:

— İşte bu mübarek "Alan" belini aşarken tipi ve bo-randan tarümar olduk, diye hepsini hikâye ettim. Hemen bey yerinden kalkıp elimi öptü. Bey:

— Ey, imdi yiğit, sen kıştan bu eve düşüp can kurtardın. Amma hakka ki [doğrusu bu ki] sen de bizden iyi can kurtardın. Bu evin havlusuna girdiğin gibi selâm verip attan inmeseydin bin canın olsa birini bırakmazdık. Sen de bizi ev içinde ateş başında otururken bassaydın biz de canımızı kurtaramazdık. Allah senden razı olsun.

(1) Oynagan, çok oynayan, çevik anlamına türkçe bir kelimedir. Soy adı olsa gerek.

Sen bize, biz sana can bağışladık. Paşa gelmesinden haber verdin; şimden geri bize bu eve kapanmak haramdır. Kal-kın tayfa, silâhlanın! dedikte cümlesi pür-silâh oldular. Hemen belinden bir kemer çıkarıp:

— Şu kemerde beş yüz altın var; al bunu kabul eyle! Lâkin senden recam oldur ki: besbelli merdsin ve yiğit-sin! Tuz, ekmek yedik; nan ü nemek [tuz ve ekmek] hakkını bilirsin. Deveyi gördün mü? [Parola] dedi. Hakir:

— Vallahi, billâhi küçüğünü bile görmedim, dedim; Hemen elini elime verip kulağıma sırrını söyledi. Hakir dahî bir sırrı işaret ettim; cümle on iki yiğit ile öpüşüp görüştük. Beye bir Kaya Sultan yağlığı verdim. Cümlesi tarfet-ül-ayın, içre [göz açıp kapayıncıya kadar] atlarına süvar olup:

— Hacı baba, Evliya Çelebi: sizi Allaha ısmarladık. Allah sizden razı ola, diyerek tabl-bazlarını urup [gürültü çıkarıp] gittiler. Gerçi bunlarla bir gece sohbet ettim; amma safa-yi hatırım [gönül rahatlığım] yok idi. Bunlar gidince konak ve ateş başı bana mahsus olup âsude-hal [rahat] dururken bir de ne göreyim; hane sahibi hacı baba, hareminden [iç evinden] iki boğça don ve gömlek ile bir ekmek, biraz tuz, bir gümüşlü ağır kılınç, bir hüsn-i hat [yazısı güzel] kelâm-ı izzet [Kur'an] ile gelip elimi öperek vafir [bol] ağladı:

— Kişi bastığını boğazlamaz; beni setreyle [sakla]: ak sakalına merhamet eyle, deyu tazarru' eyledi [yalvardı]. Amma hakir, işin aslı ü ferini [hiçbir şeyini] bilmediğimden ârifane ve zarıfane iğmaz-i ayn eyledim [görmezlik-ten geldim]. Yine hane sahibi teselli-i hatır bulamadı [ferahlıyamadı]:

— Oğul, Hak senden razı ola! Eğer evime geldiğin gibi attan inmeyip müdârâ etmeseydin [yüze gülerlik göstermeseydin], öyle bastığına göre cenk eylesenizdi sizden ve anlardan çok kişi şehid olup evim barkım harab ve yebab [viran] olup ehl ü ıyalım [karım ve ev halkım] esir ve kebab olurdu, dedi. Hakir:

— Bre hey hacı baba! senin bir kere ni'metini yedim

ve evine geldim. Bir ocak sahibi, misafirsiz kalmaz âdem-sin. Sana acıyıp el kaldırmıyarak diğer yiğitleri cümle komşulara gönderdim. Tez anları çağırınız; gelsinler, kahve içsinler. Konak sahiblerine tenbih eyle; bizim yoldaşlarımızı hoş gözetinler, deyu beraber getirdiğimiz yiğitleri bizim konağa getirdim. Kahvealtı edip kahve içerek herkes konaklarına giderken nezaketle : "Buradan eksik olman!" deyu tenbih ettim; gittiler. Amma hane sahibinin gerisi tutmaz oldu. Kendine gayet telâş elverdi. Elbette bunun bir aslı var deyu memlûklarına ve gayri yavaşma yoldaşına: "Hane sahibini göz hapsine alın! Belki firar eder, sakın gafil olman!" deyu tenbih ve te'kid ettim. Amma işin ne aslını bilirdim, ne de fer'ini [bir şeyin eklen-tisi, parçası]. Ancak sahib-i hanenin meyyit-i müteharrik [kılmıdıyan ölü] gibi gezmesinden hilelenmiştim. Bu hal-de iken memlûkumuz Kâzım adlı gulâm gelip:

— Ağa! hane sahibi selâm etti; ağanın hatırı ne kadar mal hedaya ile hoş olur; anı buyursunlar. Senden oğul ce-vab isteriz; sana da bir şey çabalarız; dedi. Ne diyorsu-nuz? deyince hakir:

— Sakının çapkınlar! Hane sahibi sizi feryada salıp [oyalayıp] firar edecek. Amma sonra derinizi yüzerim! Hemen şu sözleri herife söyleyin: "Vallahi ağa, senin iyi-liğini işitip geldi. Hatırından geçmiyerek el kaldırmayıp senin ak sakalına merhamet etti. Her ne verirse versin; biz anın ni'metini yedik; biz anı kendi rızasına koruk, de-yu te'kid ve tenbih ettim. Kâzım gulâm gidip herife tak-ririmiz [anlattığımız] üzere söyleyince mukaddema [evvel-ce] getirdiği gibi iki donanmış zırh, beş sım güher Mısır rahtı [gümüşlü ve taşlı Mısır işi at takımı], beş sım meb-rum tirkeş [çift bükümlü gümüşten yapılmış okluk] beş sım kalkan, üç gaddare [uzun kama] üç kılinc, bir kese kurus, elli top Engürü sofu, bir külçe köse testar [bir top köse tülbendi] getirip ağlıyarak:

— Halime merhamet edip, benim şu halimi kimseye eyitme, diyerek ayağıma sarıldı; bu sır burada kalsın! di-ye reca etti. Hakir eyittim:

— Behey hacı baba! Sır saklamak kolaydır; amma bu kadarca seyisen bana neden verirsin? Bey, sana demedi mi? Benim rızam vardır; Evliya ağaya ne kadar şey verir-sen ver, demedi mi? Benim iyiliğim sana bu kadar şey-ler [e] mi değer? Hele bileyim. Hane sahibi titriyerek e-yitti:

— Lütfeyle [müsaade et] bu kışta şu kadar yiğitin ile gelip çok dert çektin. Amma beni kül etme! Var malımı elimden alıp kanıma ekmek doğrama! Neyliyeyim: Allah belâ versin; Kütahya Paşası havfinden [korkusundan] bunlar kaçıp bu kışta yedi gecedir burada yatıp beni ha-ramiler [eşkiya] yatağı ettiler. Söylemeye dermanım yok-tur. Allah sizden razı olsun. Hele kâfirleri kaçırıp beni hâ-lâs ettin [kurtardın], eğer zabtedeydin evim barkım harab olurdu!..

Bu sözlerinden hakir, birçok hisseler alıp [faydalanıp] artık hakimane eyitmeğe başladım. Amma bir şeyden ha-berimiz yok. Biz şiddet-i şitadan el, ayak tutmaz bir hal-de buraya can atmıştık. Onlar içeriden ateş başından kalk-mış eli, ayağı tutar; dal satır fetâlar [gençler] idi. Bizden bir can bırakmazlardı. Amma hakir eyittim:

— Hey hacı baba! ben onları hep bilirim; amma bir-kaçını bilemedim. Allahı seversen, onları bana bildir! Ha-cı baba cevaben:

— Ey oğul! Şimden geri oldu olacak; senden gizli, kapaklı bir şeyimiz yok. İşte ocak başında oturup sana bir çakmaklı tüfenk bağışlıyan, bey dedikleri Kara Hayda-roğlu denilen arslan o idi. Hakir:

— Ben onu bilirim; Katircioğlu'nu, Akyakalıoğlu'nu, Oynağanhoğlu'nu. Yeğen Hasan ve Kara Memi'yi, Dayı'yı, Dadaylıoğlu'nu da bilirim; öbürlerini bilmem; dedim; am-ma Huda âlim, birini ne evvelce gördüm, ne de bilirdim. Ancak o gece sohbet ederken görüştük ve biliştik idi. Hacı baba yine söze başlayarak:

— Meydana sofraya yayan yiğite Bayındırhoğlu derler, zehr-i kaatildir [öldürücü zehirdir = aman bilmez]. Kapı bekliyen Kara Veli'dir. Biri Eftetli oğlu, biri Burak Ali'-

dir, dedikte nezaketle [incelikle] cümlesinin haberini aldım. Şimdiye kadar bir şerlerine uğramadığıma, Hakka şükürler derim. Belki bu akşam yine geleler. Hacı anlara: sizin malınızdan şu kadar şey verip hâlâs oldum, dese halim neye müncer olur? diye günagün şübelere düştüm. Alessabah olunca on aded Paşalı yoldaşlarım daha gelip:

— Bre Evliya Çelebi! İki gündür sen kandesin? Paşa seni arar. Durma binelim, dediler. Hakir, hacı baba'ya;

— Tez hacı baba! şunlara kahvealtı getir. (Oğlanlara) atları eyerleyin; hacı baba bizimle yolcudur, dedim. Fakir herifin aklı başından gitti. Amma benim on yoldaşım daha geldiğinden aklım başıma gelip havf ü hazerden [korku ve sakinmadan] emin oldum. Hava dahi sehil mutedil oldu [azıcık uygunlaştı]. Ahır [en sonra] tama-i hâma düşüp yüz bin minnet ile mukaddema arzettiği hedayı alıp:

— Bak a canım hacı baba! Biz sana itimad edip işi sana koduk [bıraktık]. Meğer sende insaf yok imiş. "Elin-sâfü nısfiddin" [insaf dinin yarısıdır] demişler. Verdiğin şeyi bu kadar yiğitin hangisine vereyim? İşte on yiğit daha geldi; gördün mü? Anlarda başka söz var. Ben bu verdiğin eşyanın birini almam. İşte Paşa burarlarda, Hüseyin tekkesinde imiş; seni kılavuz alıp götürürüm, dediğimde hacı şaşırarak:

— Varayım, haremimden dahi bir şeyler çıkarayım, deyip gitti. Ben de:

— Tut şu ak sakalı kızıl kana boyanasıyı; deyince derhal gulâmlarım cem'olup hacı'yı dest-berkafa [eli arkada] bağladılar.

— Aman oğul; bir kaşık kanıma girme; ne istersen vereyim; bu haberi kimse duymasın diye sağular sağup ağladı (1).

— Hizmetkârlardan kimse bulunmasın, deyu rica e-

(1) Evliya Çelebi başka bir yerde «savula savdı» yı «ağlıya ağlıya kaldı» diye gösteriyor.

dince hakir, yoldaşlarımı hep taşra çıkardım. Gulâmımın birine kuş lisanı [dili] üzre:

— Cücümlece yoculdacaşlacarım sicihacahlahancup acatlacansıcınlar! dedim. Yani; "yoldaşlarım silâhlanıp atlansınlar" deyu emir ettim. Ne göreyim: Haremnden hacı'nın oğlu bir kese altın, damadı eyerleri ve altın kûf [altından dökme] rikâblariyle [üzengileriyle] üç küheylân at ve bir katar katırı, yüz top sof, on iki kılinc —kimi simli ve altısı kara kılinc—, üç gaddare, sekiz tirkeş, yedi raht [at takımı] altı Haleb kalkanı, ve piş-tahta [çekmece], devatı [yazı takımı] sâfi altın kitabe ile müzeyyen olmuş [bezenmiş] ve iki çalar saat ve yedi akreb saat ve on top Keşan kadifesi getirdi. Hakir, summün bükümün oldum [söz söylemez hal aldım]. Cümle kırk yedi âdem tevabiime de birer top sof bağışladı. Cümlesi şad ü handan [neşeli ve güleç] olayazdılar. Hakir dahi sahib-i haneyi kayd ü bendden halâs ve kendine bir mutalsam [tılıslı] tas, iki Kaya Sultan yağlığı, iki çargûl fincan [dört renkli], bir menbed [az şey alan] kâse verdim. Damadına, oğluna da birer Kaya Sultan makraması bağışladım. Oğullariyle kardeş olup hacı'ya dahi oğul oldum. İçeriden iki nâreside [yetişmemiş] altın pâre kerimeleri [sarışın kızları] ellerinde birer boğça ak kenarlı gömlekleri getirip elimizi öptüler. Hakir dahi başlarına birer Kaya Sultan makraması bağladım.

Meğer hacı babam, koltuğunda babalar [vabalar, çıbanlar] çıkarsın; Kara Haydar'ın kendi zamanından beri haramilerin yatağı imiş. Hakikat-ül-hal [gerçekten] bu hakire her ne ki verdi ise küflenip paslanmış kılınclar ve ıslanmış dikkik ve abayiler [yünlü kumaşlar] ve pür-jeng [paslı] saat ve gaddareler idi.

(Cilt: 2, sayfa: 418 - 425)

ÇANAKKALE BOĞAZINDA TOP ŞENLİKLERİ

Saadetli padişah, musahibleriyle bu kal'e kurbinde

çetrini [çadırını] kurup saadetle karar-dade olunca [kalmak kararlaştırılınca] elazemetü lillâh [ululuk Allaha mahsustur] bu Anadolu ve karşı Rumeli kal'elerinden birbirleriyle cenk eder şeklinde zir-i baru ü bürc-i ra'nalarından [gösterişli kule ve kale bedenleri altından] ol kadar topar atıldı ki zemin ü âsüman [yer ve gök] dud-i barûd-i siyah [kara barut dumanı] ile kesif olup boğazın içi, dışı güm güm gümlendi. Bu Anadolu kal'esinin güllerini karşı Rumeli hisarı dağlarının ta zirve-i âlisine [en yüksek tepesine] çıkıp yine geri yuvarlanarak deryaya düşerdi. Bu esnada dūd-i siyah havaya dağılıp da kaleteyn [iki kale] güya şeb-i muzlimden [karanlık geceden] ruz-i münevvere [aydınlık güne] çıkar gibi zâhir olunca [görününce] iki kal'enin cemi' bürc ü bâruları [burç ve divarları], dendan-i bedenleri [yüksek yerleri] şukka-i alemler [bayrak kâğıtları] ile filandira [sensiz, uzun bayrak] sancak ve bayraklarla zeynedip [süsleyip] cümle kal'e neferatı dendan-i bedenler üze gülbang-i Muhammedî ile [hep birden dua ve âvazla] Allah, Allah sadasınna reha buldurdular [yol verdiler]. Ardı sıra bir yaylım tüfenk ve bir yaylım dahi cemi' toplara ateş verilince cihan velvele-nâk olup [ortalığı gürültü kaplayıp] cümlemiz hayrette kaldık. Bu kere saadetli hünkâr [padişah]:

— İki kal'eden birbirlerine top atıp da derya ortasında birbirlerine tokuştursunlar, dediklerinde meğer tarafeynde de [iki tarafta da] aynı topar hazır imiş. İbtida akıntı ile bir küçük kayık koyverdiler. Kayık akıp giderken biri Anadolu canibinden nice urdularsa kayığın her haşebi[kerestesini] havaya perran oldu[uçtu]. Andan Anadolu'dan topçu başı karşı Rumeli'ne eliyle makrama [mendil] sallayıp üçüncü sallayıpta, birer topa, bu da; karşıdaki de ateş ödince azamet-i Huda, iki topun güllesi derya ortasında birbirlerine rast gelip hamle teklifinde azgaşmadan [saldırış içinde çekişip bozuşmadan] ikisi de evci-âsümana [ta göğün tepesine] dağıldılar. Amma bir topa dahi böyle makrama işaretiyle ateş ettiler; ikisi dahi hamam kubbesi kadar taşlar attı. Her bir taş derya yüzünde

bin pâre olup tuz gibi etrafa dağılıyordu. Hulâsa öyle icra-yi hüner olundu ki [öyle hünerler gösterildi ki] ta'rif ve tavsife gelmez; görmeğe muhtac bir seyr-i pür-hünerdir. Hattâ hünkâr:

— Tez, dahi [yine] top şenliği etsinler; dedikte Köprülü [Mehmet Paşa] hünkâr huzuruna topçubaşığı çağırıp:

— Şimdi bu top şâdmanlıklarında [şenliklerinde] ne kadar barut gitti? diye sordu, o dahi:

— Vallahi sultanım, üç yüz kantar barut gitti, dedikte Koca Köprülü:

— Hünkârım, üç yüz kantar [da] karşı kal'eden gidip cümle altı yüz kantar barut haz-zi nefsimiz için gitti; bu vakfullahtır [Allah vakfı], düşman için atılır; şenlik için beş, altı top kifayet eder, deyu hünkârı şâdmaniden feragat ettirip [vazgeçirip] dizdarlara [kale muhafızlarına], topçubaşılara ve kethudalara velhâsıl yirmi dört ağaya hil'at-i fâhireler [ağır, değerli elbise] giydirdi. Yemin ü yesarında kal'e neferatına birer kise-i Rumî ihşan olup cümlesi pay-berâber hissemend oldular [paylaştılar].

(Cilt: 5, sayfa: 304 - 305)

KANDİYE CENGİNDE EVLİYA

Amma zalim, kanlı tabya pey ender pey [aralıksız] bir yıl dayanıp canib-i erbaalarında [dört tarafında] bizden ve anlardan altmış aded lâğım-i azimler [büyük lâğımlar, kazılıp içine barut doldurulan çukurlar] atılıp bir vech ile asla yanlarına varmak muhal olmuştu; yine böyle iken mel'un küffar, münhedim olan [yıkılan] mezkûrun [adı geçmiş] tabyaların ka'r-i zemininde [yer dibinde] kemingâhlara [pusu yerlerine] girüp nice kere yüz bin güne hiyel [hileler] ve şeytanatlar ile cenk ü cidaller idüp bir gice içinde bin şeranpav [palanga] direklerin diküp yine cenge ahenk idüp [savaşa başlayıp] kal'enin hâlâ yine bir kapusunu kapamayup cür'et iderlerdi; amma şeb ü ruz

[gece ve gündüz] küffar kal'eden ve asakir-i İslâm taşra-
dan içeri attıkları seksen vakıyye [okka] gelir kazan hum-
baraları kal'e için berbad ve harab ü yebap [alan taran]
ve nice âdemleri humbara ateşleri kebab iderdi. Bu ma-
halde bizim asakir-i İslâm henüz küffara tuğtan ve sırça-
dan el humbaraları atmağa başladılar; zira küffar askere
pek yakın gelmeğe başladı ve asakir-i İslâm dahi henüz
bir buçuk yılda kal'e hendeği kenarına varup kal'e diva-
rın görmeğe başladılar. Amma henüz guzat [gaziler],
mürğ-i semender-var [semender denilen ateşte yanmaz
hayvan gibi] ateş-i Nemrud içinde cenk etmeğe başladılar.
Sene 1078 ramazan-ül- mübarekinin evvelki günü ka-
pudan [kaptan] Kaplan Paşa yine Çanak limanına; İzmirde
kapuya çıkan üç bin yeniçeri gazileri ve on bin kadar Ana-
dolu askeri ve nice bin katar barud-i siyah ve nice bin
güne alât silâh ve nice yüz bin kantar peksimat ve sair
cebeane ve mühimmat ve levazimat eşyaları Çanak li-
manına getirüp bir gicede döküp yine ordu-yi İslâm askeri
taze can bulup ordu öyle ganimet aldı kim ta'bir olun-
maz; ve bu henüz gelen imdadları dahi sâdr-i a'zam yerli
yerlerine ve kolli kollarına koyup ceng ü cidal ve harb ü
kital ziyadece olmağa başladı. Amma küffar dahi lâğım-
ları ve humbaraları ve havan taşların havadan ziyadece
yağdırmağa başladı; ve gice, gündüz çanları ve turompete
ve luteryan boruları ve nakus erganun gamamelerin çalup
her gice kal'enin cemi' tabyaları ve bürc ü baruları üzere
nice kere yüz bin meş'ale ve zift ve katran ile çırağan
idüp [yakıp] hendeklerinin içlerini asma zincirli meş'aller
ile şeb-i muzlimi [karanlık geceyi] ruşen idüp [aydınla-
tıp] kal'enin ruy-i divarı ve hendeklerin içlerini ziyade-
siyle hıfz ü haraset itmeğe [korumağa] başladı. Amma bi-
zim tarafımızdan asla çeng-i harbiler ve tabl ü kudüm ve
kûs-i hakaniler [büyük davullar] çalınmayup heman ha-
muş-baş olup [susup] derun-i dilden ceng ü cidal ve harb
ü kital olup lâğımlar ve metris yürüyüşleri günlerinde
şemşir-i Muhammedî [peygamber kılıcı] urarak sada-yi
Allah Allah ile gülbank-i Ahmedi çekilüp küffarı kırarak

savaş-i perhaş olurdu. Hakir-i pür-taksir [kusuru çok olan
düşkün=ben] bu neberd-i azimleri [büyük savaşları] gör-
düğümüze göre bir cür'et hâsıl idüp sair guzat-i Müslimîn-
den bir an ve bir kadem ayrılmayup şeb ü ruz etek der-
miyan idüp [eteği bele sokup] gülbank-i Muhammedî çe-
kilüp ceng ü âşup [savaş] olan yerlerde eli kan ve ciğeri
biryan [kebab] ve sinesi uryan [çıplak], dillerinde haz-
ret-i Kur'an tilâvet iden guzat-i Müslimînden bir an ve
bir kadem gerüye kalmayup hamd-i Huda nice yüz lâğım-
lardan ve taş ve humbaralardan ve top ve tüfenk ve muş-
katlardan [fişeklerden] Huda-yi müteal [yüce Tanrı], ha-
fız-i biçün [niteliksiz koruyucu] hıfz ü emanda idüp subh
u mesa [sabah, akşam] silâh-i vuzu ile [aptesli] âmade o-
lup nice yüz aded şühedaları ve nice mirimîran ümeraları
[beylerbeyleri ve beyler] defnedüp nice yüz aded mec-
ruhları cerrahlara götürüp timar ettirirdim; riya olmya.
Hattâ bu hakir ü fakir ba'zı zaman mecruhlara çorba ve
ekmek taşıyup, bazı garib olanlarının esbaplarını hud-
damlarımla haşlayup pâk ü pâkize idüp yine libasların
[elbiselerini] giydirüp yüreklerinin bağrıları başına mer-
hem urup gözlerinin yaşına merhamet iderdim. Hattâ ni-
ce sakalları ve bıyıklarına ve kulakları deliklerine kehle
[bit] üşüp saçları ve sakalları ve bıyıkların mikrasla kır-
kup çar-darb [saç, sakal, bıyık, kaş kesimli] bir mutarraş
[tıras olmuş] cullaki [culahi = kendini fazla kaydırmış,
gönüllü] aptal - kıyafet idüp (1) nice hastaları bu vech
üzere tehlikeden halâs iderdim. Hattâ ba'zı zaman bu ruz-i
Mahser günlerinde baba oğula ve oğul babaya bakmadığı
günlerde hakirin bir küçük arnavut tulumu var idi; anı
ab-i hayat ile doldurup ve eski metrisler içre bîkes ü bî-
derman kalmış hastalar ve mecruhlara su ulaştırıp şehi-
dan-i dest-i Kerbelâ ervahlarını [Kerbelâ çölü şehitleri-
nin ruhlarını] yâd ve mecruhtarın dil-i gamnâklerin

(1) XIII - XVIII. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli'ye yayılan
Abdâl taifesi, bir derviş zümresidir. Bunlar, saç, sakal, kaş ve bı-
yıklarını usturayla tıraş ettirirlerdi.

[gamlı gönüllerini] şâd iderdim. Cenab-ı Kibriya [Allah] riyaya yazmayup dergâh-i âli-i kibriyasında hüsn-i kabul [güzel bir suretle kabul ederek] ile makbul ve ruz-i cezada [kıyâmet gününde] müsab ü me'cur [sevaba, nail] eyliye. Amine ya Muîn ve ya rabbelâlemine âmin...

Bu hakirin yedi kırallık yerde ve üç aded islâm padişahlığı vilâyetlerinde refik-i yâr-i sadıkım olan Hindî Baba Mansurî ve Karabaş Yunus Dedeyi ve Doğu fîam bir deyeyi ve nice fukaraları ve hakirin iki aded şehid gûlâmlarımı ve üç aded paşalardan, Kara Mustafa Paşayı ve Katircizade Mehmed Paşayı ve Vanlı Mehmed Paşayı ve nice mirlivaları ve nice a'van-i kibar-şühedaları ve gayri mevtaları [ölüleri] hasbetenlillah [Tanrı rızası için] gaslidüp defnettirdim. Cümle şehidan-i dest-i Kerbelâ ve şehidan-i siffin ve şehidan-i gaza-yi Kandiye ervahlarığün, Allah rızasıçün Elfatiha... ve dahi nice gûne sa'y ü kûşîş [çalışma] ve mücahedelerim [çabalamalarım] çoktur; Hudâ-yi biçün [niteliksiz Tanrı] riyaya yazmıya. Üç binden mütecaviz ok attım ve nice tobra tobra toprak taşıdım. İki buçuk yılda her cuma gicesi birer hatm-i şerif indirmeği kesmeyüp şeb ü ruz müdavemet iderdim ve her ne yerde bir top güllesi bulsam yabandan taşıyup toplar dibine getirirdim. Hak Tealâ kabul-i dergâh ide.

(Cilt: 8, sayfa: 414 - 417)

BİR KÜTÜPHANE ZİYARETİ

Bu deyrin [Viyanada İstefani manastırı] tuli [uzunluğu] gerü kapudan mihrab-i İsiye [İsa'nın mihrabına] varınca kâmil [tam] üç yüz ayaktır. Ve arzı, kâmil yüz seksen ayaktır...

Ve kibleli olan tarafında la'l ve yakut ve zeberced ve firuze-i Nişaburî ve akik-i Yemenî ve anynilhir [kedi gözü] ve anynilhur [yavru güvercin gözü] ve aynusseme [balık gözü] ve sarı yakut ve gök yakut ve kehrüba ve sedef ve Ha-

beş lü'lüsi [incisi] misillü günagün ahcar-i zikıymet [kıymetli taşlar] ile inşa olunmuş divardır. Ve İncil ve Tevrat ve Zebur velfürkan [ve Kur'an] olan dolapların divarları içi cümle anber-i ham ile sıvalı hücrelerdir kim cemi' dünyada ne kadar elsine-i muhtelifede [başka başka dillerde] kavim varsa onların lisanları üzre cemi' musannifin ve müellifinin [kitap yazarlarının] kütüb-i mu'tebelerinden nice kere yüz bin mücelled kitablarının başka huddam papasları vardır. Bir kitaphane-i azimdir ki vacib-üs-seyrdir [görülmesi gerekir]; bir diyarda böyle kitab-i müstetab cem'iyeti [iyi kitaplar topluluğu] yoktur. illâ Mısırdaki Sultan Berkuk ve Sultan Ferec camiinde ve islâmbolda Ebülfeth [Fatih] camiinde ve Süleymaniyyede ve Bayezid-i Velide ve Yeni Camide dahi hisabın Allah ü Rabbülalemin bilir, kitaplar vardır. Amma bu Beç'te, İstefani manastırında kitab dahi ziyadedir; zira her lisanın kefare hatları, musavver [resimli] kitapları ve teşrih Atlas-i Minur ve coğrafiye ve Papa Munta nam heyet [astro-nomi] kitapları gayet çoktur. Amma bizde suret haramdır deyu tasvirli kitaplar yoktur; anın için bu Beç manastırında kitab çoktur. Hele bu hakir, başpapasın izhiyle bu kitabhaneye girüp seyr ü temaşa ittiğimde âlem-i hayrette kalup misk ü amber-i ham rayıhası dimağım muattar eyledi. İmdi azizim bu kelâm-i dirazdan [uzun sözden] meal ü mütehasıl oldur kim kâfir kâfirliğince kelâm ulahtır deyu cemi' kitapları haftada bir kere silüp süpürüp yetmiş, seksen kadar huddamları var; amma bizim Mısır İskenderiyesinde Cami-ül-Attarin derler bir cami-i azim vardır; bu kadar yüz dekâkin [dükânlar], han ve hamam ve mahzenleri ve nice hayratları var iken cami harab ve yebab [yıkık, viran] olup kitabhanesi üzre bâran-i rahmetten [yağmurdan] nice bin cild kütüb-i mu'tebereleri ve Yakut-i Müstasimî ve Abdullah-i Kırımı ve Şemseddin-i Gamravî ve Şeyh Cuşî hat-tı şerifleri ile zikıymet kelâm-ı izzetler [Kur'anlar] cümle yağmurdan çürüyüp cum'a namazına haftada bir kere bu camie varan mezkûr kitabulahlaları yiyen güvelerin ve kurtların ve farelerin sadaların

istima' idüp [işitip] bir ümmet-i Muhammed dimez kim bu kadar kitabullah telef oluyor; buna bir çare idelim demek ihtimalleri yoktur; zira anların kitabullahlara kâfir kadar muhabbetleri yoktur. Heman ol camii bu deyr gibi ammar idüp huddamları ve hakimleri ol garib camie merhamet nazarlarıyla nazar ideler.

(Cilt: 7, sayfa: 267)

EVLİYA ÇELEBİ SUDANDA

Bu kan Cercis, [Foncistan melikinın kardeşi] ile ibtida mülakat olduğumuz mahalde tevabilerimiz ile bizi görüne kalkup bir köşede gizlendi; ve tercemanı çağırıp:

— Bu çiğ âdemler nedir? Anlar dahi:

— Mısır vezirinden karındaşınız sultan-i Fonca giderler, dedi.

— Ya bunlar böyle aktır; yüzlerinin derisin yüzerlerden şikâyet mi geldi? Bunları böyle beyaz çiğ edenin hakkından gelüp bunların hakkı hak olsun, dedi deyu terceman hakire bu kelimat-ı eblehiyeti [budalaca sözleri] nakledince hakir âlem-i hayrette kalup: — Hayfâ! Diriğ başıma türab-i rik [yazıklar olsun; kumlar başıma] kim on sekiz padişahlık ve kırallık yerleri geşt ü güzâr ederek bu diyara düşürdün; ve böyle kelimatlar istima' ettim, amma yine kendü talebimle oldu deyu hamdidüp kelimata agaz ettim [söze başladım]. Tercemana eyittim:

— Biz Mekke ve Medine sultanı Mevlâna mülük-ül-Arab ü vel Acem, Kostantaniyye kayseri Sultan Mehemed Hanın kullarındanız; ve anın hükmündeki türabda sakınız [toprakta otururuz]. Biemrillah-i Tealâ ol diyarlarda âdetullah bunun üzerine câridir; ol diyarların kavmi bizim gibi beyaz ola; ve bu sizin Foncistan ve Berberistan ve Sûdan ve Begangistan velhâsıl bu cezire-i Mısır içinde olan halk Hazret-i Nuh oğlu Ham evlâdlarındandır; cümle sizin gibi yüzleri, gözleri ve sözleri bile böyle karadır. Allahü Rabbülâlemin, sizi böyle siyah, bizi böyle beyaz halk

etti [yarattı]; yoksa bizim yüzümüz derisin kimse yüzmedi; öyle olsa yüzümüzden kan cereyan ederdi [akardı]. Yoksa biz şikâyet gelmedik; yüzümüz dü [iki] cihanda ak iden Haktır; Haktan, hakkı kim alıvrmeğe kaadirdir, deyu vâizane böyle kelimatlar edüp terceman bir bir Kan Cercis-i nacinse takrir edince, “Ela, lella ela lella” deyu hayrette kalup teaccüb ederek yanında olan bir alay rağı ve dağı [dağı ve ovalı] ademlerine hitab edüp:

— Siz bunların gibi bişmemiş çiğ âdemler gördünüz mü? deyu sual etti. Hele anda Mısra ve Gazzeye dek seyahat etmiş Berberî âdemi var idi; heman ol feth-i kelâm edüp [söz edip]:

— Zadek-Allahü ömrek [Allah ömrünü uzun etsin] ya Kan Cercis, ben Mısır kavmin böyle pişmemiş çiğ kavim gördüm; zira ol diyarda böyle şiddet-i harlı [çok sıcak] şems olmaz; anın için çiğ kalırlar, deyince hakirin aklı başından gitti. Şimdi bu divane kendi bizim cümlemiz üryan edüp [soyup] bizim güneşe kon; birkaç gün pişsin, derse cızbiz kebabı gibi pişeriz; ilâhi sana sığınırım, de-yüp Neuzüler[iki sığınma sûres] ve Ya hafız [ey saklayıcı] esmâlarına [adlarını anıya] müdavemet ettim [devam ettim]. Hamd-i Huda ol güne [o/çeşit] bed [kötü] hareket etmedi; amma yerinden kalkup hakire doğru gelince bu fakir dahi kıyama gelüp sabit-kadem durdum [ayakta kaldım]; amma gözlerim huddamlarımdadır; anlar dahi alât-i silâhlarındadır. Derhal yanıma musahiblerle gelüp: “Görelim ne güne tarz üzre esvab giyer” deyu kuşağım çözdürmeğe ibram, ilhah edüp [ısrarla isteyip] “görelim vücudun dahi böyle yüzün gibi çiğ midir? görelim” dedi. Hemen bu vehhamı [evhamlı] hakirin dibelik [şaşkın] aklı perişan olup iki kollarım mürâfıklarına dek [dirseklerine kadar] açup gösterdim. Yine anınla kanaat etmeyüp “Elbette kuşağın çöz; esbab-i vücudun görelim” deyu teklif-i malayutaklar [güc üstü şeyler istemeler] ettikçe can başıma sıçrayup şiddete gelüp hakir gazab-âlud olurdum. Akl-i kasire bu hutur ederdi [kısacık aklıma bu geliverirdi] kim: “Elbette bunlar bizi üryan edüp güneşte pişirir-

ler" deyu havf ederdim [korkardım] ve: — "Bre medet!" deyu feryad ederdim. Derhal bizimle Donkoleden Habeşli cibirti âdemleri:

— Ya Kan Cercis, bunlar Rûm kavmidir; bunlar böyle kelimatları ve böyle evza', etvar teklifleri görmemişler ve işitmemişlerdir; bunlara: "Siz kuşağını göz, esvaplarınız alup sizi uryan edüp cümle mal, menaliniz gaaret edelim" derler deyu zan ederler. İşte pür-silâh tevabileri bellerinde üğer, dörder bundukları [tüfek kurşunu] var; şimdi Arbacı şehrinde bir kılinc bazarı olur; sonra karındaşın Melik Kakan ne cevap verirsın, dedikte varup yerine durup tebessüm ederek bizi yanına çağırdı. Hakir, sehil istığna gösterdim [azıcık nazlı davrandım]. Yüz bin reca ile zanu-bezanu [diz dize] meks edüp [oturup] ba'zı kelimatlar etti; ve özürl dileyüp müddet-i medid-i ömr [ömür boyu] içre, bu diyarda sizin gibi çiğ âdem gördüğüm yoktur; anın için görelim deyu reca eyledik; yohsa, hâşâ ve kellâ [imkânı yok] bizim size kasdımız ola, deyu yerinden kalkub destimiz bus etmek ister amma:

— Başınızda şaşınız yani sarığınız bozun görelim; dedi. Bildim ki bu âdemde cünun [delilik] alâmeti vardır. Deli ile hem-celis, hem-enis [beraber oturup ahbablık etme] divaneliktir, deyüp:

— Bizim başımızda destarımız [sarığımız] böyle diraz [uzun] olduğunun aslı bir mücahid-i fisebilillâhız [Allah yolunda savaşıyoruz]; şehid olduğumuzda bununla sarup defnederler; alâmet-i Muhammedidir; ve ırz u vekar-i Ahmedidir. Bunu âdemin başından bozan ırzın bozmaktır; hâlâ [şimdi] başımızda böyle bir alâmettir, deyu destarımız bozmayup böyle cevap verdim. Derhal meşin yastığı altından altı şemame beyaz anber çıkarup ihsan etti; ve bir tobra öd-i maverdi ve iki tobra akik yemeni ve mercan, cevz-i bevva [kokulu Hint cevizi] kadar iri habbeleleri verdi. Hakir dahi ana bâr-i azim def'i için [büyük bir yükten kurtulmak için] bir fil verdim; gayet memnun oldu; amma hakir andan ziyade mesrur oldum [sevindim];

zira filler her gün yüzer deve yükü alef [ot] yerlerdi ve nehr-i Nil'in gûya nısfın nuş iderlerdi [içerlerdi].

(Cilt: 10, sayfa: 381 - 384)

EVLİYA ÇELEBİ MISIR'DA

Evvelâ Mısır'ın kal'esi eflâke ser çekmiş, [göklere yükselmiş] bir bülend [yüksek] kal'edir. Anda "Züğürdler yaylası" namında bir âli yer vardır. Azablar kapısına nazır [bakan] bir kulle-i balâdır [yüksek kuledir]. Hakir, yedi sene ol kulle üzere sakin idim [oturmakta idim]. Bir cihan-nüma uzlet-hanemiz [her tarafı gören bir sessiz bucağımız] var idi. Revzenimizin [penceremizin] altında bir azım kalıçe cirminde [küçük halı cüssesinde] bir kitabe [yazılı levha] var idi; ol kitabenin ortasında üstad-i kadim [eski zaman ustası] iki âdem kaddi [boyu] mikdârı bir kuş tasviri var; iki kanadlı ve iki ayağı üzere kanadların açmış ve iki başı var. Bir kere höcremi [odamı] ta'mir, termim ederken [onarırken] pencireden taşra çıkıp iskele üzere durup temaşâ ettim. Üstad-i mermer bu tasviri sihr-i'caz [eşi yapılamaz tılsımlı] bir kuş misal eylemiş kim ci-han mermerbürleri [mermer yontucları] bir yere gelse bir tişe [külünk] urmağa âcizlerdir. Bin yıldan beri henüz üstad elinden çıkmış zannolunur. Amma taş dahi beyaz sarıngin [sert] taştır. Ve üstad-i nakkaş [nakış yapan usta] buna elvan [renkli] boyalar ile bir hüsun vermiş kim gûya zîruhtur [canlıdır]. İki başı var; biri canib-i şarka [doğuya] nazır, biri canib-i garba [batıya] nazır. Meâl-i ke-lâm [hülâsa] hemen Zolota kuruşundaki [Lehistan parasındaki] kuş tasviridir. Asla farkı yoktur; amma bunda olan san'at sihr-i mübindir [apaçık insanı büyüleyen bir hünerdir]. Ve iki lisanı [dili] var. Kaçan [ne zaman] şimal rüzgârı şiddet üzere eser, şark canibindeki başının lisanı bir savt-i hazin ile sada verir [hazin sesle haykırır] kim âdeme dehşet hâsıl olup kartal kuşu sadası istima' olunur [işitilir]. Kaçan yıldız rüzgârı şiddetle esse ol suretin ca-

nib-i garba nazır olan başındaki dilinden bir mehib sada [korkunç ses] ile leylek kuşu sadası istima' olunur. Amma bu suretin iki başında olan lisanları birer piring tenekedendir. Biri pûlad-i Nahçevanî [Nahçevan gelişindendir]. Hakir, im'an-i nazar [çok dikkatli bakış] ile dikkat edip nazar ettim [baktım] ve bu dillerin nihayeti yine taş içre bir perçinli. Amma bıçak gerdanesi [boynu] gibi rüzgâr urdukça lisanları hareket edip iki rüzgârda öyle sada verir. Amma gayri rüzgârlarda öğü kuşu gibi ve saksâğâr kuşu ve tavşancıl gibi sadalar istima' olunur. Ve iki kanadı altında birer delik vardır; âdem parmağı sığar, içi boştur. Andan dahi acayib, mehib sadalar çıkar. Ve karnı bir sahib şikem [obur] karnı kadar vardır; tüyler nakşi yerinde gûya ta' göbeğinde bir delik dahi vardır. Bir âdem eli sğâr deliktir; içinde kâğıt mühreliyecek [kâğıtları düzeltmek ve parlatmak için kullanılacak] derya böcekleri var. Kaçankim poyraz rüzgârı esse bir mühlik sada zâhîr olurdu [çıkardı]. Ba'zı yâran [dostlar]: "Koma, Evliya Çelebi'nin kuşu kudurdu!" derlerdi. Daima bu hal üzere bu başı ucunda üçer satır yazı vardır. Öyle bir hat-ı deryada [denizde] mutalsam [tılsımlı] bir garib temaşâ kûştur. Azablar kapusundan yokuş yukarı giderken nûmayandır [görünür]. Cümle ahali-i Mısırın ma'lûmudur. Görmedim. illâ Tuna Belgradında kal'e'nin hendeği kenarında Kazancılar canibinde bir muattal [kullanılmaz] çeşme vardır: bu kuş tasviri üzere olan hattı ol çeşmede gördüm; amma tilâvet edemedim [okuyamadım]. Amma Mısırın erbab-i ma'rifetlerinin [bilgiçlerinin] takriiri böyledir kim: "Bu tuyur [kuş] ne güne safir urursa [ne türlü ses çıkartırsa] Mısır içinde ol kuş olmaz" derler. Hakikatülhal Mısırdâ ebeden [asla] leylek olmaz ve saksâğâr ve öğü ve kartal ve tavşancıl ve sığırçık olmaz. Acib hikmettir...

Hamd-i Huda bu iç kal'ede cemi'-i zaman humma-yi rebî [bir gün tutup iki gün ara veren sıtma] ve humma-yi muhrika [soluksuz sıtma] asla yoktur.

Gayri diyardan sıtmalı bir âdem bu iç kal'ede üç gün sakın olsa biemr-illah [Allahın izniyle] halâs olur.

BİR HOKKABAZ

Bu meydan-i ma'rekede [savaş meydanında = Tanta'daki cirit meydanı] manzurumuz olan [gördüğümüz] pe-sendide sihr-i'caz ma'rifetin [beğenilmiş, yapılamaz gözbağcılık hünerinin] biri dahi oldur kim Mağrib-zeminden [Afrika batısından] pehlivan Nasreddin-i Tancavi namında bir üstad-i kâmil [olgun bir usta] cümle haymeatlarda [çadırlarda] olan a'yânı, kibarı [uluları, zenginleri] birer berg-i sebz [değersiz şey] ile ve bir hilâl [diş, kulak karıştıracak şey] ile meydan-i ma'rekeye [savaş, oyun yerine] da'vet edip cümle ecnas-i mahlûkata [yaratıkların hercinsi] meydan-i ma'rekeye kat kat: belki kat ender kat [kat kat] oldular. Ba'dehu [sonra] pehlivan [usta oyuncu] hud-damları [hizmetçileri] ile meydan-i ma'rekede dest-ber daire, [el teft] deyip bir velvele verdi [gürültü çıkardı]. Andan zemine [yere] bir kazık kaktı ve cilbend-i mahab-betten [yarenlik çantasından] birkaç kırmızı turunç-misâl müdevver [toparlak] yuvarlaklar çıkarıp gülle-bazlıklar etti [gülle oyunları yaptı]. Andan üç tane iri gülleler dahi umman-i keramesinden [hokkabazlık deryasından] çıkarıp bir hayli attı, tuttu ve acayib lu'bade-bazlıklar [oyunlar] gösterdi. Andan bir yuvarlağı cümle huzzar-i meclisin [toplantıda bulunanların] önlerine yuvarlayıp kimi aldı, baktı; kimi ayağı ile kaktı. Top-i cevğân-misâl [cevğân topu gibi] meydanda galtan olup [yuvarlanıp] gezdi. Bu ke-re pehlivan, topu eline alıp havaya atıp tuttu. Ve toptan bir ip ucu zâhîr oldu [göründü]. Derhal temaşâcılarının birinin eline serrişte [ip ucu] verip iki keşan ber-keşan [zorlayıp] çektiğe çıkıp zemine hayli ip bağladı. Acayib bunda kim: top bir âdem kellesi kadar var; içinden çıkan ip hammal yükü oldu. Ba'dehu ipin ucun mezkûr kazığa kavıt edip [bağlayıp] yuvarlağı havaya atıp yuvarlak havada muallâk [asılı] kalıp mezkûr ipin bir ucu kazıkta; bir ucu berhava [havada duran] topta kaldı. Ba'dehu pehlivan eliyle ipe yapışıp eydür:

— İnzil ya tob-il-ahmer inzil! [in ey kırmızı top, in] deyu feryad edip ipi hareket ettirir. Birkaç kere böyle to-pa hitab etti. Asla kırmızı top inmeyip berhava kaldı. Ba'-dehu temaşacılar-dan birkaç bahadır yiğitleri cem'edip [toplayıp] kendi huddamları dahi ipi çeke çeke; ipi üç yerde kangal kangal bağlayıp top inmedi; yine ipi çeke çeke ip ince iken çektikçe kalın urgan inmeğe başladı. Cümle temaşacıyan âlem-i hayrette kaldılar [şaşakaldılar]. Yine pehlivan topa in deyu hitab edip, top ile biraz kelimat-lar edip [konuşup]:

— Ey ümmet-i Muhammed top der kim: “bu kadar temaşa gösterdim; cümle a'yan, eşraf ağaların, benim pehlivanıma birer pare-i Mısırî [Mısır parası] ihsan etsinler, andan yere ineyim ve dahi nice ma'rifetler göstereyim” dedi. İmdi siz âşıklardan çekirdek gümüş temenna ederiz, deyu cümle a'yan, kibardan on bin pare miktarı cem'etti. Ba'dehu yine ipe yapışıp titretti:

— Ey top, muradın hâsıl olup Hak berekât versin; bir kese pare peyda eyledik. Şimdengeri in aşağı, dedi. Top yine inmedi.

— Ya Müslimin [Müslümanlar] cümleniz reca edin; top insin, deyince sıgar ü kibar [küçükler ve büyükler] feryad edip el vurup “İnzil! İnzil!” deyu hay-hu [şamata] ettiler. Derhal top gâh sağa ve sola giderek ve teprenerek yere indi. Derhal pehlivan, topu alıp cilibendine koydu ve yerde olan ipler, bir rakik [incecik] ipler imiş cümlesin çantasına koyup bu meydan-i me'rekede nice bin marifetler dahi izhar etti [gösterdi]. Her ma'rifetine aklım perişan oldu. Lâkin akl-i kasırım [kısa aklım] ile öyle mülâhaza ettim ki [düşündüm ki]: mezkûr topun içi şebnem ile yani çiy ile dolu ola! Çiy ise şiddet-i harareti [çok sıcaklık] gördükte havaya münkalib olur [döner]. Ol mahalde topu havaya attı kim şiddet-i hâr kemalinde idi [sıcaklık son derecede idi]. Bu kadar kelimattan ve bu kadar tahsil-i mal edince [mal toplayınca], top içinde çiy kalmayıp indi. Bundan gayri akl-i cüz'im ihata etmedi [aklım almadı]. İlmelyakinim [bilgi yolum] bunu kabul etti. Kalın

iplerin urganların görünmesi simyadır [tabiata aykırı işler yapma hüneridir]. Amma yetmiş dört tarihinde Öyvar kal'esi fethinden sonra Alman diyarında ... şehrinde yine böyle berhava top ile bir pehlivan ma'rifet göstermiştir kim haka ki pehlivan-ı cihan idi. Mufassal tahrir olunmuştur. Amma bu pehlivan dahi meydan-i Bedevi'de [Ahmet ül Bedevi meydanında] ibret-nüma ma'rifetler gösterdi. Her temaşa ettiğimiz tahrir eylesek bir kitab-i kübra [kocaman bir kitap] olur.

(Cilt: 10, sayfa: 621 - 622)

KULUÇKASIZ ÇIKARTILAN PİLİÇLER

U'cube-i dehirden[dünyanın şaşılacak şeylerinden] biri dahi oldur kim: On bir yumurta at fıskısı içine gömülüp yirmi günde on bir tavuk yavrusu çıkıp civ civ diyerek ol an gezmeğe başlar. Akl-i insan perişan olur [akıl dağılır]. Acib, ibret-nüma [ibret gösteren] temaşadır [görülecek şeydir]. Amma bu kârı [iş] herkes edemez. Ahıyar kazasında [Mısırdaki] Mısır ümeralarından Süleyman beledlerinden [kasabalarından] “Berme” nam köydür; anda bir asıl, nesil nesle [sülâle] vardır. Fıskıda tavuk çıkarmak anlara mahsustur. Piliç çıkarmak murad edinen kimesne [kimse] anlardan bir âdem alıp kangı kazaya götürmek murad edersen gidip anda ibtida bir fırın inşa eder [yapar] kim piliç çıkarmak için mahsus fırındır. Gûya ekmek fırını gibi üstü kubbe, altı boş büyük bir fırındır. İçi tuğla ile bölük bölük, her hane ikişer parmak kalın, yanmamış, penbe [pamuk] gibi atılmış yumuşak fıski döşer. Ve her haneye elliler yumurta kor; amma her yumurtayı güneşte tutup nazar eder [bakar]; eğer taze yumurta ise kor; eğer cılk ise komaz. Zira fıski hararetinden parelenip sair yumurtalara dahi zararı isabet edip yavrular çıkmaz. Ol e-cilden [onun için] cümle taze yumurta korlar. Ve kangı yumurtadan horoz ve kangı beyzadan [yumurtadan] diş piliç çıkmağı yumurtasından bilirler. Ve bu yumurtaların

üstlerine dahi ikişer parmak fıski örtüp fırının için yumurta ile böyle zeynedip [süsleyip] ba'dehu altına nerm [hafif] ateş eder. Amma fıski yakar odun yakmaz. Bu hal üzre kâmil[tam] üç gün, dört gün... Dördüncü gün mezkûr piliççi baba, uryan olup [soyunup] fırının içine girip tavuk gibi kurk kurk diyerek serâpa [hepsini] cümle yumurtaların altın üstlerine döndürür. Amma elinde yine tavuk tüyünden yapılmış bir güne eldivendir; anın ile her höcredeki ellişer yumurtaları birer birer devrettirip [döndürüp] mabeyinlerinde [aralarında] birkaç tavuk tüyleri kor. Ve bir güne buhur yakıp tütsü verip fırının ağzın kapayıp gider. Amma bu kârı [iş] kimesneye göstermez. Amma hakir kasdedip [kurup] o beldede yirmi gün mek-sedip [durup] aynelyakın hâsıl etmek [görüşte kanaat etmek] için temaşa ederdim. Ve yirmi günde üç kere piliç anası herif, fırına girip cümle yumurtaları devrederdi. Yirmi gün tamam olmadan ecinne [cin] askeri gibi piliçler huruç etmeğe] başlayıp fırın içre fıski eşmeğe başlar. Derhal anları taşra çıkarırlar; zira daha fıski içinde mestur [örtülü] çıkmamış nâtemam [tamamlanmayan] yumurtalar vardır. Anları harab etmesin için hemen yumurtadan çıkan yavruları taşra çıkarıp-kuluçka olmuş yavrulu tavuklar vardır — cümle yavruları anın ardı sıra civ deyüp sürü sürü... Amma hikmet-i Huda bu fıskıda hâsıl olan piliçler tavuk altında olan piliçlerin lezzetinde değildir. Tenavül olundukta [yendiği zaman] bir ağır lahmi, şahmi [eti, yağı] vardır. Firavun doğanı çaylak kuşu bu piliçlere gayet hasımdır[düşmandır]. Dideban[gözcü] oğlan-cıklar vardır; anları gözetirler. Yoksa çaylak cümlesin bir günde taşıyıp tükettirdi. Mısır içinde çaylaktan muzır kuş yoktur. Ba'dehu [sonra] bu mezkûr piliçleri on günden sonra dibsiz kilelere doldurup reaya [ahali] üzerine beşer, onar kile tavuk verirler. Hamd-i Huda tanuk kile ile bey' ü şıra olunduğu [satılıp, alındığı] Mısır diyarında gördük. Ve Paşa kilercibaşısı tarafından başka bir ağa memur olup nice bin piliçler yaptırıp Paşa matbahında yevmiye [gündelik] beşer yüz tavuk boğazlanıp tevabiata [Paşa adam-

ların] tayin verilir. Ve bu piliçler nice hâsıl olduğun görmiyen, Mısır fellâhının [çiftçisinin] ne mertebe şeytan idüğün bilmez. Ve hakikatül-hal akıl ihata etmez [kavramaz] bir sırr-ı acibdir.

(Cilt: 10, sayfa: 488-489)

S O N

MERHUM
A. RAGİP AKYAVAŞ

İÇİNDEKİLER

EVLIYA ÇELEBİ

Hayatı	3
Muhiti	11
Seyahatleri	21
Eseri ve üslubu	26

SEYAHATNAME'den

* Evliya Çelebi'nin meşhur rüyası	33
* Ulemanın okuyamadıkları cümle	39
Nasreddin Hoca'nın mezarında	41
Serhatlerde çocuk terbiyesi	42
Malatyanın elmaları	43
Uludağ'da kar kurtları	44
Evliya Karadeniz'de	45
Edirne'de Bayezid hastahanesi	52
Paşaların güreşi	56
Evliyanın eniştesi İlyas paşanın âkıbeti ...	57
Davas'ın çamları	59
Evliya Çelebi - Cinci Hoca	61
Ateş yanmıyan çamaşırlıklar	66
Defterdarzade Mehmet paşa'nın yemek işleri	68
Divriki kedileri	71
Erdebil pazarında kedi satışı	72
Viyana'da imparatorun elçi Kara Mehmet paşa'yı kabulü	73
Viyana çarşısında	78
Bir beyin ameliyatı	80

Evliyanın sadaka vermek istedikleri	83
Venedik altını	84
Evliya Köprülü Mehmed paşanın yanında	85
Mudurnu	89
Eşkiyayı kaçırma	90
Çanakkale Boğazında top şenlikleri	99
Kandiye cenginde Evliya	101
Bir kütüphane ziyareti	104
Evliya Çelebi Sudan'da	106
Evliya Çelebi Mısır'da	109
Bir hokkabaz	111
Kuluçkasız çıkartılan piliçler	113

VARLIK YAYINLARI

HER KİTAP BİR LİRA

CEP KİTAPLARI SERİSİ:

1. Panait Istrati: Sokak Kızı (2. bas.)
2. James Hilton: Yalnız Değiliz
3. John Steinbeck: İnci (2. bas.)
4. Orhan Kemal: Baba Evi
5. Yaşar Nabi: Fransız Hikâyeleri Antolojisi
6. Zahir Güvemli: Türk Mizah Antolojisi
7. Galsworthy, Maugham, Roth: Üç Aşk Hikâyesi.
8. Ben Ames Williams: Uğursuz Vadi.
9. Panait Istrati: Arkadaş (2. bas.)
10. En Güzel Dünya Fıkraları (2. bas.)
11. En Güzel Türk Fıkraları
12. Mahmut Makal: Bizim Köy (5. bas.)
13. Curzio Malaparte: Can Pazarı
14. Orhan Kemal: Ävare Yıllar
15. Panait Istrati: Hayat Yollarında
16. Muhtar KÖrükçü: Köyden Haber
17. Erskine Caldwell: Din Ticareti
18. Oktay Akbal: Garipler Sokağı
19. Atatürk Şiirleri Antolojisi (2. bas.)
20. Orhan Azizoglu: Amerikan Hikâyeleri Antolojisi.
21. Panait Istrati: Kira Kiralina (2. bas.)
22. John Steinbeck: Yukarı Mahalle
23. Orhan Hançerlioğlu: Karanlık Dünya
24. Dostoyevski: Ev Sahibesi
25. Panait Istrati: Kodin (2. bas.)
26. John Steinbeck: Fareler ve İnsanlar (2. bas.)
27. Panait Istrati: Uşak
28. Tarık Güner: Peynir Ekmek
29. Erskine Caldwell: Temmuz Vakası
30. John Steinbeck: Alev
31. Panait Istrati: Angel Dayı (2. bas.)
32. Atatürk Diyor ki
33. Panait Istrati: Akdeniz, Gündoğusu (2. bas.)
34. Erskine Caldwell: Bir Garip Adam
35. Alain: Mesut Olmak Sanatı
36. Panait Istrati: Akdeniz Günbatısı (2. bas.)
37. Mahmut Makal: Köyünden
38. Orhan Azizoglu: Beş Amerikan Hikâyesi
39. Faliğ Rıfkı Atay: Roman (2. bas.)
40. Sait Faik: Birtakım İnsanlar
41. Orhan Hançerlioğlu: Büyük Bahklar

— II —

42. Ziya Gökalp: Türkçülüğün Esasları
43. Anton Çehov: Memurun Ölümü
44. Orhan Kemal: Murtaza
45. Türk Nesir Antolojisi
46. Reşat Ekrem Koçu: Tarihimizde Garip Vak'alar
47. Nurullah Ataç: Sözden Söze
48. Panait Istrati: İş Bulma İdarehanesi
49. Arthur Koestler: Gün Ortasında Karanlık
50. John Steinbeck: Cennet Çayırıları
51. Orhan Kemal: Cemile
52. William Faulkner: Duman
53. Max Kemmerich: Tarihte Garip Vakalar
54. Panait Istrati: Aldatan Işık
55. Talip Apaydın: Bozkırda Günler
56. Dünyanın En Güzel Hikâyeleri (2. bas.)
57. Carl Van Doren: Amerikan Edebiyatı Tarihi
58. Knut Hamsun: Victoria
59. Albert Camus: Yabancı
60. Kleber Haedens: Roman Sanatı
61. Dostoyevski: Beyaz Geceler
62. Ernest Hemingway: İhtiyar Balıkçı
63. Panait Istrati: Baraganın Dikenleri (2. bas.)
64. Erskine Caldwell: Bayındaki Ev
65. Orhan Veli: Nesir Yazıları
66. O. Henry: Yeşil Kapı
67. John Steinbeck: Al Midilli
68. Erskine Caldwell: Misafir
69. Ferhan Oğuzkan: İstanbul Şiirleri Antolojisi
70. Edgar A. Poe: Morg Sokağı Cinayeti
71. Ernest Hemingway: Kilimanjaro'nun Karları
72. Panait Istrati: Perlmutter Ailesi
73. Edebiyatçılarımız Konuşuyor.
74. Meşhurların Fıkraları
75. Jack London: Yaşamak Hırısı
76. Bedri Rahmi Eyuboglu: Canım Anadolu
77. Orhan Hançerlioğlu: Oyun
78. Stefan Zweig: Korku
79. Sait Faik: Kayıp Aranıyor.
80. Katherine Mansfield: Yolculuk.
81. Graham Greene: Üçüncü Adam.
82. Faliğ Rıfkı Atay: Niçin Kurtulmamak
83. Selâhattin Batu: Romancero
84. Panait Istrati: Sünger Avcısı
85. William Saroyan: Aram Derler Adıma
86. Ernest Hemingway: 50.000 Dolar
87. John Steinbeck: Ay Battı.

B. Alın yazı

88. Somerset Maugham: Yağmur.
89. Erskine Caldwell: Sıcak Nehir
90. Gogol: Eski Zaman Beyleri
91. Dostoyevski: İnsancıklar
92. Alphonse Daudet: Taraskon'lu Tartarin
93. Erskine Caldwell: Alın Yazısı
94. Luigi Pirandello: Karımın Kocası
95. N. Gogol: Taras Bulba
96. Vatan Şiirleri Antolojisi
97. A. de Saint - Exupéry: Savaş Pilotu

TÜRK KLASİKLERİ:

1. Karacaoğlu (Haz. Cahit Öztelli) 2. bas.
2. Yunus Emre (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı)
3. Nedim (Haz. Nevzat Yesirgil) 2. bas.
4. Ziya Gökalp (Haz. Ali Nüzhet Göksel)
5. Tevfik Fikret (Haz. Yaşar Nabi)
6. Namık Kemal (Haz. Hikmet Dizdaroğlu)
7. Ömer Seyfettin (Haz. Yaşar Nabi)
8. Fuzuli (Haz. Nevzat Yesirgil)
9. Ahmet Haşim (Haz. Yaşar Nabi)
10. Halit Ziya (Haz. Sami Akalın)
11. Koroğlu - Dadaloğlu (Haz. Cahit Öztelli)
12. Mehmet Akif (Haz. Zahir Güvemli)
13. Pir Sultan Abdal (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı)
14. Hüseyin Rahmi (Haz. Suat Hızarcı)
15. Halk Türküleri (Haz. Cahit Öztelli)
16. Mehmet Emin (Haz. A. Ferhan Oğuzkan)
17. Cenap Şahabettin (Haz. Hikmet Dizdaroğlu)
18. Şeyh Galip (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı)
19. Nabi (Haz. Abdülkadir Karahan)
20. Kaygusuz Abdal - Hatayi - Kul Himmet (Gölpınarlı)
21. Mehmet Rauf (Haz. Sami Akalın)
22. Baki (Haz. Nevzat Yesirgil)
23. Dede Korkut (Haz. Suat Hızarcı)
24. Nesimi - Usuli - Ruhi (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı)
25. Ziya Paşa (Haz. Sükrü Kurgan)
26. Abdülhak Hâmit (Haz. Hikmet Dizdaroğlu)
27. Naili-i Kadim (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı)
28. Naima (Haz. Asaf Halet Çelebi)
29. Dertli - Seyrani (Haz. Cahit Öztelli)
30. Ahmet Rasim (Haz. Suat Hızarcı)
31. Yakup Kadri (Haz. A. Ferhan Oğuzkan)
32. Nef'i (Haz. Abdülkadir Karahan)
33. Samipaşazade Sezai (Haz. Ferhan Oğuzkan)
34. Evliya Çelebi (Haz. Cafer Erkilic)